

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова робота
на правах рукопису

ШОРОХ ВАЛЕРІЯ ДМИТРІВНА

УДК 336.73 (043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ
ОЦІНКА РИЗИКУ ДІЯЛЬНОСТІ УЧАСНИКІВ РИНКУ НЕБАНКІВСЬКИХ
ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

Спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

Галузь знань 07 «Управління та адміністрування»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ В. Д. Шорох

Науковий керівник Внукова Наталія Миколаївна, доктор економічних наук,
професор

Дисертація є ідентичною іншим примірникам дисертації
Голова спеціалізованої вченої ради ДФ 64.055. _____
д.е.н., професор _____

Харків – 2025

АНОТАЦІЯ

Шорох В. Д. Оцінка ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг. – Кваліфікована наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування». – Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, Харків, 2025.

Дисертацію присвячено удосконаленню теоретичних положень, розробці методичного забезпечення і практичних рекомендацій щодо оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг.

У першому розділі роботи узагальнено наукові підходи та законодавчі норми щодо визначення поняття «оцінка ризику діяльності фінансової установи». Зазначено, що положення Стратегії розвитку фінансового сектору України найбільш чітко визначають аспекти впровадження ризико-орієнтованого підходу до діяльності надавачів фінансових послуг з метою встановлення ефективного механізму виведення з ринку неплатоспроможних фінансових установ, підвищення рівня їх управління ризиками, посилення захисту прав споживачів та розвитку цифрової економіки. У межах Стратегії розвитку фінансового сектору України розглянуто міжнародні стандарти розвитку ринку небанківських фінансових послуг та визначено важливість побудови дієвої системи оцінки ризиків діяльності фінансових установ з огляду на сучасний стан економіки. Оглянуто перспективні напрями регулювання Національного банку України, що відображені в його законодавчих ініціативах, спрямованих на уніфікованість здійснення оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг без урахування специфіки фінансової послуги.

Розглянуто наявні в Україні методи оцінки ризику діяльності надавачів небанківських фінансових послуг, встановлено приналежність кожного методу до етапу ризико-орієнтованого підходу оцінки ризику, а саме: ідентифікація

ризик, його аналіз та шляхи подолання. Означено процес вибору методу оцінки ризику не врегульований Національним банком України, що сприяє свободі дій суб'єктів на небанківському ринку і ставить під сумнів універсальність підходів до оцінки ризику запропонованих регулятором.

Проведено структурний аналіз чинних критеріїв визначення ступеня ризику небанківських фінансових установ, що запроваджені регулятором з метою проведення інспекційних перевірок. Наголошено, що універсальність критеріїв Національного банку України є сумнівними через виключність ризиків, які притаманні окремим учасникам ринку небанківських фінансових послуг. Також встановлено обмеженість фінансових компаній у переліку показників оцінки ризику діяльності надавачів небанківських фінансових послуг, що не виходять за межі виданих гарантій та дотримання нормативів капіталу. Неврівноваженість такої оцінки запропоновано вирішувати за допомогою розширення методів здійснення оцінки ризику та коефіцієнтів, що можуть розраховуватись за обов'язково оприлюдненою фінансовою звітністю.

Проаналізовано законодавчі проєкти Національного банку України щодо впровадження універсальних моделей корпоративного управління, внутрішнього контролю та управління ризиками небанківських фінансових установ. Визначено місце оцінки ризиків в цих моделях, а саме означено її невід'ємність як компоненту внутрішнього контролю. Ініціативи регулятора, що мають впроваджуватись після завершення воєнного стану суттєво впливають на чинний підхід до оцінки ризиків діяльності на ринку небанківських фінансових послуг, нівелюючи позицію щодо комплексності процесу визначення показників діяльності, корпоративного управління, нормативів та суспільної важливості на ринку.

Розглянуто європейський досвід здійснення оцінки ризику діяльності надавачів небанківських фінансових послуг, який дозволив визначити проблемні аспекти й переваги різних моделей управління ризиками та методів їх оцінки. Проведено порівняння європейський методів оцінки ризику та перспективних українських, що плануються до запровадження регулятором

післявоєнний період. З'ясовано, що метод стрес-тестування є доцільним для застосування в українській практиці, але його зміст потребує розширення переліку показників, зміни вагових коефіцієнтів ліквідності та врахування сценарного моделювання. Для вирішення цих аспектів запропоновано враховувати при розробці рекомендацій щодо оцінки ризику діяльності учасників РНФП експертне моделювання, що покладено в основу розглянутої скорингової моделі.

Другий розділ дисертації присвячено визначенню складу пріоритетних учасників РНФП, що ґрунтується на основних критеріях: «спрямованість діяльності» та «впливовість на ринку». Здійснено деталізований розподіл учасників небанківських фінансових послуг за принципами індивідуальної фінансової послуги, що вони надають та масштабності впливу на розвиток ринку фінансових послуг. Констатовано, що розподіл фінансових установ небанківського сектору за ліцензіями їх діяльності визначає групи учасників ринку небанківських фінансових послуг, до яких мають застосовуватись окремі методики оцінки ризиків, а не універсальні методи, що відповідають практиці сьогодення. Зазначено, що фінансові компанії за обсягом активів та розгалуженістю ліцензій за КВЕД ДК 009:2010 – 64.99, 64.91, 64.19, 64.92, інші) є найбільш впливовими серед фінансових установ на РНФП. Для подальшого дослідження запропоновано враховувати фінансові компанії як суб'єктів на ринку, що потребують методологічного вдосконалення оцінки ризику їх діяльності.

Проведено оцінку ризику діяльності фінансових компаній в Україні з урахуванням державної політики щодо стратегічних напрямів розвитку ринку небанківських фінансових послуг відповідно до якої визначено невірноваженість запропонованих регулятором переліку показників та їх вагових коефіцієнт. Необхідність розширення обсягу коефіцієнтів оцінки ризику діяльності доведено розрахунками профілю ризику за індійською моделлю, що наведена у першому розділі. Отримані розрахунки підтвердили необ'єктивність наявної системи оцінювання ризику за методикою регулятора

щодо визначення рівня суспільної важливості фінансових компаній в Україні.

Визначено недоліки сучасної системи оцінки ризику діяльності, що є пріоритетними для фінансових компаній України, побудовано їх ієрархічну модель. Отримані результати підтверджено запитами штучного інтелекту, що наголошує на потребі нагального вирішення питань відсутності ретроспективного аналізу ризику, невірноваженості переліку якісних показників його оцінки та відсутності дієвого стрес-тестування як превентивного заходу визначення ступеня ризику або його профілю.

В останньому розділі дисертації сформовано систему кількісних показників з використанням факторного аналізу для оцінки ризику діяльності фінансових компаній. Визначені показники є придатними для інтегрального оцінювання, а тому створюють основу для вдосконалення методичного підходу до оцінки ризику діяльності фінансових компаній. Обрані показники, на відміну від наявних, ураховують фінансовий стан та результати діяльності фінансових компаній, не мають високої функціональної залежності між собою та дають змогу охарактеризувати фактори утворення ризику діяльності комплексно при оптимізації витрат часу на здійснення оціночних процедур.

Узагальнено кількісні показники оцінки ризику діяльності фінансової компанії, доведено, що при оцінці ризику діяльності фінансової компанії розподіл складових ризику рівномірний. Тобто ринковий, операційний та ризик ліквідності має однакову значущість у системі загального оцінювання ризику діяльності, натомість показники кредитного ризику відіграють не головну роль у цьому процесі, проте також є значущими. На основі таксономічного аналізу та шкалювання за законом Фібоначчі розроблено межі оцінювання ризику діяльності фінансової компанії за 4 групами профілю ризику. Обґрунтовані і отримані результати підкріплено практичними розрахунками профілю ризику 20 фінансових компаній м. Харкова.

Визначено, що розроблений перелік показників, який інтегровано в сучасну методику оцінки ризику діяльності фінансової компанії, має невірноважене вагове навантаження за критерієм «показники діяльності». За

допомогою сценарного моделювання визначено пріоритетний варіант розподілу вагових коефіцієнтів поміж критеріїв оцінки ризику діяльності фінансових компаній. Розподіл 40 % на показники діяльності фінансової компанії і 60 % на інші критерії оцінювання ризику є найбільш прийнятним, на думку експертів. Отримані результати дослідження запропоновано реалізовувати в подальших дослідженнях щодо розробки стрес-тестів на основі зазначеного переліку стресових подій для фінансової компанії.

Ключові слова: диджиталізація, небанківські фінансові інститути, оцінка ризиків, ризик, ринок фінансових послуг, сталий розвиток фінансового сектору, страхова компанія, управління ризиками, факторний аналіз, фінансова безпека, фінансовий вплив, фінансові інструменти, фінансові компанії, фінансові послуги, фінансові та репутаційні ризики.

ABSTRACT

Shorokh V. D. Assessment of the risk of activity of participants in the non-banking financial services market. – Qualified scientific work as a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of philosophy in specialty 072 "Finance, banking and insurance". – Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, 2025.

The dissertation is devoted to improving theoretical provisions, developing methodological support and practical recommendations for assessing the risk of activities of participants in the non-banking financial services market.

The first section of the work summarizes scientific approaches and legislative norms regarding the definition of the concept of “risk assessment of the activities of a financial institution”. It is noted that the provisions of the Strategy for the Development of the Financial Sector of Ukraine most clearly define the aspects of implementing a risk-oriented approach to the activities of financial service providers

in order to establish an effective mechanism for removing insolvent financial institutions from the market, increasing the level of their risk management, strengthening consumer protection and developing the digital economy. Within the framework of the Strategy for the Development of the Financial Sector of Ukraine, international standards for the development of the non-banking financial services market are considered and the importance of building an effective system for assessing the risks of financial institutions in view of the current state of the economy is determined. The promising areas of regulation of the National Bank of Ukraine are explained, which are reflected in its legislative initiatives aimed at the unification of the risk assessment of the activities of non-banking financial services market participants without taking into account the specifics of the financial service.

The existing methods of risk assessment of non-banking financial services providers in Ukraine were considered, and the affiliation of each method to the stage of the risk-oriented approach to risk assessment was established, namely: risk identification, its analysis and ways to overcome it. It was noted that the process of choosing a risk assessment method is not regulated by the National Bank of Ukraine, which contributes to the freedom of action of entities in the non-banking market and calls into question the universality of risk assessment approaches proposed by the regulator.

A structural analysis of the current criteria for determining the degree of risk of non-banking financial institutions, introduced by the regulator for the purpose of conducting inspections, was conducted. It was emphasized that the universality of the criteria of the National Bank of Ukraine is questionable due to the exclusivity of risks inherent in individual participants in the non-banking financial services market. It was also established that financial companies are limited in the list of indicators for assessing the risk of non-banking financial services providers, which do not go beyond the guarantees issued and compliance with capital standards. It is proposed to address the imbalance in such an assessment by expanding the methods of risk assessment and coefficients that can be calculated based on mandatory published financial statements.

The legislative projects of the National Bank of Ukraine on the implementation of universal models of corporate governance, internal control and risk management of non-bank financial institutions are analyzed. The place of risk assessment in these models is determined, namely, its indispensability as a component of internal control is determined. The regulator's initiatives, which are to be implemented after the end of martial law, significantly affect the current approach to assessing the risks of activities in the non-bank financial services market, leveling the position on the complexity of the process of determining performance indicators, corporate governance, standards and public importance in the market. The European experience of assessing the risk of activities of non-bank financial services providers is considered, which allowed identifying problematic aspects and advantages of different risk management models and methods of their assessment. A comparison of European risk assessment methods and promising Ukrainian ones, which are planned to be introduced by the regulator in the post-war period, is carried out. It was found that the stress testing method is appropriate for use in Ukrainian practice, but its content requires expanding the list of indicators, changing the liquidity weighting factors, and taking into account scenario modeling. To address these aspects, it is proposed to take into account expert modeling, which is the basis of the considered scoring model, when developing recommendations for assessing the risk of RNFP participants.

The second section of the dissertation is devoted to determining the composition of priority participants in the RNFP, which is based on the main criteria: “activity focus” and “market influence”. A detailed distribution of participants in non-banking financial services was carried out according to the principles of the individual financial service they provide and the scale of their influence on the development of the financial services market. It was found that the distribution of financial institutions in the non-banking sector according to their activity licenses determines the groups of participants in the non-banking financial services market to which separate risk assessment methods should be applied, rather than universal methods that correspond to current practice. It is noted that financial companies by

the volume of assets and the scope of licenses under the KVED DK 009:2010 – 64.99, 64.91, 64.19, 64.92, others) are the most influential among financial institutions in the RNFP. For further research, it is proposed to consider financial companies as market entities that require methodological improvement in the risk assessment of their activities.

The risk assessment of financial companies in Ukraine was carried out taking into account the state policy on strategic directions for the development of the non-banking financial services market, in accordance with which the imbalance of the list of indicators proposed by the regulator and their weight coefficients was determined. The need to expand the scope of activity risk assessment coefficients was proven by calculations of the risk profile according to the Indian model, which is given in the first section. The obtained calculations confirmed the bias of the existing risk assessment system according to the regulator's methodology for determining the level of social importance of financial companies in Ukraine. The shortcomings of the existing risk assessment system that are priorities for financial companies in Ukraine were identified, and their hierarchical model was built. The results obtained were confirmed by artificial intelligence queries, which emphasize the need to urgently address the issues of the lack of retrospective risk analysis, the imbalance of the list of qualitative indicators for its assessment, and the lack of effective stress testing as a preventive measure for determining the degree of risk or its profile.

In the last section of the dissertation, a system of quantitative indicators using factor analysis for assessing the risk of financial companies' activities has been formed. The determined indicators are suitable for integral assessment, and therefore create the basis for improving the methodological approach to assessing the risk of financial companies' activities. The selected indicators, unlike the existing ones, take into account the financial condition and results of financial companies' activities, do not have a high functional dependence on each other and allow characterizing the factors of risk formation in a comprehensive manner while optimizing the time spent on carrying out assessment procedures.

The quantitative indicators of assessing the risk of financial companies'

activities have been generalized, it has been proven that when assessing the risk of financial companies' activities, the distribution of risk components is uniform. That is, market, operational and liquidity risk have the same significance in the system of general assessment of activity risk, while credit risk indicators do not play a major role in this process, but are also significant. Using taxonomic analysis and scaling according to the Fibonacci law, the boundaries of assessing the risk of financial companies' activities according to 4 groups of risk profiles have been developed. The results obtained are substantiated and supported by practical calculations of the risk profile of 20 financial companies in Kharkiv.

It was determined that the developed list of indicators, which is integrated into the existing methodology for assessing the risk of a financial company's activities, has an unbalanced weighting according to the criterion "activity indicators". Using scenario modeling, a priority option for distributing weight coefficients between the criteria for assessing the risk of financial companies' activities was determined. According to experts, a distribution of 40% for the indicators of the financial company's activities and 60% for other risk assessment criteria is the most acceptable. The obtained research results are proposed to be implemented in further research on the development of stress tests based on the specified list of stress episodes for a financial company.

Keywords: digitalization, non-banking financial institutions, risk assessment, risk, financial services market, sustainable development of the financial sector, insurance company, risk management, factor analysis, financial security, financial impact, financial instruments, financial companies, financial services, financial and reputational risks.

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Статті у фахових виданнях України:

1. Шорох В. Д. Визначення критеріїв розподілу учасників ринку небанківських фінансових послуг за умов оцінки їх ризиків. *Ефективна економіка*. 2021. № 4. DOI: 10.32702/2307-2105-2021.4.203.

URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8825>.

2. Шорох В. Д. Удосконалення системи кількісних показників оцінки ризику діяльності фінансових компаній. *Управління розвитком*. 2021. № 1 (19). С. 1–9. DOI: [http://doi.org/10.21511/dm.19\(1\).2021.01](http://doi.org/10.21511/dm.19(1).2021.01).

URL: https://www.hneu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/02/1-9-DM_2021_01_Shorokh.pdf

3. Шорох В. Д. Методи оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2022. Вип. 1(1). С. 29–35. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.1-5>.

URL: <http://dees.iei.od.ua/index.php/journal/article/view/39>

4. Шорох В. Д. Система оцінка ризику діяльності страхового брокера. *Причорноморські економічні студії*. 2023. Вип.79. С. 201–205. DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.79-30>.

URL: http://bses.in.ua/journals/2023/79_2023/32.pdf

5. Шорох В. Д. Формування системи показників для проведення оцінки ризику діяльності фінансових послуг. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2024. Вип. 53. С. 75–81. DOI: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2024-53-12>.

Статті у періодичних наукових виданнях, проіндексованих у базі даних Scopus:

6. Vnukova Nataliya, Hlibko Sergiy, Davydenko Daria, Shorokh Valeria, “Mastering Computer Linguistics for the Designation of Risks in Cooperation Communications”, COLINS’2022, Workshop Lviv, Ukraine, May 12–13, 2022, pp. 376–386. (Scopus)

URL: <https://ceur-ws.org/Vol-3171/paper31.pdf>

Статті у інших виданнях:

7. Внукова Н. М., Давиденко Д. О., Шорох В. Д. Аналіз методів оцінки

ризиків діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг. *Банківська справа*. 2021. № 2. С. 28–36.

URL: http://repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/26991/1/%D0%91%D0%B0%D0%BD%D0%BAi%D0%B2%D1%81_%D0%BA%D0%B0_%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0_BS_2_2021_%D0%92%D0%BD%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0.pdf

Матеріали і тези наукових конференцій:

8. Внукова Н. М., Шорох В. Д. Ризико-орієнтований підхід до управління в системі недержавного пенсійного забезпечення. *Сучасні тенденції розвитку фінансових та інноваційно-інвестиційних процесів в Україні: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції*, м. Вінниця, 12 березня 2021 року, Вінниця, 2021. С. 57–59.

9. Давиденко Д. О., Шорох В. Д. Стратегія розвитку ринку фінансових послуг в Україні в умовах інтеграції FINTECH. *Сучасне управління організаціями: концепції, цифрові трансформації, моделі інноваційного розвитку: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції*, м. Харків, 25 листопада 2021 року, Харків, 2021. С. 193–195.

10. Шорох В. Д. Імплементация міжнародних зобов'язань України щодо розвитку ринку фінансових послуг. *Сучасні аспекти розвитку міжнародних економічних відносин і світового господарства: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*, м. Ужгород, 12–13 листопада 2021 року, Ужгород, 2021. С. 168–171.

11. Шорох В. Д. Міжнародний досвід оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг. *Сучасна фінансова політика України: проблеми та перспективи: матеріали X Всеукраїнської науково-практичної онлайн конференції студентів, аспірантів та молодих вчених*, 1 грудня 2022 р. Київ, 2022. С. 210–214.

URL: https://feu.kubg.edu.ua/images/stories/Departments/FEU/KIE/2022/12/16/%D0%97%D0%91%D0%86%D0%A0%D0%9D%D0%98%D0%9A_%D0%A2

%D0%95%D0%97_%D0%94%D0%9E%D0%9F%D0%9E%D0%92%D0%86%D0%94%D0%95%D0%99_121-240.pdf.

12. Шорох В. Д. Порівняльний аналіз систем управління ризиками небанківських фінансових установ в Європі та Україні. *Актуальні проблеми економіки, фінансів, менеджменту і права*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 2 грудня 2022 р. Житомир, 2022. С. 50–51.

URL: <http://www.economics.in.ua/2022/12/12-1.html>.

13. Шорох В. Д. Роль ризико-орієнтованого підходу у фінансовій безпеці учасників ринку небанківських фінансових послуг України. *Актуальні питання фінансової безпеки* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 27 березня 2023 р. Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 91–93.

URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/769c9b28-72c4-4a4e-839e-bc2986f3591e>

14. Давиденко Д. О., Шорох В. Д. Діяльність страхових компаній в умовах воєнного стану. *Наукові дослідження молоді з проблем європейської інтеграції* : матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених та студентів, 06 квітня 2023 р. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. С. 101–103.

URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/17796>.

15. Шорох В. Д. Актуальні питання нагляду на ринку небанківських фінансових послуг. *Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку бізнесу, фінансово-кредитних та облікових систем* : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, 19 травня 2023 р. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. С. 118–119.

16. Шорох В. Д. Актуальність оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг. *Сучасне управління організаціями: концепції, цифрові трансформації, моделі інноваційного розвитку* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 20 листопада 2023 р. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. С. 309–311.

ЗМІСТ

ВСТУП	16
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ РИЗИКУ ДІЯЛЬНОСТІ УЧАСНИКІВ РИНКУ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ	24
1.1 Визначення сутності поняття оцінка ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг	24
1.2 Методичні підходи до оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг	35
1.3 Міжнародний досвід оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг	61
Висновки до розділу 1	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО РОЗДІЛУ 1	85
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНІ ПРАКТИКИ ОЦІНКИ РИЗИКУ ДІЯЛЬНОСТІ УЧАСНИКІВ РИНКУ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ	97
2.1 Визначення складу пріоритетних учасників ринку небанківських фінансових послуг	97
2.2 Оцінка ризику діяльності фінансових компаній	112
2.3 Ідентифікація проблем у системі оцінки ризику діяльності ринку небанківських фінансових послуг	123
Висновки до розділу 2	135
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО РОЗДІЛУ 2	137
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИЧНОГО ПІДХОДУ ДО ОЦІНКИ РИЗИКУ ДІЯЛЬНОСТІ УЧАСНИКІВ РИНКУ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ	141
3.1 Формування системи показників для проведення оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг	141

3.2 Розвиток методичного підходу до оцінки ризику діяльності фінансових компаній	154
3.3 Проєктування методичного підходу оцінювання ризику діяльності фінансових компаній	168
Висновки до розділу 3	180
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО РОЗДІЛУ 3	182
ВИСНОВКИ	185
ДОДАТКИ	190

ВСТУП

Актуальність теми. Ринок фінансових послуг в Україні є складником сталого розвитку економіки країни, що забезпечує ефективне акумулювання, розподіл та обіг ресурсів. Сучасні умови функціонування фінансових установ на ринку фінансових послуг, зокрема, ринку небанківських фінансових послуг, нестабільні через кризу, що спричинена COVID-19, неможливість повноцінного функціонування суб'єктів на ринку в умовах війни 2022 року, особливо це стосується прикордонних районів країни, загальну конкуренцію, тенденції до підвищення вимог діяльності до таких установ, неналежне фінансування з боку інвесторів, зниження кількості клієнтів тощо, що впливає на виконання стратегічних задач розвитку фінансового сектору. Фактори, що впливають на порушення тих чи інших умов діяльності небанківських фінансових установ, спричиняються ризиками, які потребують їх оцінки. Здійснення будь-яких дій для прийняття рішень щодо зниження ризиків діяльності небанківських фінансових установ можливе через провадження ризико-орієнтованого підходу. Розробка методичних та практичних рекомендацій щодо оцінки ризику діяльності небанківських фінансових установ, їх суспільну важливість, яка дозволить попередити ризик та своєчасно здійснити превентивні заходи щодо його зниження, є актуальною темою дослідження, зокрема в умовах виникнення воєнного ризику в країні.

Потреба в цих розробках підтверджується положеннями Стратегії розвитку фінансового сектору України, в якій зазначено, що створення інструментів зниження ризиків здійснення фінансових операцій сприятиме розвитку фінансового ринку країни. Також актуалізація теми визначається новим Положенням НБУ після зміни регулятора небанківського ринку фінансових послуг, що встановлює критерії, за якими оцінюється ступінь ризику від здійснення діяльності учасниками ринку небанківських фінансових послуг. Чинні норми цього положення потребують практичної апробації та

методичного супроводження оцінки ризику діяльності небанківських фінансових установ. Крім того, новий регулятор НБУ фундаментально оновив низку законів з метою посилення регулювання за ринками фінансових послуг [52, 50, 49], що концентрує увагу на оцінці ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг в умовах сьогодення. Воєнний стан, що введено в дію, посилив актуальність теми дослідження та визначив невідкладну необхідність вирішення наукового завдання, пов'язаного з формуванням нових підходів до оцінки ризику діяльності і запровадження ризик-орієнтованого підходу в управління цим процесом. Отже, передбачається розробка та вдосконалення теоретико-методичного забезпечення та практичних рекомендацій до процесу оцінки ризику діяльності на ринку небанківських фінансових послуг.

Загальні питання оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг є предметом досліджень багатьох вчених, таких як: Заріпова К. Б. [71], Тарасова К. І. [60], Латишева О. В., Титаренко О. Д. [29]. У свою чергу, дослідженню ринку небанківських фінансових послуг як посередника на ринку фінансових послуг присвячували свої праці такі науковці, як: Баланюк Л. [2], Бачо Р. [4], Внукова Н. М. [72, 15, 11, 13, 14], Дорош О. [22], Каракулова І. [27], Литвин П. [30], Черней В. [62], Чмутова І. [10] та ін., кожен з яких розглядає небанківські фінансові установи як складову фінансово-кредитної системи, що надає вузькоспеціалізовані фінансові послуги. Вчені наводять безліч класифікацій НФУ, структур, методичного інструментарію визначення ступеня ризику кредитування, управління тощо. Однак недостатньо розробленою залишається система оцінки саме ризику діяльності учасників РНФП. Фінансові установи, що здійснюють діяльність на ринку небанківських фінансових послуг, потребують реального переліку критеріїв для оцінки ризику діяльності представників виключних фінансових послуг, що дала їм б змогу завчасно реагувати на ризик, який виникає в процесі надання фінансових послуг на ринку. Важливість подальшого розвитку теоретичних положень та методичних підходів до оцінки

ризикую діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг зумовила вибір теми дисертаційної роботи, її мету та логіку поставлених задач.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідницьких робіт Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця. У рамках госпдоговірної теми «Розробка системи оцінки ризику діяльності страхового брокера» (номер державної реєстрації 0122U201596) проведено порівняння діючих норм оцінки ризику діяльності страхового брокера та запропоновано оптимізаційні заходи щодо методичного забезпечення цього процесу. У науково-дослідній роботі «Формування ризик-орієнтованої системи накопичувального забезпечення» (номер державної реєстрації 0120U101508) визначено критерії розподілу учасників ринку небанківських фінансових послуг за умов оцінки їх ризиків, побудовано систему кількісних показників оцінки ризику діяльності фінансових компаній. У рамках теми «Стратегія розвитку фінансових послуг в Україні в умовах інтеграції FinTech та децентралізованої економіки» (номер державної реєстрації 0121U107868) розглянуто стратегічні напрями розвитку ринку фінансових послуг в умовах провадження FinTech, децентралізації економіки та обґрунтовано необхідність популяризації технологій на ринку фінансових послуг. У межах теми «Ризик-орієнтований підхід у забезпеченні протидії відмиванню коштів, фінансування тероризму та розповсюдження зброї масового знищення» (номер державної реєстрації 0118U000058) визначено критерії та визначення рівня ризику операцій фінансових установ для завчасного виявлення загроз ВК/ФТРЗ.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розвиток теоретичних положень, удосконалення методичних підходів і розробка практичних рекомендацій щодо оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг.

Відповідно до визначеної мети в роботі поставлено такі завдання:

уточнити сутність поняття «оцінка ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг»;

узагальнити методичні підходи до оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг;

проаналізувати міжнародний досвід оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг;

класифікувати фінансові установи, що надають фінансові послуги на ринку небанківських фінансових послуг, та оцінити їх перспективний стан діяльності;

проаналізувати недоліки системи оцінки ризику діяльності фінансових компаній;

розширити перелік показників оцінювання ризику діяльності фінансових компаній;

удосконалити методичний підхід до оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг.

Об'єктом дослідження є процес оцінювання ризику діяльності на ринку небанківських фінансових послуг.

Предметом дослідження є теоретичні засади, методичні підходи та практичні аспекти оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг.

Методи дослідження. Теоретичною основою дисертаційної роботи є фундаментальні праці сучасної економічної теорії, теорії фінансів і грошового обігу. Для досягнення визначеної мети й вирішення поставлених задач використано систему загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: морфологічний аналіз, теоретичне узагальнення, порівняння (для уточнення сутності понять «ризик», «оцінка ризику діяльності учасника ринку небанківських фінансових послуг»); системний аналіз, формалізація (для визначення структурованих елементів системи оцінювання ризику фінансової компанії та її недоліків); метод аналізу ієрархій та експертних оцінок (при визначенні складових методики оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг); кластерний аналіз (для визначення складу найвпливовіших учасників ринку небанківських фінансових послуг); експертне

ранжування (для оцінювання важливості критеріїв вибору різних категорій ризику); регресійний аналіз (для визначення факторів впливу на рівень ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг); сценарне моделювання (для оцінки ризику діяльності фінансових установ в ретроспективному аспекті); графічний метод (для унаочнення емпіричних даних і схематичного викладення основних теоретичних та практичних положень дисертаційної роботи); штучний інтелект (для визначення переліку проблем оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг).

Інформаційною базою дослідження є розробки вітчизняних і зарубіжних учених щодо оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг, законодавчі акти, нормативні документи Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, дані звітності фінансових установ, матеріали наукових періодичних видань, міжнародних і всеукраїнських конференцій, аналітичні огляди, офіційні ресурси мережі Інтернет.

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційної роботи полягає в розробленні й обґрунтуванні теоретико-методичного забезпечення щодо оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківського фінансових послуг. Основні результати, що містять елементи наукової новизни, полягають у такому:

удосконалено:

перелік показників існуючої системи оцінки ризику діяльності фінансових компаній комплексом показників ризику ліквідності, операційного ризику, кредитного ризику та ринкового ризику, що дає змогу визначити профіль ризику фінансової установи на ринку небанківських фінансових послуг, враховуючи їх вагове навантаження;

теоретичні положення оцінки ризику діяльності учасників РНФП, відмінність яких полягає в зміні пріоритету із універсальності здійснення процесу визначення ризику на специфічність та виключність окремих фінансових послуг, що суттєво впливає на структуру методичних розрахунків та більш широко характеризує вплив можливих загроз на діяльність надавача

небанківських фінансових послуг;

класифікацію фінансових установ учасників ринку небанківських фінансових послуг, що, на відміну від наявних, враховує критерій «впливовість на ринку небанківських фінансових послуг та «специфікація» як пріоритетні у процесі оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг та дозволяє враховувати специфічні особливості кожного окремого учасника ринку та сформуванню комплексний підхід до визначення узагальнюючого коефіцієнта ризику;

дістали подальшого розвитку:

перелік показників оцінки ризику діяльності фінансових компаній як складник методичного підходу, що сприяє визначенню стресових подій для своєчасного реагування на них та унеможливлення ризику в майбутньому;

методичний підхід до оцінки ризику діяльності фінансових компаній, особливістю якого є врахування перерозподіленого вагового навантаження критеріїв, що дає змогу фінансовій установі своєчасного реагування на підвищення ступеня ризику та застосування превентивних заходів його унеможливлення.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що теоретичні положення дисертаційної роботи доведено до рівня практичних рекомендацій у частині формування ефективної системи оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг.

Основні положення дисертації впроваджені в діяльність страхового брокера та фінансової компанії, що надає послуги кредитування. Система оцінки ризику діяльності фінансової установи використовується в роботі ТОВ «Споживчий центр» (акт впровадження від 01.02.2013). Збалансований підхід до оцінки ризику діяльності страхового брокера використовується в роботі ФОП Дарков В. М. (акт від 25.11.2022).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаною роботою. Наукові результати, що виносяться на захист, отримані здобувачем особисто і знайшли відображення в опублікованих працях. Внесок

здобувача в роботи, що виконані у співавторстві, наведено в списку опублікованих праць за темою дисертації [12, 74, 68].

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження доповідалися та обговорювалися на таких науково-практичних конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції розвитку фінансових та інноваційно-інвестиційних процесів в Україні» (м. Вінниця, 2021 р.); I Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасне управління організаціями: концепції, цифрові трансформації, моделі інноваційного розвитку» (м. Харків, 2021 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні аспекти розвитку міжнародних економічних відносин і світового господарства» (м. Ужгород, 2021 р.); X Всеукраїнській науково-практичній онлайн конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Сучасна фінансова політика України: проблеми та перспективи» (м. Київ, 2022 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми економіки, фінансів, менеджменту і права» (м. Житомир, 2022 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання фінансової безпеки» (м. Вінниця, 2023 р.); XII Міжнародній науково-практичній конференції молодих учених та студентів «Наукові дослідження молоді з проблем європейської інтеграції» (м. Харків, 2023 р.); III Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку бізнесу, фінансово-кредитних та облікових систем» (м. Харків, 2023 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасне управління організаціями: концепції, цифрові трансформації, моделі інноваційного розвитку» (м. Харків, 2023 р.).

Публікації. Основні наукові результати дисертації відображено у 6 наукових публікаціях: у 5 наукових статтях, опублікованих у фахових періодичних виданнях (у томі числі одна у співавторстві), 1 статті у іноземному виданні, що цитується в наукометричній базі Scopus, а також у 9 тезах наукових повідомлень на науково-практичних конференціях різного рівня.

Ці публікації відповідають п. 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу

вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, та зараховуються як п'ять наукових публікацій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації – 211 сторінок друкованого тексту (8,79 авт. арк.). Робота містить 45 таблиць (з них 1 займає 2 повні сторінки), 19 рисунків, список використаних джерел із 138 найменувань на 19 сторінках, 8 додатків на 22 сторінках. Основний текст дисертації – 156 сторінок (6,5 авт. арк.).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ РИЗИКУ ДІЯЛЬНОСТІ УЧАСНИКІВ РИНКУ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

1.1 Визначення сутності поняття оцінка ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг

Ринок фінансових послуг України послаблений низкою подій (економічна криза 2014-2016 рр., загострення конфлікту на Сході країни, зміна у 2019 році регулятора, локдауну 2020-2021 рр. через епідемію COVID-19, воєнний стан, у якому перебуває країна до цього часу), що спричинили дисбаланс діяльності фінансових установ і призвели до скорочення їх кількості, зниження довіри клієнтів до фінансових послуг та, як результат, прибутковості компаній, тощо. У сукупності наслідки цих подій характеризують сучасний стан розвитку ринку фінансових послуг (далі – РФП) та ідентифікуються як ризики, з якими стикнулися фінансові установи. Унеможливлення подібних наслідків у майбутньому та, водночас, стабілізація сучасного РФП є важливим завданням для всіх учасників ринку, реалізація якого можлива за наявності системи оцінки ризиків, що спрямована на своєчасне реагування як внутрішнього аудиту фінансової установи, так і зовнішнього моніторингу відповідним регулятором.

Оцінка ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг (далі – РФП) є необхідною умовою здійснення пруденційного нагляду всіх регуляторів, що мають на меті дотримання належного рівня нормативних показників та критеріїв якості фінансових активів установ. Усі дії регуляторів з цього питання, як правило, спрямовані на подолання системних ризиків на РФП, його оздоровлення та забезпечення системи якісного управління. Своєчасність реагування на ризик ініціює необхідність його оцінки, що дає можливість державному регулятору вжити необхідних заходів щодо зменшення

наслідків ризику, послаблення його впливу на РФП або його унеможливлення в майбутньому.

Крім того, Європейська бізнес асоціація охарактеризувала сучасну економічну ситуацію України як невизначену, непередбачувану та сповнену несприятливих стресів для діяльності компаній [55]. Виникнення ризику як фактору впливу на економічне середовище, в якому функціонують усі суб'єкти економіки за таких умов є очевидним. А отже, ризик є супутником діяльності будь-якої фінансової установи, а його сутність виражає небезпеку (загрозу) під час надання фінансових послуг на ринку. Підтвердженням цієї думки виступає оглядовий аналіз підходів до визначення поняття «ризик» або його різновидів, що представлений в табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Підходи до визначення поняття «ризик»

Автор	Визначення поняття	Структурний склад
Національний банк України	Кредитний ризик - розмір очікуваних втрат (збитків) за активом унаслідок дефолту боржника/контрагента [39]	Втрати (збитки)
Атаманчук П. С., Мендерецький В. В., Панчук О. П., Чорна О. Г.	Ризик – це кількісна оцінка небезпеки, яка визначається як добуток ймовірності негативної події на величину можливого збитку (шкоди) від неї [1]	Кількісна оцінка, ймовірність негативної події, збиток (шкода)
Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»	Ризики - небезпека (загроза, уразливі місця) для суб'єктів первинного фінансового моніторингу бути використаними з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та/або фінансування розповсюдження зброї масового знищення під час надання ними послуг відповідно до характеру їх діяльності [36]	Небезпека (загроза)
Столетов Ю. В.	Ризик – імовірність (загроза) втрати підприємством частини своїх ресурсів, недоотримання прибутків або поява додаткових витрат внаслідок здійснення певної виробничої і фінансової діяльності [57]	Імовірність (загроза) втрати, недоотримання прибутків
Куташенко М. В.	Ризик – це універсальна категорія, яка стосується всіх видів діяльності та потребує ідентифікації небезпеки [28]	Ідентифікація небезпеки

Продовження таблиці 1.1

Автор	Визначення поняття	Структурний склад
Шевчук О. Б.	Ризик – це ситуативна характеристика діяльності любого виробника, в тому числі такого економічного об'єкта, як виробниче підприємство, яке оцінює невизначеність його економічної діяльності і можливість несприятливих наслідків у випадку невдачі [19]	Несприятливі наслідки

Як видно з табл. 1.1, усі наведені поняття ототожнюють ризик із негативними подіями у вигляді імовірних збитків (загроз) або втрат прибутків, що свідчить про певну усталеність визначення незалежно від характеру діяльності суб'єкта господарювання. Зауважено, що вивчення понять ризику не є одним із завдань, що вирішує це дослідження, і тому автор вважає за достатнє окреслення ризику як прояву негативних явищ та процесів у діяльності фінансових установ, що можуть призвести до їх небажаних втрат. Окрім того, визначення ризику наголошує на загрозах незалежно від сфери діяльності суб'єктів господарювання, що відображає актуальний стан економічного середовища країни, загалом, та ринку фінансових послуг, зокрема.

Ризик у будь-якій сфері діяльності потребує кількісного виміру, що характеризується його оцінкою, а отже, поняття «оцінка ризику» є невід'ємним складником цього дослідження в межах діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг. Для обґрунтування актуальності досліджень поняття «оцінка ризику діяльності» використано метод аналізу інтернет-ресурсів на основі мови запитів [84]. Реалізацію цього методу здійснено за найбільш відомим міжнародним публічним web-додатком Google Trends, який демонструє частоту пошуку в Google стосовно загального обсягу запитів за регіонами, країнами та різними мовами [85]. Представлений метод апробований у різних галузях [85, 82, 77, 83], що доводить його адекватність.

Для отримання об'єктивної оцінки щодо актуальності поняття обрано період дослідження з 2019–2024 рр. Крім того, оброблено запити двома мовами: українською – оцінка ризику діяльності та англійською – activity risk

assessment. Отримані результати за двома запитами мають повністю ідентичний вигляд, що свідчить про однаковий рівень зацікавленості поняттям «оцінка ризику діяльності» в Україні незалежно від обраної мови дослідження. Результат обробки запиту «оцінка ризику діяльності» українською мовою наведено на рис. 1.1.

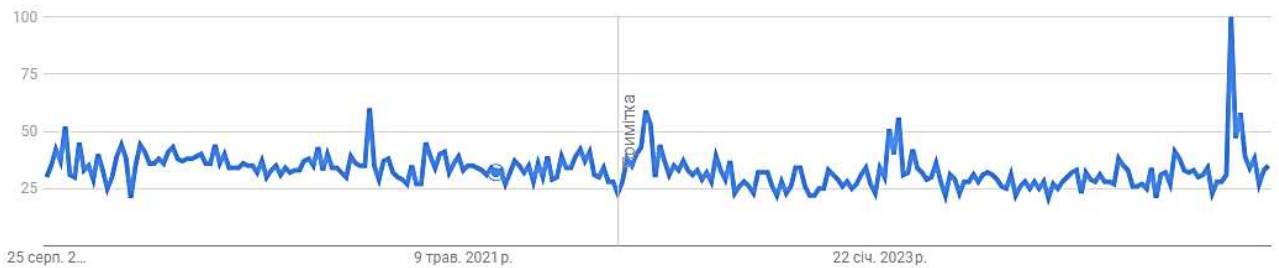

Рис. 1.1 Діаграма частоти запитів поняття «оцінка ризику діяльності» впродовж 2019-2024 рр.

Як видно з рис. 1.1, найбільший рівень запитів спостерігався впродовж останніх 5 років у 2024 році – майже 100 %, що свідчить про підвищену цікавість ризиком як категорії, що потребує оцінки. За останні 3 роки зацікавленість оцінкою ризику діяльності в Україні перебуває в діапазоні 30–60 %, що свідчить про наявну тривожність з цього питання в країні. Пояснити високу межу запитів можна загальним стресом військового стану, загалом, та наслідками від нього для бізнесу, зокрема. Висока частота запитів у серпні 2024 року пояснює актуальність теми дослідження на цей час для користувачів пошукової системи Google.

Додаток Google Trends дозволяє визначити рівень зацікавленості поняттям «оцінка ризику діяльності» в розрізі регіонального розподілу запитів. Рівень затребуваності за регіонами України наведено на рис. 1.2.

Як видно з рис. 1.2, найбільша затребуваність запиту стосовно оцінки ризику діяльності в країні спостерігається в місті Києві, Львівській та Харківській областях. Визначальним є те, що оцінкою ризику діяльності

цікавляться економічно розвинені регіони, які стали суб'єктами розміщення великого бізнесу в Україні від початку воєнного стану.

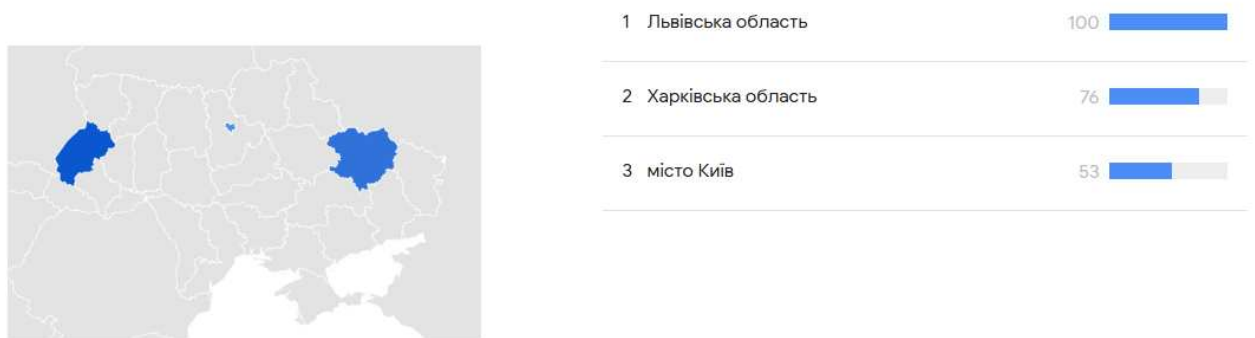

Рис. 1.2 Регіональний розподіл запитів поняття «оцінка ризику діяльності» впродовж 2019-2024 рр.

На підтвердження значущості отриманих результатів та визначення, як саме рівень запитів «оцінка ризику діяльності» пояснює досліджуваний фактор, на рис. 1.3 представлено функцію апроксимації ($y = 0,01x - 15,454$) та значення її достовірності (R^2).

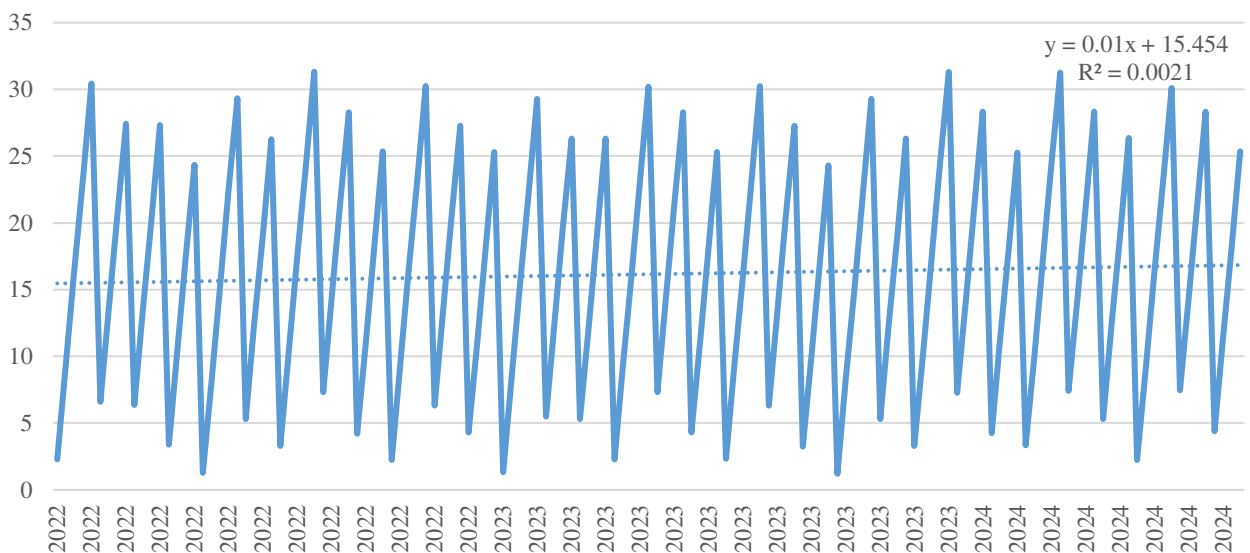

Рис. 1.3 Функція апроксимації рівня зацікавленості поняттям «оцінка ризику діяльності» за 2022–2024 рр.

За результатами, наведеними на рис. 1.3, можна зробити висновок, що досліджуване поняття з урахуванням часового елементу дослідження та функції тренду має невисоку (0,0021) величину достовірності апроксимації. Але отримана консолідована діаграма свідчить про наявність «дзеркальної значущості», що обумовлена циклічністю запитів на тему оцінки ризику діяльності. Представлене зображення підтверджує, що оцінка ризику діяльності не є популярною категорією в мережі Інтернет, але запитуваність інформації за цією темою є процесом постійним та безперервним, а також має певну траєкторію руху стосовно лінії тренду. Низький рівень значущості побудованої функції апроксимації свідчить про відсутність зацікавленості саме процесом оцінки ризику діяльності з боку фінансових установ та окремих пошукувачів. Незважаючи на це, проблема відсутності потреби оцінки ризику діяльності фінансових установ залишається актуальною через підвищений рівень ризиків в умовах воєнного стану та необхідність убезпечувати таку діяльність відповідно до сучасних викликів, зокрема для учасників ринку небанківських фінансових послуг та регулятора ринку.

Питанню оцінки ризику діяльності дотично присвятили свої наукові роботи безліч вітчизняних науковців. До класичної школи вчених, що досліджували оцінку ризику діяльності підприємств, відносять численні наукові праці І. О. Бланка [7], А. Дайле [21], О. Б. Жихор [25], Школьник І. О. [64], Литовченко О. Ю [31] та ін. Оцінку фінансових ризиків у межах фінансового посередництва на ринку небанківських фінансових послуг та фінансового моніторингу досліджували такі вчені, як Внукова Н. М. [9], Швайдак В. М. [63] та ін. Кожен із цих авторів у своїх роботах надає перевагу окремому виду ризику, що впливає на діяльність конкретного суб'єкта РФП з метою побудови ефективної системи ризик-менеджменту для мінімізації витрат та збереження активів фінансової установи чи підприємства, але всі вони представляють процес оцінки ризику діяльності суб'єкта як кількісне визначення його витрат, пов'язаних з окремими видами ризиків. Незважаючи на певну усталеність поняття «оцінка ризику діяльності» серед вчених,

учасникам РНФП приділено меншу увагу в сучасній літературі з цього питання. Крім того, потребують удосконалення етапи оцінювання ризику діяльності фінансової установи або критерії, за якими відбувається цей процес.

За таких умов поняття оцінки ризику діяльності безпосередньо учасників ринку небанківських фінансових послуг залишається малодослідженим у вітчизняній науковій літературі через свою індивідуальність стосовно суб'єкта дослідження загалом, а також новизну процесу на загальнодержавному рівні, зокрема, в умовах набуття чинності 2024 року нового Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» [52].

Підтвердженням актуальності та необхідності вивчення питання оцінки ризику діяльності учасників РНФП виступає представлена Національним банком України (далі – НБУ, регулятор) Стратегія фінансового сектору України до 2025 року [48], що оновлена в серпні 2023 року з метою врахування сучасних реалій існування фінансових установ та змінила свою назву на «Стратегія розвитку фінансового сектору України» (далі – Стратегія) [58]. Стратегія наголошує на потребі впровадження ризико-орієнтованого підходу до діяльності всіх фінансових установ з метою досягнення високого рівня задоволеності їх клієнтів та реалізації принципу пропорційності між компаніями та регуляторами.

Більш детальний аналіз Стратегії дозволяє визначити напрями розвитку фінансових установ, зокрема учасників ринку небанківських фінансових послуг, у межах державних реформ та курсу економічного зростання країни (додаток А). Напрями розвитку фінансового сектору, що визначені у Стратегії [48, 58], зокрема, для учасників РНФП – це: фінансова стабільність, макро-економічний розвиток, фінансова інклюзія, розвиток фінансових ринків, інноваційний розвиток [58, с. 15–16]. Індикаторами виконання за представленими напрями є завдання (умови) сталого зростання фінансового сектору. Так, 50 % (9 із 19) індикаторів відображають необхідність впровадження змін в діяльність саме учасників РНФП в аспекті реалізації ефективного фінансового моніторингу та дієвої оцінки ризиків у фінансовому

секторі. Таким чином, з вищезазначеного випливає, що оцінка ризиків діяльності фінансових установ РФП є актуальним напрямом розвитку фінансового сектору України.

На думку регулятора, в основу процесу оцінки ризику покладено ефективний нагляд за діяльністю суб'єктів РФП, але тези Стратегії щодо підходів до такої процедури є загальними.

Більш широко інформація стосовно індикаторів змін подана в розділі Стратегії (с. 20–36) [48, 58] – «Стратегічні цілі Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року, очікувані результати та інструменти її реалізації». Розділ містить індикатори поточного стану фінансового сектору та цільові заплановані значення на 2025 рік стосовно стратегічних напрямів та цілей фінансової державної політики. У додатку А представлено зведені до предмета цього дослідження найбільш вагомі очікувані результати стратегічних змін фінансового сектору України. Кожний результат містить авторські коментарі щодо бачення Регулятором того чи іншого індикатора.

Як видно з додатку А, стратегічна мета для ринку НФП визначена загально та спрямована на діяльність таких суб'єктів, як страхові компанії, ІСІ, фінансові компанії з лізингу (ІІ. Макроекономічний розвиток), фінансові компанії, що надають послуги з накопичувального пенсійного забезпечення, криптовалюти та контрактів, а також фінансові установи, що функціонують на ринку цінних паперів, ОВДП. Додаткового розмежування для окремо взятих фінансових установ не надається, що свідчить про невизначеність дій Регулятора щодо їх напрямів розвитку на цей час.

Також у Стратегії [48, 58] представлені дії та заходи тих чи інших Регуляторів або відповідальних за виконання органів управління, що спрямовані на досягнення вище представлених стратегічних цілей. Для наглядного сприйняття заходів стосовно стратегічних цілей, що вище наведені, запропоновано узагальнення дій Регуляторів, які стосуються РФП (табл. 1.2).

Як видно з табл. 1.2, реалізація тієї чи іншої цілі прямо чи опосередковано стосується ризику діяльності фінансових установ, що свідчить

про необхідність упровадження ризико-орієнтованого підходу до його оцінки на ринку НФП як основоположного заходу для унеможливлення чи недопущення втрат для всіх учасників процесу надання фінансової послуги. Це виражається як у перспективних діях Регуляторів щодо змін до моніторингу, так і в їх бажанні посилити прозорість РНФП для захисту споживачів.

Таблиця 1.2

Стратегічні цілі та дії Регуляторів в аспекті державної фінансової політики

Стратегічні цілі	Заходи та дії реалізації Стратегії
Механізм виведення з ринку неплатоспроможних фінансових установ	<ul style="list-style-type: none"> – впровадження системи моніторингу за системно важливими фінансовими інституціями (с. 46); – розробка інструментів макропруденційного регулювання небанківського фінансового сектору (с. 46); – удосконалення існуючих систем гарантування вкладів (с. 40) та створення таких систем для учасників РНФП (с. 40); – запровадження процедури оздоровлення небанківських фінансових установ (с. 41).
Посилення захисту прав споживачів	<ul style="list-style-type: none"> – розробити нормативно-правові акти для забезпечення дерегуляції ринків (с. 67); – удосконалити розкриття інформації у фінансових установах (в аспектах оцінки уразливості до ризиків) (с. 49, 66, 70).
Підвищення рівня корпоративного управління та управління ризиками на РФП	<ul style="list-style-type: none"> – законодавчо впровадити визначення системно важливих небанківських фінансових установ (с. 39); – впровадити ризико-орієнтований підхід до нагляду за небанківськими фінансовими установами із застосуванням принципу пропорційності, перспективного погляду, професійного судження та раннього виявлення і реагування на потенційні ризики (с. 39); – запровадження єдиних стандартів корпоративного управління, підвищення рівня корпоративного управління (с. 48).
Розвиток цифрової економіки	<ul style="list-style-type: none"> – створення умов для розвитку віддалених каналів продажу фінансових послуг (с. 89); – впровадження регулювання ринкової поведінки на РФП (с. 89).

Узагальнено автором на основі Стратегії розвитку [48, 58]

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню

тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [36], ризико-орієнтований підхід – це визначення (виявлення), оцінка (переоцінка) та розуміння ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та/або фінансування розповсюдження зброї масового знищення, а також вжиття відповідних заходів щодо управління ризиками у спосіб та в обсязі, що забезпечують мінімізацію таких ризиків залежно від їх рівня. Таке визначення має індивідуальну спрямованість на моніторинг відмивання коштів, але за структурою наголошує на потребі оцінки ризиків та їх управління в процесі застосування ризико-орієнтованого підходу.

Тобто за аналогією та на основі узагальнених стратегічних цілей, що наведені в табл. 1.2, упровадження ризико-орієнтованого підходу до процесу оцінки ризику діяльності учасників ринку НФП має враховувати, окрім безпосередньої оцінки, вимоги до корпоративного управління ризиками учасників НФП, інтереси споживачів фінансових послуг та тенденції диджиталізації в країні. Крім того, дотримання таких норм сприятиме виведенню з ринку неплатоспроможних фінансових установ, що обумовлено відповідною стратегічною метою розвитку.

Зауважено, що впровадження ризико-орієнтованого підходу до оцінки ризику діяльності учасників РНФП передбачає розуміння сутності та складових оцінки досліджуваного ризику. Існує велика кількість визначень оцінки ризику, що уособлюють різні підходи до сутності цього поняття, але основна концепція процесу оцінки у дефініціях збігається. Так, відповідно до наказу Міністерства охорони здоров'я України від 13 квітня 2007 року № 184 «Про затвердження методичних рекомендацій «Оцінка ризику для здоров'я населення від забруднення атмосферного повітря»» [38] оцінка ризику є складником методології вибору оптимальних шляхів усунення або зменшення ризику в конкретній ситуації. За текстом цих рекомендацій процес оцінки ризику є одним з етапів аналізу ризику, що описаний як процес отримання інформації, необхідної для запобігання негативних наслідків для здоров'я та життя людини. Тобто оцінка ризику закладена в його аналізі, що прирівнюється до збору

інформації для подальшої обробки.

Так само, відповідно до ISO 31000 [23] оцінка ризику охоплює його управління, що передбачає ідентифікування ризику, аналізування ризику та його оцінювання. Окрім того, цей стандарт розмежовує загальне оцінювання ризику (попередньо зазначені етапи) та оцінювання ризику (порівняння кількісно оцінених рівнів ризику з критеріями ризику для визначення типу ризику) і представляє їх як два різних поняття, що мають відмінну природу за суттю. Також стандарт [23] наголошує на тому, що аналіз ризику передбачає кількісне оцінювання наслідків подій, що сприяли його виникненню. Таке бачення процесу не є ізольованим та відображає безпосередній алгоритм оцінки ризику, але є перевантаженим схожими дефініціями, що можуть демонструватись і іншим чином.

Так, наприклад, Марко Де Нарді [32] у доповіді щодо основних принципів оцінки ризиків зазначає, що оцінка ризику – це науково-обґрунтований процес, що включає ідентифікацію небезпеки, її характеристику, оцінку впливу та характеристику ризику. Також науковець визначає, що аналіз ризику – це аналітичний процес для визначення інформації про небажані події.

Більшість сучасних підходів до визначення оцінки ризику або ототожнюють цей процес з його аналізом, або представляють один процес у складі іншого. Таким чином, незважаючи на розбіжності в підходах до визначення оцінки ризику, основною метою цього процесу незалежно від сфери застосування залишається процес кількісного або якісного його ідентифікування.

Узагальнюючи розділи Стратегії [48, 58] та всі наведені дефініції, можна констатувати, що поняття «оцінка ризику діяльності» включає, окрім безпосереднього кількісного визначення показників ризику, корпоративне управління та індикатори внутрішнього контролю за ризиками фінансової установи (або управління).

Таке бачення процесу оцінки ризику діяльності не відображає особливостей діяльності учасників РНФП, що свідчить про впровадження

Регулятором єдиних стандартів для всіх суб'єктів РНФП, які обумовлені стратегічними напрямками розвитку фінансового сектору України та включають спільні для всіх цілі, досягнення яких сприяє створенню безпечного середовища з надання фінансових послуг як для фінансових установ, так і для споживачів. Але кожна фінансова установа ринку небанківських фінансових послуг займається виключною діяльністю в межах власної ліцензії, а отже, уніфікованість оцінки ризику є спірним питанням, що потребує методичного уточнення наявних підходів та чинних нормативних документів, що регулюють ринок небанківських фінансових послуг відповідно до вимог оновленого 2020 року Регулятора (НБУ).

1.2. Методичні підходи до оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг

Незважаючи на затребуваність розробки уніфікованої системи оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг з боку НБУ в сучасних умовах прогнозованої економічної кризи [24], в Україні кожна установа залишає за собою право обирати методи визначення рівня загроз, які можуть призвести до втрат їх діяльності самостійно. Так, кожний суб'єкт на ринку фінансових послуг, що працює в небанківському секторі, оцінює ризик на власний розсуд, використовуючи досвід роботи на ринку та дієвість методу в суб'єктивному баченні його управління.

Учасники РНФП застосовують методи оцінки ризику з огляду на різновид фінансових послуг, що вони надають на ринку. Широкий вибір сучасних методів оцінки ризику діяльності дає змогу врахувати інтереси окремого надавача фінансових послуг, але і є відповідальністю самої фінансової установи. Зазначено, інформація щодо застосовуваних методів не є публічною та обов'язковою для оприлюднення, тому, з одного боку, дані закриті від загалу

з метою захисту діяльності фінансової установи, а з іншого боку – це ставить під сумнів, загалом, регулярність проведення оцінки ризику та її відповідність процедурі управління. Для узагальнення найбільш популярних практик оцінки ризику діяльності в Україні проведено аналіз наукових джерел та нормативно-правових актів, що регулюють діяльність учасників РНФП, результати якого наведено в табл. 1.3.

Таблиця 1.3

Можливі методи оцінки ризику діяльності учасників РНФП

Метод оцінки ризику	Сутність	Кінцева мета
Статистичний метод [59]	Побудований на визначенні статистики втрат і прибутку	Аналіз ризику
Експертний метод [18]	Враховує суб'єктивну думку опитуваного експерта	Прогнозування та аналіз ризику
Розрахунково-аналітичний [33]	Є комбінацією статистичного та експертного методів, що спрямований на визначення ризику втрати фінансових показників	Ідентифікація та аналіз ризику
Економіко-математичні методи [70]	Сукупність математичних методів, що дозволяють визначити оптимальний шлях подолання ризику	Прогнозування та розробка рішень щодо подолання ризику
Метод чутливості [3]	Застосовується для оцінки динамічних ризиків та визначення чинників впливу на його виникнення в різних часових проміжках	Прогнозування та аналіз ризику
Сценарний метод [54]	Розглядає різні варіанти реагування при ймовірному настанні ризику	Прогнозування та розробка рішень щодо подолання ризику
Скоринговий метод [17]	Дозволяє побудувати модель у вигляді зваженої суми характеристик ризику на основі минулого досвіду установи	Прогнозування та розробка рішень щодо подолання ризику
Метод імітаційного моделювання [29]	Дозволяє побудувати вірогідний розподіл можливих наслідків ризику	Прогнозування та розробка рішень щодо подолання ризику
Метод побудови дерева рішень [56]	Враховує експертну оцінку ризику та пропонує графічну послідовність рішень щодо його подолання	Прогнозування та розробка рішень щодо подолання ризику

Продовження таблиці 1.3

Метод оцінки ризику	Сутність	Кінцева мета
Стрес-тестування [37]	Розкриває інформацію щодо ключових ризиків фінансової установи	Ідентифікація та аналіз ризику

Узагальнено автором на основі [59, 18, 3, 54, 29, 56, 37, 17]

Як видно з табл. 1.3, численний перелік методів оцінки ризику діяльності учасників РНФП дозволяє фінансовій установі обрати спосіб визначення втрат, враховуючи власні завдання щодо реалізації ризико-орієнтованого підходу до процесу управління ризиком, виключність ліцензії, особливості фінансової послуги, що надається, тощо. Представлений перелік не є вичерпним, але методи, наведені в табл. 1.3, застосовуються на РФП частіше за інші способи оцінки ризику. Переваги або недоліки окремого методу залежать від наявних даних про діяльність фінансової установи, необхідних для здійснення процесу оцінювання. Кожний метод має відмінну від іншого кінцеву мету, що реалізує одну або декілька з трьох складових ризико-орієнтованого підходу до оцінки втрат (останній стовпчик табл. 1.3) [36]: визначення або ідентифікація ризику, його аналіз та шляхи подолання.

Таким чином, процес оцінки ризику необмежений лише його аналізом, а має широку мережу методів, що поєднує початковий етап ідентифікації та кінцевий етап будь-якого дослідження втрат – заходи з унеможливлення кризових явищ у фінансовій установі, які викликані певним ризиком. Крім того, наведені методи можна поділити на якісні та кількісні, що свідчить про можливість отримання як більш точного рівня ризику діяльності учасників РНФП, так і вірогідну складову отриманого результату. Еталонним варіантом оцінки ризику на цей час є поєднання якісних та кількісних методів у спільний підхід, що надає комплексне бачення проблеми визначення ризику та його аналізу.

Означені методи дають змогу окремому суб'єкту встановлювати неуніфіковані підходи до оцінки ризику, що враховують їх виключність на РФП. Неврегульованість питання вибору методу оцінки ризику діяльності

учасниками РНФП на державному рівні може пояснюватись масштабністю обсягів та різновидом фінансових послуг, їх розгалуженістю та сутнісною відмінністю. Прикладом нетиповим та виключним є обов'язковість проведення стрес-тестування, як це було визначено для страховиків [37]. Це пояснюється високим ступенем розвиненості страхування в Україні порівняно з іншими фінансовими послугами. Отже, логічним є твердження щодо необхідності розробки Регулятором виключних алгоритмів проведення оцінки ризику діяльності для окремих видів надавачів фінансових послуг. Тим часом 2020 року НБУ, як новий Регулятор, що подано в п.п. 1.1, у межах Стратегії розвитку фінансового сектору [6], навпаки, запропонував уніфікувати підходи до управління ризиками діяльності учасників РНФП.

За цим підходом та з метою визначення періодичності проведення планових інспекційних перевірок Регулятор у грудні 2020 року розробив та затвердив «Положення про встановлення критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від здійснення діяльності учасниками ринку небанківських фінансових послуг, їх суспільну важливість, на підставі яких визначається періодичність проведення планових інспекційних перевірок та порядок їх застосування» [41], що втратило чинність на підставі введення в дію 2023 року Постанови НБУ «Положення про встановлення критеріїв, за якими визначається профіль ризику надавачів фінансових послуг, їх суспільна важливість, на підставі яких визначаються наглядові дії Національного банку України» (далі – Положення) [40]. Це Положення – джерело сучасного законодавства, що представляє методичні рекомендації з оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківського фінансових послуг.

При вивченні структури та інформаційного наповнення Положення [41, 40] визначено, що запропонована система оцінювання включає три критерії, а саме: управління ризиками та внутрішній контроль; показники діяльності; дотримання обов'язкових критеріїв і нормативів достатності капіталу та платоспроможності, ліквідності, прибутковості, якості активів і ризиковості операцій, інших показників і вимог, що обмежують ризики за операціями з

фінансовими активами. Зауважено, що Положення змінено 2023 року, і за його результатами з переліку критеріїв виключено показники корпоративного управління. Фактично запропонована НБУ оцінка є розрахунково-аналітичним методом визначення ризику, що дозволяє розподілити суб'єкти на групи за ступенем надійності їх діяльності.

Відповідно до Положення оцінка здійснюється за трьома суб'єктами ринку небанківських фінансових послуг – страховик (I); кредитна спілка (II); фінансова компанія, лізингодавець та ломбард (III). Тобто третя складена група в Положенні представлена фінансовими установами або особами, що мають той же ліцензійний статус, але за суттю займаються різними виключними видами діяльності. Імовірно, поєднання цих учасників відбулося через те, що класифікація діяльності цих фінансових установ відповідає поняттю «фінансова компанія», але механізми надання в них різних фінансових послуг за своєю природою, хоча іноді і схожою з кредитуванням, має суттєві відмінності.

Так, у діяльності ломбардів фігурує визначення застави, зберігання речей, а в діяльності лізингодавців – посередницькі послуги, фінансова оренда тощо. Крім того, діючі факторингові компанії займаються управлінням фінансовими активами в інтересах третіх осіб. З точки зору сутності діяльності цих фінансових установ важливим аспектом залишається абсолютна відмінність у ризиках, що беруть на себе ці учасники ринку небанківських фінансових послуг, а тому і процес їх оцінювання має нести спеціальний характер.

Автор запропонував узагальнити показники, що наведені в Положенні «Положення про встановлення критеріїв, за якими визначається профіль ризику надавачів фінансових послуг, їх суспільна важливість, на підставі яких визначаються наглядові дії Національного банку України» [41, 40], для визначення особливостей оцінки ризику Регулятором та відмінностей такого аналізу за кожною окремою групою (табл. 1.4–1.5).

Як видно з табл. 1.4, за критерієм «ступінь ризику» найбільш врегульованим НБУ є ринок страхових послуг. До надавача страхових послуг Регулятор застосовує більший за кількістю показників аналіз та жорсткіші

вимоги до нормативів капіталу, ліквідності та ін. Кредитні спілки займають середню межу врегульованості НБУ, їх оцінка ступеня ризику не перевантажена показниками, а лише орієнтована на нормативи, що вже їм знайомі з попередньої практики. Натомість III група фінансових установ залишається майже нерегульованою НБУ. Наприклад, єдиним показником діяльності щодо ступеня її ризику є видані гарантії, вага яких у загальній оцінці ризику становить 5 %. Крім того, не визначені показники дохідності або обсягів активів фінансових компаній. Такий аналіз не є всебічним та не може повно окреслити ступінь ризику діяльності учасника РНФП. Тож суб'єкти, що входять до групи III, не мають чіткого алгоритму визначення ризику в Положенні [41, 40], що, з одного боку, свідчить про певний рівень довіри з боку Регулятора та дає їм змогу самостійно обирати перелік показників для проведення оцінки ризику, а з іншого – наголошує на відсутності єдності методів оцінки ризику діяльності фінансових установ.

Таблиця 1.4

Оцінка ризику учасників ринку небанківських фінансових послуг

Критерій оцінювання та його вага	Показники			Коментар
	Страховик (I)	Кредитна спілка (II)	Інші установи (III)	
1. Стан управління ризиками та внутрішнього контролю	Наявність заходів впливу, зовнішній аудит, вчасність подання звітності, стан формування страхових резервів, дотримання вимог щодо захисту прав споживачів фінансових послуг (вага критерію 15 %)	Наявність заходів впливу, зовнішній аудит, вчасність подання звітності, дотримання вимог щодо захисту прав споживачів фінансових послуг (вага критерію 10 %)	Наявність заходів впливу, зовнішній аудит, вчасність подання звітності, дотримання вимог щодо захисту прав споживачів фінансових послуг (вага критерію 75 %)	Для кожної з трьох груп показники за критерієм 1 однакові. Лише до страховика Регулятор висуває додаткову вимогу щодо його стану страхових резервів

Продовження таблиці 1.4

Критерій оцінювання та його вага	Показники			Коментар
	Страховик (I)	Кредитна спілка (II)	Інші установи (III)	
2. Показники діяльності	Наявність ліцензії, рівень вхідного та вихідного перестраховування до 20 %, частка окремих видів страхування згідно норм законодавства (вага критерію 35 %)	Здатність генерування доходу, темп зростання розміру активів від 100 %, якість кредитного портфеля (вага критерію 30 %)	Видані гарантії (вага критерію 5 %)	Більш жорсткі вимоги НБУ висуває до страховика, керуючись положенням № 850 [42]. Група III, загалом, не перевантажена показниками
3. Виконання пруденційних вимог, включаючи пруденційні нормативи	Дотримання нормативів відповідно положення № 850 [42], частка високоліквідних активів не менше 50%, обсяг прийнятних активів більше 75 % (вага критерію 50 %)	Дотримання нормативів щодо достатності капіталу відповідно положення № 1840 [43] та вимог запасу ліквідності (вага критерію 60 %)	Дотримання нормативів відповідно положення № 980 [44] (вага критерію 20 %)	Для оцінки за критерієм застосовано вже існуючі нормативи, що встановлені попереднім Регулятором. Додаткових показників оцінки НБУ не застосовує

Узагальнено автором на основі [41, 40]

Зазначений у Положенні [41, 40] уніфікований підхід до оцінки ризику діяльності учасників РНФП є таким лише в частині визначення стану управління ризиками та внутрішнього контролю, який цілком збігається для всіх груп фінансових установ. Оцінювання за цим критерієм здійснюється якісним чином на предмет відповідності наявним пунктам, що мають значення для НБУ в межах завдань, що відповідають контрольній функції органу. Цей критерій є новим для РФП та введений НБУ як Регулятором. Усі інші нормативно-правові акти, що вказані для врегулювання оцінки рівня ризику, затверджені Нацкомфінпослуг, фактично узагальнюють наявні до правонаступництва НБУ практики щодо оцінки ризику діяльності фінансових

установ.

Як видно з табл. 1.5, тенденція щодо більшого врегулювання з боку НБУ страховиків порівняно з іншими учасниками РНФП зберігається. Рівень суспільної важливості як складника оцінки ризику діяльності групи I визначається п'ятьма показниками, для кредитних спілок оцінювання проходить за чотирма показниками, два з яких збігаються з I групою, але балансовій вартості активів страховиків Регулятор відводить 10 % ваги від загального обсягу показників, а кредитним спілкам – 50 %, що суттєво впливає на подальшу політику управління фінансової компанії, зміщуючи центр уваги з рівня прибутку на вартість основних засобів учасника РНФП. Щодо групи III зазначено, суспільна важливість вимірюється одним показником, що відображає обсяг наданих позик відповідно до типу виключної діяльності. Визначення затребуваності фінансової послуги учасника РНФП є суттєвим показником важливості його діяльності, але ця оцінка є обмеженою, бо будь-який аналіз, що побудований на одному коефіцієнті, не має змоги надати всеосяжні результати щодо дійсного стану досліджуваного об'єкта.

Таблиця 1.5

Оцінка ризику учасників ринку небанківських фінансових послуг за суспільною важливістю

Показник оцінювання та його вага			Коментар
Страховик (I)	Кредитна спілка (II)	Інші установи (III)	
Частка чистих страхових премій у загальному їх обсязі (30 %); частка валових страхових премій (25 %); балансова вартість активів (10 %); середній обсяг страхових резервів (30 %); розгалуженість мережі (5 %)	Балансова вартість активів (50 %); залишок зобов'язань за внесками на депозитні рахунки (35 %); кількість членів (10 %); розгалуженість мережі (5 %)	Обсяг виданих гарантій або обсяг операцій на ринку або обсяг наданих позик (100 %)	Показники балансової вартості активів та розгалуженість мережі співпадають для I та II груп, але мають різну вагу. Оцінка суспільної важливості діяльності III групи не демонструє унікальності

Узагальнено автором на основі [41, 40]

Таким чином, Регулятор у межах уніфікованого підходу до оцінки ризику діяльності учасників РНФП демонструє виключність обраних для аналізу суспільної важливості показників, які сформовані для надавачів фінансових послуг за групами, що позитивно впливає на загальну модель управління ризиками запропоновану НБУ. Але неврівноваженим залишається питання цієї оцінки для групи III, а також розподіл ваги показників оцінки ризику, що має суб'єктивний характер та не пояснюється Регулятором у межах розроблених ним критеріїв.

Цікавим у запропонованій Регулятором моделі є формування кінцевого результату оцінки ризику діяльності учасників РНФП, що спрямована на визначення регулярності проведення ним інспекційних перевірок. Першим етапом є безпосередня оцінка ризику за представленими вище критеріями. Залежно від ступеня виконання критеріїв Регулятор присвоює фінансовій установі бал від 1 до 4, враховуючи значущість кожного окремого показника оцінки та двічі застосовуючи до нього вагові коефіцієнти, у межах групи показників та при формуванні загального балу, що визначає ступінь ризику від низького до критичного рівня. Регулятор залишає за собою право застосовувати коригуючі коефіцієнти, але алгоритму їх формування в Положенні [41, 40] ним поки не визначено. Другим етапом є оцінка суспільної важливості, що включає процес віднесення НБУ учасника РНФП до однієї з чотирьох груп за ступенем значущості показників (1 – найбільш значуща група, 4 – менш значуща для РНФП група), враховуючи їх вагу в загальному коефіцієнті. Останнім кроком оцінки ризику діяльності учасників РНФП є зіставлення групи суспільної важливості та отриманого рівня ступеня ризику, залежно від чого визначається частота планових перевірок Регулятором.

Таким чином, НБУ двічі застосовує чотирьохступеневу шкалу для оцінки ризику діяльності учасників РНФП, що є суб'єктивним за математичними законами, які наголошують на побудові збалансованих шкал, враховуючи від 5 до 9 категорій [8]. Але обраний Регулятором метод оцінки ризику збігається з думкою Міністерства фінансів України, що у 2020 році представив методичні

рекомендації для впровадження ризико-орієнтованого планування діяльності з внутрішнього аудиту органами державної влади та зазначив, що для уникнення переоцінки ризиків за трирівневою шкалою «середніх» значень доцільно застосовувати для оцінки ризику чотирибальну шкалу [53, с. 20]. Такий вибір у математичній науці сповнений похибок, що можуть не відповідати дійсному стану предмета дослідження, але простота його застосування є позитивним аспектом для користувачів шкал.

Із вищезазначеного можна дійти висновку, що попри суб'єктивність вибору шкали оцінювання ризику та нерівномірність коефіцієнтів для фінансових установ групи III, побудована Регулятором система враховує складові якісного та кількісного аналізу, що дозволяє досягнути бажаного результату, враховуючи широкий перелік як абсолютних, так і відносних показників. Зауважено, що представлена система абсолютних коефіцієнтів або нормативів – це вже наявні показники, що впроваджені попереднім Регулятором Нацкомфінпослуг [42, 43, 44], а коефіцієнти, що характеризують якісний стан діяльності у відносному вигляді, – це нововведення НБУ. Для наочності питання оцінки ризику діяльності за нормативами та узагальнення практики застосування нормативного регулювання різних небанківських фінансових установ до НБУ складено табл. 1.6.

Як видно з табл. 1.6, попередній Регулятор, Нацкомфінпослуг дотримувався різних підходів до оцінки ризику діяльності для кожного окремого учасника РНФП, що наголошує на їх особливості та унікальності щодо сутності фінансових послуг, які ними надаються. Але певні напрями регулювання процесу оцінки ризику їх діяльності простежуються. Так, Нацкомфінпослуг звертав увагу на необхідності оцінки саме фінансових показників, зокрема, ліквідності, прибутковості та платоспроможності фінансової установи. Тому логічним є врахування цих нормативів у подальшій діяльності НБУ при оцінці ризику її діяльності. Крім того, варто звернути увагу, що попередній Регулятор ширше використовував абсолютні показники, не надаючи переваги відносності змін щодо визначення рівня ризиковості

різних фінансових послуг, що вже по-іншому інтерпретовано новим мегарегулятором НБУ.

Таблиця 1.6

Методи оцінки ризику діяльності учасників РНФП до спліту

Фінансова послуга	Гарантії та поручительства [44]	Страхова послуга [42]	Кредитування кредитними спілками [43]	Ломбардне кредитування [33]
Вимоги до нормативів оцінки ризику	Норматив адекватності капіталу	Норматив платоспроможності та достатності капіталу	Норматив достатності капіталу та платоспроможності	Склад активів та пасивів
	Норматив максимального ризику на одну особу або пов'язаних осіб	Норматив ризиковості операцій	Норматив якості активів, ризиковості операцій та прибутковості	Дані про кредитну діяльність
	Норматив запасу ліквідності	Норматив якості активів	Нормативи ліквідності кредитної спілки	Загальна інформація
	Вимоги щодо обмеження ризиків гаранта з фінансовими активами		Обсяг страхового резерву	

Узагальнено автором на основі [42, 43, 44, 33]

Нововведені показники НБУ об'єднані першим критерієм оцінки ризику діяльності, що наведені в табл. 1.4. Оцінювання за цим критерієм здійснюється якісним шляхом на предмет відповідності наявним пунктам, що мають значення для НБУ в межах завдань, що відповідають контрольній функції органу, але для процесу оцінювання ризику діяльності ці аспекти мають похідний характер, більш вагомими залишаються кількісні показники. Оскільки найбільш нерегульованою є проведення оцінки ризику діяльності групи III, то доцільно зосередити увагу на представниках групи – компаніях, що є надавачами фінансових послуг, але не є страховиками або кредитними спілками. Регулятор наголошує, що перелік показників для оцінки їх ризику діяльності не є вичерпним, а тому можливості до його розширення є одним із варіантів удосконалення методів оцінки ризику діяльності учасників РНФП.

Щодо переліку кількісних показників, які характеризують зазначені

критерії для групи III, у Положенні [41, 40] їх значно менше, ніж для двох інших груп фінансових установ. Як згадувалось у табл. 1.4, до показників діяльності віднесено лише обсяг виданих гарантій, а до оцінки нормативів (табл. 1.6) – коефіцієнти адекватності капіталу, максимального ризику, запасу ліквідності та вимога щодо обмеження ризиків гаранта з фінансовими активами [44]. Для розширення, яке не є забороненим мегарегулятором, переліку показників оцінки ризику діяльності фінансових компаній групи III, що дозволить всебічно та повно здійснити аналіз імовірних утрат фінансової установи вивчено наявні практики в країні.

Сучасні науковці хоча й приділяють достатньо уваги процесу оцінювання ризику фінансових установ, проте оминають аналіз діяльності фінансових компаній, через що кількість публікацій за темою незначна та має характер рекомендацій. Але зобов'язання НБУ до оприлюднення фінансової звітності фінансових компаній групи III [47] суттєво впливає на можливість розширення показників оцінки ризику їх діяльності. Насамперед вивчення структури балансу фінансової установи дозволяє здійснити аналіз активів і пасивів для визначення дохідності фінансової установи та її ліквідності [61]. Доступ до звітності учасників РНФП дає змогу оцінити їх прибутковість, що сприяє формуванню думки щодо ризиковості діяльності фінансової компанії враховуючи гіпотезу «ризик = втрати прибутку», яка закладена в сутність процесу аналізу ризику. Крім того, такий варіант застосування показників відображений у моделях майбутнього регулювання фінансового лізингу та факторингу, що представлені, відповідно, у Білих книгах «Майбутнє регулювання небанківського лізингу» [5] та «Майбутнє регулювання ринку факторингу» [6], у яких Регулятор зазначає, що критерій ризиковості діяльності фінансових компаній має враховувати балансову вартість їх активів. Таким чином, при здійсненні оцінки ризику діяльності учасників РНФП доцільно враховувати за критерієм 2 «показники діяльності» наведений, більш широкий перелік коефіцієнтів, що наразі залишається законодавчо не закріпленим Регулятором.

Однією з причин відтермінування процесу формування системи кількісних показників оцінки ризику діяльності учасників РНФП є зміщення центру уваги НБУ з критеріїв 2 та 3 на критерій 1, що запроваджує належне корпоративне управління, управління ризиками та внутрішній контроль фінансової установи. Хронологічно такий зсув походить із вищезазначених білих книг [5, 6], що стали першим офіційним, оприлюдненим 2020 року матеріалами НБУ як оновленого Регулятора стосовно майбутніх напрямів розвитку РНФП.

Так, Регулятор у цих книгах [5, 6] підтвердив наявні проблеми оцінки ризику діяльності фінансових компаній та розпочав процедуру обговорення пропозицій щодо посилення механізму регулювання РНФП. Ці документи висвітлюють сучасний стан розвитку ринків фінансового лізингу та факторингу, їх проблеми та напрями подолання. Першочерговою проблемою Регулятор зазначає невідповідність звітності фінансових компаній МСФЗ, що, як згадувалось вище, НБУ вирішує на основі встановлення 2021 року універсальних процедур та форм подання звітності учасниками РНФП [47].

До інших актуальних проблем НБУ належать системи управління ризиками та системи внутрішнього контролю. Дійсно, можна погодитись, що проблеми формування системи показників оцінки діяльності фінансових компаній можливо вирішити через увідповіднення їх фінансової звітності до міжнародних стандартів, що дозволить інтегрувати дані про результати роботи в науковий простір та вплине на створення різних методичних рекомендацій, результатом яких стане посилення процедур внутрішнього контролю і, імовірно, актуалізація проблем аналізу ризиків діяльності учасників РНФП.

Такі заходи не є вичерпними та потребують ініціативи з боку Регулятора, тому для запровадження належної системи управління ризиками та системи внутрішнього контролю, а також культури фінансового моніторингу, НБУ 2022 року виніс на громадські обговорення два проекти Постанов: «Про схвалення Методичних рекомендацій щодо організації корпоративного управління в надавачах фінансових послуг та небанківських фінансових групах» [51] та «Про

затвердження Положення про організацію системи управління ризиками в надавачах фінансових послуг та небанківських фінансових групах» [46], що передбачають упровадження вимог до управління ризиками, їх виявлення та оцінку. Фактично ці дії НБУ є другим етапом після запровадження вимог до звітності учасників ринку, переорієнтації РНФП на міжнародні підходи корпоративного управління, які відображені в критерії 1 (див. табл. 1.4), що покладено в основу побудови майбутньої моделі ризико-орієнтованого регулювання РНФП. Зауважено, що набрання чинності цих Постанов може відбутись не раніше завершення воєнного стану в Україні, але готовність фінансових установ РНФП до суттєвих змін, що пропонує Регулятор, упроваджуючи ці вимоги, має сформуватись значно раніше, тому надалі запропоновано розглянути проекти більш детально.

Проект Постанови НБУ «Про затвердження Положення про організацію системи управління ризиками в надавачах фінансових послуг та небанківських фінансових групах» (далі – Постанова СУР) [46] складається із семи розділів та додатків. Перший розділ «Загальні положення» містить перелік термінології, що застосовується в документі, та визначає сферу його регулювання. Важливим аспектом розділу є обсяг зазначених НБУ категорій ризику та їх розширені визначення, що надаються. Регулятор уперше консолідує для РНФП в один наявний механізм значну кількість ризиків, а саме: андеррайтинговий ризик, валютний ризик, інформаційний ризик, катастрофічний ризик у страхуванні, комплаєнс-ризик, кредитний ризик, майновий ризик, операційний ризик, процентний ризик, ризик втрати працездатності, ризик довголіття, ризик інвестицій в акції, ризик за преміями і резервами у страхуванні, ризик збільшення витрат у страхуванні життя, ризик концентрації, ризик країни, ризик непоновлення дії договорів, ризик ліквідності, ризик перегляду, ризик смертності, ризик спреду, ризик ринкової концентрації, ринковий ризик [46]. Більшість представлених ризиків не мали попереднього, законодавчо закріпленого визначення, що свідчить про позитивність змін та можливу впорядкованість цього питання в межах представленої Регулятором моделі.

Крім того, Постановою СУР вводяться категорії ризику, що раніше не застосовувались в Україні – ризик-апетит, профіль ризику, комплаєнс, шокова величина фактора ризику. Ці поняття за сутністю не є новими для учасників РНФП, але широкого застосування в такій інтерпретації в Україні не мали. Також у цьому розділі Регулятор наголошує на обов’язковості створення системи управління ризиками учасниками РНФП, що, окрім типових змін до внутрішніх документів та інформаційної системи звітування, мають передбачати внесення суттєвих змін до організаційної структури фінансової установи (введення підрозділів з управління ризиків, комплаєнсу, внутрішнього аудиту, комітетів з управління ризиками (далі – КУР)) [46]. Створення підрозділів ініціює введення посадових осіб, що нести будуть відповідальність за управління ризиками та їх комплаєнс-контроль: головний комплаєнс-менеджер (далі – ССО) та головний ризик-менеджер (далі – СРО) фінансової установи.

Структурні перетворення відповідно до пропонованої НБУ моделі запровадження системи управління ризиками (далі – СУР) взаємозалежні від ступеня значущості основних видів ризику, що наведені в другому розділі «Загальні вимоги до системи управління ризиками надавача фінансових послуг, небанківської фінансової групи» [46]. Так, Регулятор визнає основними видами ризику, що притаманні учасникам РНФП: кредитний ризик, андеррайтинговий ризик, ризик ліквідності, операційний ризик, ринковий ризик. Усі інші вищезазначені ризики є індивідуальними та поєднані Регулятором у групу «інші». Зведені дані за видами ризиків та їх розподіл щодо вимог до впровадження організаційних структур відповідно до вищезазначених вимог [46] наведено в табл. 1.7.

Таблиця 1.7

Модель запровадження системи управління ризиків

Види ризиків	Страховик	Кредитна спілка	Фінансова компанія
Кредитний ризик	Помірний	Суттєвий	Суттєвий
Андеррайтинговий ризик	Суттєвий	–	–
Ризик ліквідності	Суттєвий	Суттєвий	Помірний
Операційний ризик	Суттєвий	Суттєвий	Суттєвий

Продовження таблиці 1.7

Види ризиків	Страховик	Кредитна спілка	Фінансова компанія
Ринковий ризик	Суттєвий	Низький	Низький
Комплаєнс-ризик	Вагомий	Вагомий	Вагомий
Інші ризики	Помірний	Помірний	Низький
Організаційна структура	КУР (обов'язково)	КУР (рекомендовано)	–
	Підрозділ з внутрішнього аудиту (обов'язково)		Підрозділ з внутрішнього аудиту (за спрощеними вимогами)
	Підрозділи управління ризиками, комплаєнс / CRO, ССО (обов'язково)		Підрозділи управління ризиками, комплаєнс / CRO, ССО (за спрощеними вимогами)

Складено автором на основі [46]

Як видно з табл. 1.7, Регулятор дотримується думки, що найбільш ризиковою на РНФП є діяльність страховика, якій притаманні всі види ризиків. Крім того, ступінь впливу жодного з ризиків не визначений як низький, через що НБУ висуває обов'язкову вимогу до введення в організаційну структуру страховика КУР, підрозділів управління ризиками, комплаєнс та підрозділу з внутрішнього аудиту. Щодо діяльності кредитних спілок, то Регулятор звертає увагу на суттєвість кредитного та операційного ризиків, а також ризика ліквідності, які визначені найвпливовішими для цих фінансових установ серед інших зазначених ризиків, у зв'язку і з чим НБУ пропонує зміни в оргструктурі на рівні впровадження підрозділів з внутрішнього аудиту або відповідних посадових осіб, що здійснюватимуть належні функції з управління. Також Регулятор наголошує, що фінансові компанії здійснюють найбільш не ризикову діяльність на ринку, найвпливовішими для них є лише кредитний та операційний ризики, інші ризики віднесені до низького або помірного рівня впливу, тому організаційні зміни для цієї групи учасників РНФП не носять ні обов'язкового, ні рекомендаційного характеру.

Запровадження підрозділів СУР для фінансових компаній обмежуються спрощеними вимогами до культури управління ризиками, наявності внутрішніх документів та забезпечення інформаційної системи фіксування подій

виникнення ризику.

З оглянутого можна дійти висновку, що НБУ продовжує дотримуватися раніше визначеного підходу до формування моделі управління ризиками (див. табл. 1.4, 1.5), який передбачає посилене регулювання та контроль з його боку для страховиків, поверхово охоплюючи інших учасників РНФП, що надають фінансові послуги в статусі фінансових компаній. Зауважено, що Регулятор при визначенні рівня впливу ризику (див. табл. 1.6) застосовує чотириступеневу шкалу – «суттєвий», «вагомий», «помірний», «низький», що свідчить про уніфікованість оцінки ризику незалежно від застосування будь-яких оновлених розпоряджень мегарегулятора. Крім того, важливим аспектом, що може впливати на процес оцінки ризику у разі впровадження Положення СУР, є надане НБУ учасникам РНФП права самостійно та обґрунтовано встановлювати показники суттєвості ризику, а також порядок їх виявлення для певної діяльності. Також представлений у табл. 1.7 перелік ризиків не є остаточним та може доповнюватись іншими, індивідуальними для певного учасника РНФП ризиками. Така ініціатива надає свободу фінансовій установі у виборі методу оцінки ризику та сприяє мобільності цього процесу в межах рекомендованої Регулятором СУР.

Другий розділ Постанови СУР, окрім визначення переліку основних видів ризиків учасників РНФП та їх ступеня суттєвості, містить численні процедури формування майбутньої СУР. У розділі представлені принципи створення комплексної, адекватної та ефективної СУР, розподіл обов'язків між учасниками СУР в межах задекларованих НБУ трьох ліній управління ризиками (КУР, СРО / ССО, підрозділ внутрішнього аудиту), їх детальну відповідальність та функції щодо СУР. Також цікавим є означені Регулятором методи управління ризиками, а саме: прийняття ризику, передавання ризику, пом'якшення ризику та уникнення ризику. Головним у розділі є обов'язковість запровадження для надавачів фінансових послуг культури управління ризиками, що передбачає розробку кодексу етики (для всіх, крім фінансових компаній), внутрішніх документів щодо стратегії, політики управління

ризиками, визначення профілю ризиків, їх лімітів та моделей вимірювання. Також у другому розділі Постанови СУР наголошується на необхідності побудови надійної інформаційної СУР, що покликана консолідувати дані про ризики та звітувати до відповідних органів управління (за потреби Регулятора) [46]. Зазначено, що в проєкті Постанови СУР Регулятор оперує поняттями ризик-апетиту та ліміт ризику, не надаючи алгоритмів визначення цих показників для формування профілю ризику, що значно ускладнює безпосередню процедуру оцінки ризику діяльності учасників РНФП через суб'єктивність та індивідуальну розмежованість для кожної окремої фінансової установи. Позитивним аспектом цього питання є наданий Регулятором орієнтир для здійснення визначення профілю ризику у вигляді встановленої форми «Профіль ризику» (додаток 2 до Постанови СУР [46]), що є таблицею, яка об'єднує фактори ризику, їх імовірність настання, заходи з пом'якшення та залишкову величину ризику, але сутнісного вимірювання цих категорій Регулятором не наведено. Цікавою є пропонована НБУ знову чотирирівнева система кількісної оцінки ризику («прийнятний рівень», «допустимий ризик», «високий ризик», «критичний ризик») та ймовірності його настання (низька / мала від 0 % до 20 %, середня від 20 % до 40 %, висока від 40 % до 70 %, критична від 70 % до 100%), що свідчить про однаковість підходів до побудови СУР незалежно від аспекту її дослідження. Проте залишається обґрунтовано невизначеним процес встановлення меж відсоткових інтервалів для встановлення профілю ризику.

Щодо моделей та інструментів вимірювання ризиків, що зазначені Регулятором у Постанові СУР [46], прослідковується аналогічний підхід з Положення [41] про корпоративне управління, де право вибору моделі оцінки ризику діяльності належить учаснику РНФП, орієнтуючись на його бізнес-потреби, припущення, досвід, особливості здійснюваних фінансових послуг.

Таким чином, усі попередньо розглянуті варіанти оцінки ризику діяльності учасників РНФП є прийнятними для подальшого застосування та не заперечують чинному напряму розвитку РФП. Регулятор у Постанові СУР [46]

рекомендує надавачам фінансових послуг, окрім фінансових компаній, застосовувати як метод оцінки (вимірювання) ризику стрес-тестування, що має відповідати певним формальним вимогам до програми його проведення, але рішення про вибір такого способу належить фінансовій установі. Як видно з оглянутого, фінансові компанії залишаються групою фінансових установ, що не обмежені вимогами та рекомендаціями Регулятора, натомість повна відповідальність за оцінку ризику власної діяльності вони несуть самостійно, що, з одного боку, надає свободу вибору інструментів для побудови СУР, а з іншого – їх діяльність залишається найменш врегульованою НБУ.

Наступні розділи Постанови СУР [46] представляють більш деталізовані вимоги до побудови системи управління ризиками для кожного окремого суб'єкта РФП. Так, третій розділ «Вимоги до системи управління ризиками страховика» присвячений страховикам, четвертий «Вимоги до системи управління ризиками кредитної спілки» – кредитним спілкам. Кожний з розділів однаково структурований за змістом та містить підходи до формування СУР, інформацію щодо управління кредитним ризиком, операційним ризиком та ризиком ліквідності тощо. Орієнтуючись на слабку вивченість та урегульованість оцінки ризику діяльності з боку НБУ фінансових компаній, особливу увагу приділено п'ятому розділу «Система управління ризиками небанківських фінансових установ, що надають кошти в позику, компаній з надання гарантій, платіжний установ» та шостому розділу «Система управління ризиками інших надавачів фінансових послуг».

У табл. 1.7 зазначено, що для фінансових компаній суттєвим, на думку Регулятора, є кредитний та операційний ризики, тому НБУ зобов'язує цих учасників РФП здійснювати щонайменше їх комплексне вимірювання (п. 180 Постанови СУР) [46]. Також Регулятор наголошує, що у разі здійснення платіжної операції за рахунок кредитних коштів фінансовій компанії необхідно вимірювати ризик ліквідності. Крім того, фінансові компанії можуть здійснювати вимірювання й інших, індивідуальних та суттєвих для їх діяльності ризиків. Уведення НБУ поняття комплексного вимірювання ризику

не є пояснювальним процесом у Постанові СУР [46], що вносить суб'єктивність у відповідну процедуру та дає змогу учаснику РНФП самостійно її інтерпретувати.

Щодо політики управління ризиками та запровадження управлінської звітності Постанова СУР [46] надає конкретизований перелік критеріїв, показників та підходів для проведення відповідної процедури, що позитивно впливає на процес організації звітування, враховуючи принципи зрозумілості та чіткості проведених розрахунків. Цікавим є надане Регулятором право для фінансових компаній на передачу функцій CRO до ССО за умови забезпечення їх незалежності. Також є можливість передавати ці функції на аутсорсинг.

СУР, що започатковується у разі впровадження Постанови СУР [46], окрім розглянутих процедур, має враховувати ризик концентрації, що зобов'язує надавачів фінансових послуг рівномірно розподіляти активи та зобов'язання, аби уникнути надмірного їх скупчення та, як результат, знизити вірогідність збитковості діяльності фінансової установи. У розумінні Регулятора, управління кредитним ризиком обмежене веденням його кредитної політики, що має включати цільові напрями кредитування / надання гарантій, критерії прийнятності кредитування / надання гарантій, принципи управління ризиком концентрації, умови надання кредитів / гарантій, порядок ухвалення кредитних рішень, процедуру делегування повноважень щодо ухвалення кредитних рішень. Такий підхід є наближенням до вимог, що застосовуються в банківській діяльності. Наприклад, НБУ зобов'язує фінансові компанії вести кредитні історії, визначати репутацію клієнта, які застосовуватимуться при прийнятті рішення про кредитування. Така проєкція знижує виникнення кредитного ризику, але ускладнює надання спеціалізованої фінансової послуги на РНФП, що негативно впливатимуть на діяльність невеликих за обсягом фінансових установ. Також за таких умов фінансові компанії мають здійснювати більш жорсткі моніторингові вимоги для кожної активної операції. Усі додаткові процедури, що Регулятор пропонує для вимірювання кредитного ризику, значно обтяжують діяльність фінансової компанії, що може передувати

втраті актуальності виключних фінансових послуг загалом.

Управління операційним ризиком фінансової компанії забезпечується трьома лініями (див. табл. 1.7), а також веденням реєстру зовнішніх подій, що є складником її інформаційної системи та використовується як інструмент для ухвалення управлінських рішень CRO та CCO. Розроблені Регулятором процедури спрямовані на посилення організованості РНФП з питань їх ризиків у межах ризико-орієнтованого підходу, але реалізація запропонованих змін передбачає залучення додаткових ресурсів, яких фінансові компанії можуть не мати. Крім того, усі зазначені вимоги до СУР фінансових компаній, хоча й передбачають процедуру оцінки як складника процесу ухвалення рішень, але не мають конкретних вказівок щодо здійснення вимірювання та безпосередньої оцінки ризику їх діяльності. Зауважено, що обмежень щодо оцінки ризику діяльності Постанова СУР [46] також не має, що дає змогу фінансовій компанії самостійно обирати, розробляти та застосовувати методи оцінки ризику, що не суперечать пропонованій СУР та не виходять за межі її організаційних вимог.

Інші надавачі фінансових послуг (шостий розділ Постанови СУР [46]) мають аналогічні попередньо розглянутим небанківським фінансовим установам, що надають кошти в позику, компаній з надання гарантій, платіжний установ вимоги до побудови СУР. Щодо їх методів оцінки кредитного та операційного ризиків Регулятор надає рекомендації для проведення стрес-тестування, але категорично не зобов'язує фінансові установи, даючи можливість здійснення цього вибору самостійно, що підтверджує гіпотезу несконцентрованої уваги НБУ, на цей час на цій групі учасників РНФП. Цей підхід дозволяє надавачам небанківських фінансових послуг тимчасово доналаштувати вимоги до СУР на власний розсуд.

Останній розділ Постанови СУР [46] «Особливості побудови системи управління ризиками в небанківських фінансових групах» узагальнює вимоги до СУР у небанківських фінансових групах та за сутністю дублює попередню інформацію, але проєктуючи її на групову приналежність. Таким чином, із розглянутого можна дійти висновку, що перехід до процесу побудови

адекватної та ефективної СУР стане стресовим для фінансових компаній, що вперше впроваджуватимуть модель трьох ліній, яка передбачатиме незалежний внутрішній аудит, управління ризиками та комплаєнс. Організаційні роз'яснення НБУ щодо внутрішніх алгоритмів дій фінансової установи для досягнення мети з успішного функціонування системи внутрішнього контролю (далі – СВК) наведено в проєкті Постанови НБУ «Про затвердження Положення про організацію системи внутрішнього контролю в надавачах фінансових послуг та небанківських фінансових групах» (далі – Постанова СВК) [45]. Структура вимог відповідно до представленого проєкту наведена в табл. 1.8.

Таблиця 1.8

Структура проєкту Постанови СВК

Розділ	Ключові вимоги	Коментар автора
I. Загальні положення	Терміни; вимоги оцінки СВК, які враховує НБУ при здійсненні нагляду; права Регулятора на отримання інформації та застосування заходів впливу	Терміни частково дублюють визначені основні поняття Положення СУР [46]; НБУ з метою контролю СВК учасників РНФП має юридичну можливість затребувати будь-яку інформацію щодо внутрішнього аудиту фінансової установи
II. Загальні засади побудови системи внутрішнього контролю у надавачах фінансових послуг	Операційні цілі, інформаційні цілі, комплаєнс цілі діяльності учасників РНФП	Учасники РНФП мають три шляхи запровадження внутрішнього контролю: прийняття відповідних документів, зміна організаційної структури відповідно до Положення СУР [46] та впровадження компонентів СВК
III. Вимоги до внутрішніх документів	Пріоритетним є чітке відображення 25 питань, що наведені у додатку Положення СВК та визначення вертикальної та горизонтальної взаємодії СВК в установі	Питання за своєю суттю визначають порядок виконання компонентів СВК
IV. Вимоги до організаційної структури надавача фінансових послуг	Наявність трьох ліній контролю, повноваження посадових осіб структурних підрозділів внутрішнього контролю	Дублювання інформації, що наведена в Положенні СУР [46]

Продовження таблиці 1.8

Розділ	Ключові вимоги	Коментар автора
V. Компоненти системи внутрішнього контролю надавача фінансових послуг	Перелік складових СВК: контрольне середовище, оцінка ризиків, контроль за інформаційними потоками та комунікаціями, моніторинг ефективності СВК	Ключовим аспектом побудови СВК є процес оцінки ризиків, що є невід'ємною частиною системи
VI. Контрольне середовище надавача фінансових послуг	Заходи належного впровадження внутрішнього контролю та повноваження осіб, що приймають участь в організації цих заходів	Контрольне середовище як компонент системи внутрішнього контролю становить методологічні та організаційні засади, що передують створенню ефективної СВК
VII. Оцінка ризиків, притаманних надавачу фінансових послуг	Заходи, дотримання яких свідчать про впровадження та функціонування системи управління ризиками	Урегульованість процесів ідентифікації та оцінки ризиків працівниками, своєчасність управління ризиками, заходи з визначення шахрайства та виявлення ринкових впливів на СВК
VIII. Контрольна діяльність надавача фінансових послуг	Розширені вимоги до СВК, що побудована на запровадженні контролю для усіх процесів та звітування результатів здійснення відповідних заходів	Базові вимоги до внутрішніх документів, контроль дотримання вимог законодавства України, види та суб'єкти контрольних заходів
IX. Контроль за інформаційними потоками та комунікаційними надавачами фінансових послуг	Заходи для ефективного контролю за інформаційними потоками та комунікаціями, його критерії	Встановлення базових вимог до оцінки та забезпечення якості інформації, управління внутрішніми та зовнішніми комунікаціями
X. Моніторинг ефективності системи внутрішнього контролю надавача фінансових послуг	Види заходів моніторингу, зобов'язання щодо внутрішнього контролю, суб'єкти третьої лінії контролю та їх зобов'язання щодо моніторингу	Врегулювання питань, пов'язаних із внутрішнім аудитом, моніторингом ефективності, оцінкою звітів та реагування на виявлені проблеми

Складено автором на основі [45]

Як видно з табл. 1.8, Положення СВК [45] містить деталізовану інформацію щодо побудови ефективної системи внутрішнього контролю, яка має відображати комплексну роботу п'ятих компонентів, кожному з яких присвячено окремий розділ проекту. Важливим аспектом є невід'ємність та неподільність Положення СВК [45] від Положення СУР [46], що демонструє

універсальність застосування кожного з них в межах оцінки ризику діяльності надавачів фінансових послуг. У рамках предмета дослідження більш детально звернено увагу на другий компонент СВК – оцінка ризиків учасників РНФП. Положення СВК [45] зобов'язує надавачів фінансових послуг упроваджувати оцінку ризиків як компонент системи внутрішнього контролю, що суттєво суперечить попередньо оглянутому та чинному Положенню «Положення про встановлення критеріїв, за якими визначається профіль ризику надавачів фінансових послуг, їх суспільна важливість, на підставі яких визначаються наглядові дії Національного банку України» [40], де оцінка ризику включає не лише внутрішній контроль, а й аналіз показників діяльності фінансової установи та її фінансові нормативи, про які не йдеться в представлених проєктах Положень [46, 45]. Крім того, чинна оцінка ризиків діяльності учасників РНФП відводить для внутрішнього контролю та управління ризиками ваговий коефіцієнт, що становить 10 %, а пропоновані НБУ проєкти наголошують на побудові комплексної всеохоплюючої стовідсоткової системи управління, що заміщує всі інші можливості здійснення оцінки ризику, при цьому не виключаючи можливість надавача фінансових послуг самостійно формувати процес ідентифікації та аналізу ризику, але розподіл та наявність інших складових такої оцінки Регулятором не визначається.

З одного боку, введення розглянутих проєктів Положень є стресовим та витратним для фінансових установ, що бажають досягти ефективності оцінки ризику та свідомо діють для досягнення 10 % межі (див. табл. 1.4), а з іншого – пропоновані СУР та СВК є більш деталізованими алгоритмами виконання першого критерію оцінки ризику діяльності, що діє дотепер. Тобто Регулятор має розмежувати та виділити місце двом іншим критеріям оцінки ризику діяльності або, запроваджуючи системи оцінки ризику діяльності, переформулювати вагові коефіцієнти, бо 10 % межа для є надто малою для жорстких змін, що запроваджуються Регулятором у разі позитивного схвалення проєктів. Також проєкти не містять рекомендацій щодо складу показників оцінки ризику діяльності учасників РНФП, що потребує врегулювання з боку

НБУ через їх суб'єктивність та неоднозначність наявних підходів.

Останнім документом, що пропонує мегарегулятор, є проєкт «Методичних рекомендацій щодо організації корпоративного управління в надавачах фінансових послуг та небанківських фінансових групах» [51] (далі – МРКУ), який відображає рекомендовані моделі організації системи управління учасників РНФП, що не є обов'язковими для застосування. МРКУ є документом, що сутнісно приділяє увагу системі органів управління та управлінню конфліктів інтересів лише страховиків та кредитних спілок. Фінансові компанії обмежені НБУ наявністю базових принципів корпоративного управління та затвердженням відповідних політик з управління конфліктами. Такий аспект є позитивним для цієї групи фінансових установ через простоту та необтяженість, як у страховиків та кредитних спілок, але відсутність рівноправних рекомендацій для них є показником суспільної важливості, що завідомо знижений для фінансових компаній.

Таким чином, НБУ має продовжити розробки щодо методів оцінки ризику діяльності для учасників РНФП, що, з одного боку, буде демонструвати свободу вибору показників самими фінансовими установами, а з іншого – створить умови для впровадження обмеженої універсальності РНФП без залежності від фінансової послуги, що надається. Методи оцінки ризику діяльності на ринку небанківських фінансових послуг не є різноманітними та всеохоплюючими, а рекомендації Регулятора не виходять за рамки стрес-тестування. Відзначається недостатня практика регулювання діяльності фінансових установ у межах визначення їх ризику, які характеризуються наявними окремими положеннями попереднього Регулятора – Нацкомфінпослуг, що не враховують сучасних тенденцій розвитку галузі. Такі положення спрямовані на підхід, що можна означити як «дотримання загальних нормативів діяльності дорівнює допустимому рівню ризику», що не є прийнятним з огляду на динамічність економічних процесів, що впливають на РНФП. Особливої актуальності це питання набуває у воєнний час, який став потрясінням для РНФП та вплинув на систему оцінки ризиків діяльності

надавачів фінансових послуг. У свою чергу, НБУ як оновленому Регулятору необхідно посилити впровадження методичних підходів до оцінки ризику фінансової діяльності, що враховуватимуть потреби всіх учасників РНФП та передусім споживачів їх фінансових послуг на умовах орієнтованості на виключність діяльності окремих суб'єктів ринку, стан їх корпоративного управління та безпечність фінансової послуги для споживача. Міжнародні стандарти, зокрема з фінансового моніторингу, вимагають запровадження ризик-орієнтованого підходу в усіх сферах не тільки фінансової діяльності, але і в питаннях регулювання. Отже, посилення урізноманітнення застосування таких методів для поточної і звітної, комплексної і експрес оцінки дозволить досягти фінансової стабільності розвитку РНФП.

Крім того, для здійснення якісної оцінки ризику діяльності фінансових компаній, що слабо врегульовані оновленим Регулятором, необхідно посилити систему кількісних показників, що обмежені врахуванням досвіду попереднього Регулятора (Нацкомфінпослуг), удосконаленням переліку індивідуальними (специфічними) коефіцієнтами, які відрізняють учасників один від одного. Також універсальний підхід до оцінки ризику діяльності фінансових компаній, що представлений у чинному Положенні, не є достатнім до виконання через абсолютну різну природу ризиків, що приймає на себе ломбард, лізингодавець чи фінансова компаній з факторингу, тому запропоновано здійснити розподіл процесу оцінювання ризику в площині різних суб'єктів-фінансових установ, що надають небанківські фінансові послуги.

Розглянуті нормативно-правові акти та окремі проекти у сфері регулювання ринків небанківських фінансових послуг є дискусійними, потребують доповнень та вдосконалення з питань провадження ризико-орієнтованого підходу до оцінки показників діяльності учасників РНФП загалом, та фінансових компаній зокрема. Оскільки НБУ вносить рекомендації щодо оцінки ризику діяльності надавачів фінансових послуг на обговорення загалу, враховуючи євроінтеграційну складову процесу регулювання РНФП,

міжнародні практики та стандарти нагляду, принципи корпоративного управління та внутрішнього контролю та управління ризиками, доцільно далі в дослідженні розглянути сучасний досвід здійснення такої оцінки ризику діяльності надавачів фінансових послуг за межами України з метою гармонізації подальших рекомендацій в іноземному просторі.

1.3 Міжнародна практика оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг

Введення воєнного стану в Україні [35] призупинило очікувані зміни, що стосуються запровадження обов'язкової системи управління ризиками (див. п. 1.2) для надавачів небанківських фінансових послуг. Але значні перетворення, які відбудуться після відміни воєнного стану в країні, у разі затвердження Положення СУР [46] вимагають підготовки з боку фінансових установ заздалегідь. Тому неврегульованість НБУ питання розробки дієвої системи оцінки ризику діяльності учасників РНФП є актуальним до сьогодні та таким, що потребує вирішення. Попередній огляд Положення СУР [46] та інших проєктів Регулятора [51, 45] наголошує на необхідності розширення переліку показників оцінки ризику, що обмежені незначною кількістю нормативів та фінансових показників, формальними ознаками відповідності рівня корпоративного управління. Отже, доцільно здійснювати пошук розв'язання проблем через досвід оцінки ризику діяльності учасників РНФП за межами України.

Протягом останніх десяти років Україна дотримується європейських напрямів розвитку ринку фінансових послуг, у зв'язку із чим запровадження Директив Європейського Союзу стало обов'язковим етапом гармонізації законодавства країни. Під час воєнного стану в країні питання європеїзації лише посилилось, а значить, перспективи до масштабування показників оцінки

ризиків діяльності фінансових установ можливо запозичувати у європейських партнерів, що мають практичний досвід ефективної роботи СУР упродовж десятиліть.

Проект Положення СУР [46] (див. п. 1.2) демонструє модель, що враховує певні ризики (табл. 1.7), серед яких суттєвими для більшості надавачів фінансових послуг є кредитний, операційний та ризик ліквідності. Визначення рівня суттєвості залишається необґрунтованим Регулятором, а методи оцінки цих ризиків НБУ визначаються учасниками РНФП самостійно.

Європейський досвід визначення ризиків діяльності для надавачів небанківських фінансових послуг наведено на рис. 1.4.

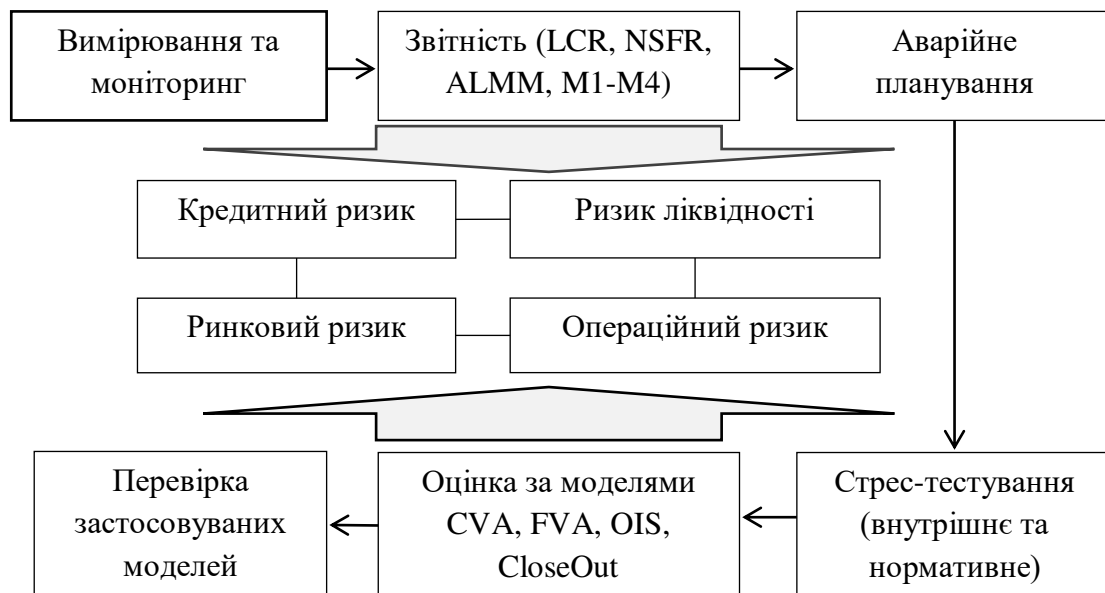

Рис. 1.4 Європейська модель управління ризиком діяльності небанківських фінансових установ

Складено автором на основі [79, 81, 86, 87, 78]

Як видно з рис. 1.4, управління ризиком діяльності небанківських фінансових послуг в європейських країнах є більш прозорим та відрізняється від розглянутих у п. п. 1.2 українських підходів. У Європі значну частку в СУР відводять плануванню та моніторингу, тобто превентивним заходам виникнення ризику, що свідчить про підготовку фінансових установ до

можливих втрат конструктивно.

Аварійне планування, що є одним з етапів європейського СУР, передбачає сценарне моделювання ризиків, які встановлені в результаті вимірювання та означені у відповідній звітності (про довгострокову, короткострокову ліквідності – LCR, NSFR, ALMM та структуру балансу М1-М4). Усі заплановані показники є складовими подальшого стрес-тестування як внутрішнього, так і зовнішнього (нормативного), результат якого не є остаточним, бо наступним кроком СУР є оцінка платоспроможності небанківської фінансової установи на предмет визначення можливості банкрутства, що вже є кінцевим вимірюваним показником. Окрім цього, цікавим є останній етап – перевірка застосовуваних моделей, тобто визначення актуальності показників, що встановлені як суттєві для кожного окремого суб'єкту. Європейська СУР є мобільним інструментом оцінки ризиків діяльності учасників РНФП, що спрямована на його попередження у швидко змінюваному середовищі.

Такий підхід є позитивним з точки зору реалізації стратегічних планів щодо ідентифікації ризику на ранніх стадіях його виникнення, але представлені на рис. 1.4 процедури не включають розробку рішень для їх подолання, концентруючи увагу на застосовуваних методах превентивної оцінки з метою недопущення ризику, а не на гіпотезі подолання наслідків у разі виникнення відповідних втрат. В Україні практика ризико-орієнтованого підходу до оцінки ризику діяльності надавачів небанківських фінансових послуг, що є складником СУР, включає як ідентифікацію та аналіз ризику, так і етап знаходження рішень для подолання наслідків ризику або його унеможливлення (див. п. 1.2). У цьому вбачається суттєва відмінність європейської та української систем управління ризиками, але обидві моделі також мають чимало подібних елементів.

Так, логічно відзначити, що пропонована для впровадження СУР в Україні містить рекомендацію до застосування стрес-тестування, яке є обов'язковим в ЄС, хоча сутнісне наповнення таких тестів має певні відмінності. У моделі європейських партнерів стрес-тестування – це суцільна

складова оцінки ризику діяльності фінансової установи, що є частиною ефективно функціонуючої системи управління ризиком, яка враховує балансову оцінку фінансових показників, показники платоспроможності та ліквідності, що є вхідними для проведення аналізу. Перспективна вітчизняна модель СУР не містить окремих рекомендацій щодо визначення цих груп показників, надаючи можливість самостійного вибору необхідного переліку, що, як попередньо зазначалось, хоча і є позитивним проявом свободи та довіри з боку Регулятора, до учасників РНФП, але порівняно з європейською практикою залишається некомплексною системою виявлення та оцінки ризику, що свідчить про можливість некоординованих та всебічно непроаналізованих дій надавачів небанківських фінансових послуг.

Окрім того, перевірка застосовуваних моделей, якій надають переваги міжнародні фінансові компанії, в Україні не має задокументованого значення та не є системним інструментом управління ризиком, а повністю належить до відповідальності суб'єктів ринку. Національна СУР перебуває на етапі розробки та не враховує можливість тестування актуальності моделей, що обрані для оцінки ризику діяльності учасників РНФП. Європейська оцінка ризику надавачів фінансових послуг є більш пристосованою до реальних економічних змін в країнах ЄС.

Щодо стрес-тестування в Європі зазначено, що для його проведення залучаються менеджери з управління ризиком, комплаєнс-менеджери та інші фахові спеціалісти, що мають відповідну компетенцію [79, 86]. Особливістю залишається двохетапність стрес-тестування – у межах внутрішньої роботи фінансової установи та за участі відповідних зовнішніх регулюючих органів (нормативне стрес-тестування). Окрім того, важливим аспектом є те, що всі представлені етапи європейської СУР фінансові установи передають на аутсорсинг, тим самим забезпечуючи сторонню прозорість процесу оцінки ризику їх діяльності. Україна поки не має такого досвіду, хоча перспективна СУР [46] містить норми, що передбачають організаційні зміни та відповідне впровадження перелічених менеджерів, а також дозволяють залучати третіх

осіб до процесу незалежної оцінки ризику діяльності фінансової установи.

Іноземні вчені дотримуються думки, що для учасників РНФП найважливішим та ключовим в оцінці ризику є моніторинг показників ліквідності [80], тому визначення відповідного ризику займає значну частку діяльності органів контролю, яка відображається в обмежувальних заходах фінансових установ. Так, з 2019 року європейські Регулятори РНФП почали застосовувати заведену в них практику стрес-тестування STAMP€ [74] для визначення ризику ліквідності в діяльності надавачів небанківських фінансових послуг. Цей стрес-тест сконцентрований на оцінці ризику діяльності учасників РНФП за дев'ятьма показниками ліквідності, кожний з яких може бути в межах помірного, несприятливого або суворо несприятливого рівня ризику. До цих показників віднесено: чисті незабезпечені міжнародні зобов'язання, чисті забезпечені міжнародні зобов'язання, покриті облігації, інший виданий власний борг, депозитні сертифікати, структуровані продукти, цінні папери забезпечені активами, інші чисті зобов'язання, рівень стабільних вкладів. За всіма цими показниками вираховується коефіцієнт стікання пасивів, що характеризує відтік грошових коштів фінансової установи та визначає її потребу в ліквідності.

Цей перелік є нетиповим для українського РНФП, бо, по-перше, Україна не має розвиненого ринка цінних паперів, по-друге, для визначення деяких з них повинен функціонувати двосторонній зворотній зв'язок з усіма клієнтами. Також зауважено, що стрес-тестування STAMP€ [74] проводиться з врахуванням різних сценаріїв: макроекономічний, історичний та статистичний. Такі типи сценаріїв для українського РНФП є незрозумілим з точки зору необхідності їх застосування на практиці. Більш звичним варіантом залишається песимістичний або оптимістичний сценарії, що спрямовані на прогнозування настання того чи іншого ризику.

Щодо європейських сценаріїв макроекономічний передбачає розрахунок показників у реальному часі для застосування результатів оцінки ризику з метою виконання функцій Регуляторів та контролюючих органів ЄС. Історичний сценарій включає розрахунок показників ліквідності, враховуючи

коригуючі коефіцієнти, що сформовані за результатами економічних шоків, починаючи з 1994 року (кризи 2008 року, економічні проблеми Греції 2012 року та ін.). Статистичний сценарій розрахований на перспективу, застосовуючи його, фактично відбувається моделювання майбутніх значень показників оцінки ризику діяльності надавачів фінансових послуг [74]. Сценарії ЄС доцільні для застосування в Україні, враховуючи економічний шок, що спричинила війна 2022 року, тому застосування прогностичного підходу в межах різних сценаріїв є одним з можливих варіантів розвитку вітчизняної СУР.

Крім того, представлені маркери ліквідності стрес-тестування ЄС містять показник «структуровані продукти», який відображає рівень суспільної важливості фінансових послуг та ступінь задоволеності фінансовими продуктами на ринку. Врахування такого критерію в українській практиці є доцільним за умов визначення показника як норми стабільного розвитку РФП. Пропонована в Україні СУР [46] містить схожі рекомендації щодо обов'язкової розробки нових продуктів у межах процедури оцінки ризиків діяльності учасників РФП, тим самим наголошуючи на необхідності дотримання належного рівня актуального спектру фінансових послуг для динамічного розвитку галузі.

Стрес-тестування STAMP€ [74] враховує не лише показники ліквідності, хоча вони мають більшу вагу в оцінці ризиків, також методологія містить модель для визначення рівня кредитного ризику, який в ЄС спрямовано застосовувати для моделювання вірогідного банкрутства, дефолту або суттєвих втрат кредитного портфеля фінансових установ РФП. В основу прогнозування таких втрат покладено декілька моделей, одна з яких є модель усереднення Байєса (BMA), що проектує втрати за єдиним показником кредитного ризику, який враховує всі можливі комбінації прогнозованих змінних (інфляція, вартість, процентні ставки).

Також STAMP€ [74] надає рекомендації щодо оцінки операційних ризиків, застосовуючи два методи: метод узгодження арифметичних моментів та метод Монте-Карло. Перший метод передбачає розрахунок середнього

значення показника, стандартного відхилення та дисперсії, за результатами яких визначається нормальність розподілу вибірки та серйозність втрат надавачів фінансових послуг. Для українського РФП цей статистичний метод добре знайомий та часто застосовуваний, тому його використання є можливим у межах перспективних напрямів розвитку методів оцінки ризику діяльності учасників РФП. Метод Монте-Карло також відомий надавачам фінансових послуг в Україні, до нього звертаються за необхідності провести імітаційне моделювання для визначення міри ризику [29]. Але, на відміну від України, у ЄС застосування методу Монте-Карло є невід'ємною частиною стрес-тестування та відбувається за етапами, що наведені на рис. 1.5.

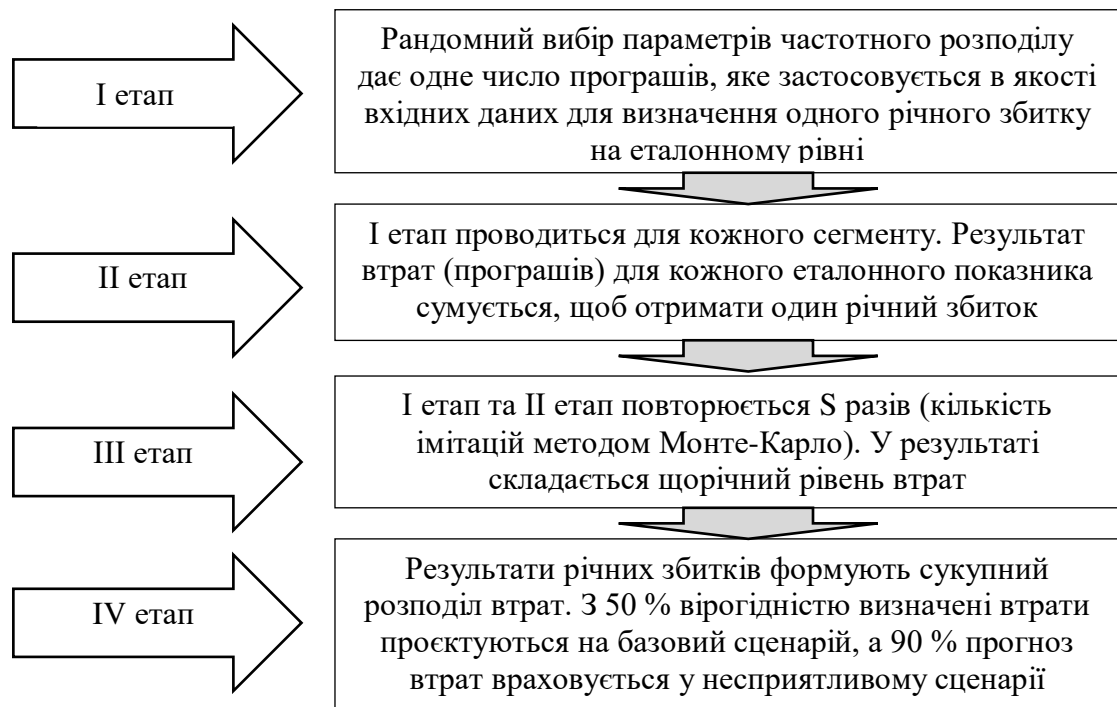

Рис. 1.5 Алгоритм моделювання методом Монте-Карло в ЄС

Узагальнено автором на основі [74]

Як видно з рис. 1.5, метод Монте-Карло в міжнародній практиці оцінки операційного ризику має суттєве значення, а процес імітування є важким та витратним для надавачів фінансових послуг. Для виконання розрахунків за цим методом необхідна участь компетентного фахівця, так як метод є специфічним

та потребує знань, що може не мати штатний співробітник фінансової установи. Крім того, кількість ітерацій не є обмеженою величиною, що свідчить про необхідність застосування методу за участі відповідного програмного забезпечення. В Україні, як зазначалось в п. 1.2, вибір подібного методу оцінки ризику є частиною суб'єктивного управління окремого учасника РНФП, а в ЄС СУР застосування методу Монте-Карло є частиною комплексного підходу до визначення можливих втрат майбутніх періодів, що значно жорсткіше обумовлює необхідність проведення моделювання в межах розробки превентивних заходів в СУР в Україні.

Зазначено, що стрес-тестування STAMP€ не є виключним методом оцінки ризику діяльності учасників РНФП в ЄС, ще одним способом вимірювання ризику є 2023 EU-Wide Stress Test [88]. 2023 EU-Wide Stress Test – це проект загальноєвропейського стрес-тесту у вигляді методичних рекомендацій, що винесені на публічне обговорення учасників банківського ринку та РНФП з метою запровадження ефективної та комплексної оцінки стійкості фінансових установ. Цей стрес-тест зосереджений на визначенні рівня впливу факторів ризику на платоспроможність учасників РНФП та банків. В основі методичних рекомендацій процес визначення інтегрального показника, що вираховується за результатами оцінки кредитного ризику, ринкового ризику та операційного ризику, включаючи поведінковий ризик. Доречно зазначено, що цільовим призначенням цього стрес-тесту є контроль Регуляторів за РНФП та діяльністю банків.

При оцінці кредитного ризику застосовуються такі вимоги до надавачів фінансових послуг, що враховують три сценарії [88]: перший, якщо кредитний ризик не збільшився з моменту першого вимірювання, фінансова установа має формувати резерв під збитки, що дорівнюватимуть очікуваним втратам за 12 місяців; другий – у разі суттєвого зростання кредитного ризику, надавачі фінансових послуг мають формувати резерви, що дорівнюватимуть обсягам збитків упродовж всього терміну дії кредитів або відповідних зобов'язань; третій – у разі визначення шкідливого впливу на очікувані майбутні грошові

потоки, фінансова установа має класифікувати активи як знецінені та навести коментарі щодо дій з цими зобов'язаннями в наступних роках обліку.

Уся система визначення кредитного ризику відповідно до 2023 EU-Wide Stress Test [88] побудована на формуванні звітності Регуляторам щодо структури бухгалтерського обліку зобов'язань та рівня ризику, що визначається суб'єктами ринку на власний розсуд. Такий підхід, на відміну від STAMP€ [74], не обмежує учасників РНФП у виборі конкретних методів оцінки кредитного ризику, що наближено до української моделі СУР, але зобов'язує їх створювати грошові резерви, що унеможливають кредитний ризик до його виникнення, тим самим заздальгідь його страхуючи, тобто знову базою для вимірювання ризику є гіпотеза про превентивність заходів, а не подолання проблем після їх виникнення.

Щодо ринкового ризику 2023 EU-Wide Stress Test [88] визначає необхідність розрахунку типових показників ліквідності, а також рівня невиконання зобов'язань контрагентами. Пропонований підхід передбачає обов'язкове резервування ліквідності, що забезпечує стійкість діяльності фінансової установи у разі виникнення стресу. Таким чином, проєкт ЄС не надає чіткого переліку показників для визначення рівня платоспроможності учасників РНФП, надаючи можливість фінансовим установам самостійно комбінувати різні варіанти та моделі оцінки ризику, а концентрує увагу на процесі формування резервів за всіма можливими напрямками з метою забезпечення системи упередження ризику та його зведення до нуля шляхом створення гарантійного грошового запасу.

Визначення операційного ризику, що пропонується у EU-Wide Stress Test [88], не має суттєвих відмінностей від нормативів, які представлені у STAMP€ [74], але цікавим є пропозиція враховувати при розрахунку величини операційного ризику, його поведінкову складову. Так, ризик поведінки – це ризик неналежного надання фінансової послуги як навмисного, так і випадкового порушення правил та норм поведінки по відношенню до клієнта або самої фінансової установи. До таких ризиків належить: внутрішнє

шахрайство, порушення правил FAFT, порушення міжнародного законодавства в сфері наданих фінансових послуг, податкова крадіжка, тощо. Для розрахунку таких втрат пропонується враховувати історичні збитки впродовж 5 останніх років, які реєструвала фінансова установа та вираховувати їх 3-кратне середнє значення [74]. Таким чином, будь-які втрати, що можуть статися в результаті виникнення операційного (поведінкового) ризику, компенсуються зарезервованими гарантіями, що вираховуються індивідуально та ретроспективно для кожного окремого суб'єкта.

Отже, дослідивши європейський досвід оцінки ризику діяльності фінансових установ, можна дійти висновку, що стрес-тести, які мають обов'язковий характер для надавачів фінансових послуг в ЄС, є глибокими та комплексними за сутністю, містять численні моделі для вимірювання та охоплюють сценарне моделювання. Але всеохопність стрес-тестів за межами України виражається в нагромаджених розрахунках, що самостійно не можуть бути виконані фахівцями фінансових установ, побудови моделей потребують виокремлених виконавців цих функцій або аутсорсингу, до якого частіше за все звертаються європейські надавачі фінансових послуг. Крім цього, стрес-тестування ЄС концептуально відрізняється за змістом від української моделі, що виокремлює стрес-тест на рівні з іншими методами оцінки ризику діяльності учасників РНФП, а не об'єднує у своєму змісті безліч методів оцінки як складових стрес-тестування. Тобто замість вибору конкретного методу для визначення міри ризику європейські рекомендації містять норми, що дозволяють здійснювати моделювання в рамках безпосереднього стрес-тестування. Для більшої наочності та визначення можливих запозичень методів оцінки ризиків діяльності на РНФП підсумки порівняння узагальнено в табл. 1.9.

Як видно з табл. 1.9, запропонована модель СУР в Україні, що включає безпосередню оцінку ризику діяльності учасників РНФП, має багато спільного з європейською моделлю, особливо в частині запровадження стрес-тестування, врахування показників ліквідності та необхідності застосування сценарного

підходу. НБУ як Регулятор частково перейняв європейський досвід, створюючи проєкт СУР та адаптуючи його під реалії вітчизняного ринку фінансових послуг, але щодо глибини застосовуваних показників оцінки ризику – існуючий в Україні перелік варто розширювати для повноти та системності проведення процедури. Це обумовлено замалим переліком наявних показників оцінки ризику діяльності фінансових установ відповідно до законодавства в Україні.

Таблиця 1.9

Порівняльний аналіз СУР в ЄС та Україні

Критерій порівняння	ЄС	Україна
Основні типи ризиків	Кредитний ризик, ринковий ризик, ризик ліквідності, операційний ризик (враховуючи поведінковий ризик)	Кредитний ризик, ринковий ризик, ризик ліквідності, операційний ризик, андерайтинговий ризик
Метод оцінки ризику	Стрес-тест, що включає численні методи визначення міри ризику, зокрема імітаційне моделювання	Стрес-тест, розрахунковий метод, метод Монте Карло, метод дерева рішень та ін. виокремлені методи
Вага показників оцінки ризику	Найвагомішими в результатуючому коефіцієнті є показники ліквідності	Показники ліквідності мають значну вагу, але в межах всієї групи обов'язкових нормативів (60 %)
Варіанти прогнозування	Макроекономічний, історичний, статистичний сценарії	Песимістичний та оптимістичний
Інструменти подолання ризику	Уникнення ризику шляхом створення резервних фондів для компенсації усіх можливих втрат	Прийняття ризику, передавання ризику, пом'якшення ризику, уникнення ризику

Узагальнено автором на основі [46, 74, 88]

Тому в другому розділі запропоновано враховувати стрес-тестування як метод оцінки ризику діяльності учасників РНФП, але доповнити його необхідним переліком методів (наприклад, Монте-Карло для оцінки міри операційного ризику або скоринговою моделлю) як невід'ємних складових методичних рекомендацій. Окрім того, для подальшого врахування запропоновано застосовувати європейські варіанти сценаріїв, так як введення воєнного стану в країні обумовлює доцільність застосування песимістичного та

оптимістичного варіантів прогнозування ризику.

Європейський досвід управління ризиками є наближеним до економічних реалій України та відповідає сучасним політичним трендам, що спрямовані на прогресивну співпрацю України з Європою, але дослідження ризику у світі також мають підходи, що є корисними з точки зору практики застосовуваних методів.

Далі розглянуто практику оцінки ризику діяльності учасників РНФП в інших, не європейських країнах.

Так, цікавим підходом до оцінки ризиків діяльності учасників РНФП у світі є індійська скорингова модель в основу якої покладено експертну оцінку фахівців у галузі надання небанківських фінансових послуг та аналіз коефіцієнтів діяльності фінансових установ [75]. Зазначено, що модель потребує обов'язкової оцінки ризику за кількісними та якісними складовими. Перша складова застосовує кількісні інструменти і методи для визначення міри ризику і його оцінки, друга – визначає ліміти ризику, загальну політику, процедури Регулятора, що потребують врахування (нормативи), тощо. Алгоритм проведення дослідження за цією моделлю наведено на рис. 1.6.

Як видно з рис. 1.6, на I етапі необхідно класифікувати ризик. В Індії до ризиків небанківських фінансових установ віднесено ризик ліквідності, операційний ризик, кредитний ризик та ринковий ризик. Такий перелік є типовим для українського та європейського ринків фінансових послуг, що дає можливість у подальшому порівнювати моделі. На II кроці відбувається анкетування ключових гравців на ринку для визначення вагових параметрів ризику. Також методом аналогій з іншими учасниками РНФП визначається ступінь застосовуваності окремих компонентів для оцінки ризиків загалом. III крок моделі передбачає врахування рівня впливовості ризику на діяльність фінансової установи в межах досвіду опитаних фахівців, що наголошує на суб'єктивності представленої моделі та наявності в ній відповідних похибок. Останній етап скорингової моделі включає безпосередню оцінку ризику за балами, що помножені на ваговий коефіцієнт. Кожна категорія ризику

вимірюється окремо у відсотках та сумується. Для отримання єдиного індикатора загальний бал (до 1000) ділиться на 10, далі отримана результуюча міра ризику рейтингується за шкалою від 0 до 5 та відноситься до відповідного класу. Таким чином, модель є значущою через простоту її застосування та можливість внесення вагових коефіцієнтів у разі змін тенденцій РФП та структури діяльності її ключових учасників. Тобто методологія оцінки ризику не є сталою величиною, а має можливість динамічно змінюватись, враховуючи потреби ринку.

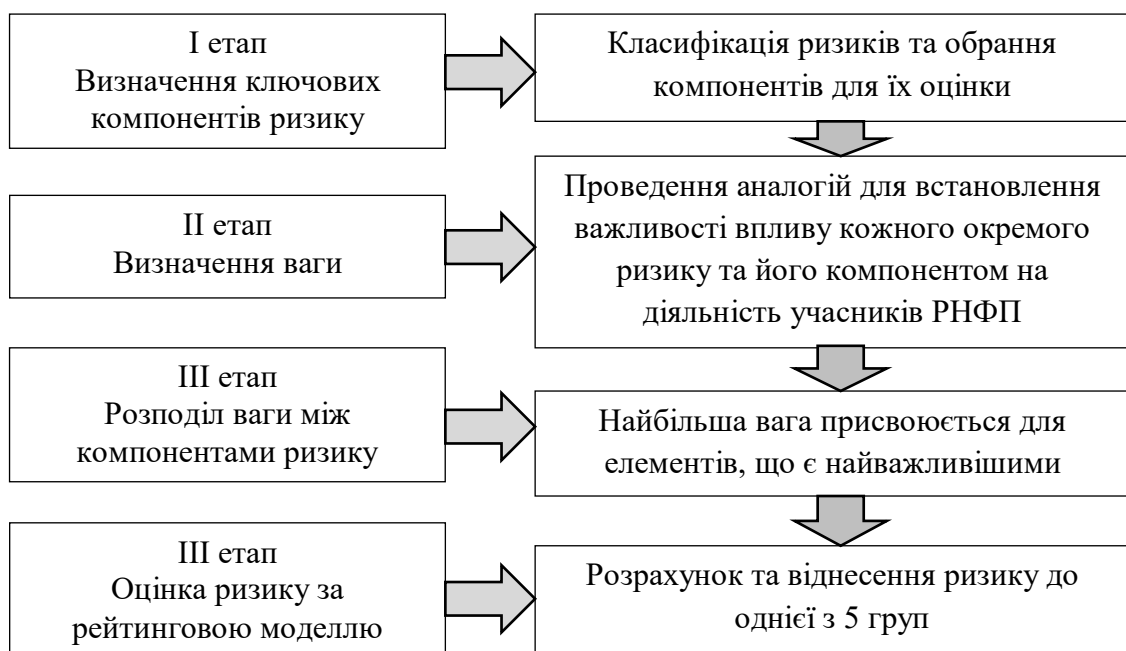

Рис. 1.6 Алгоритм оцінки ризику діяльності учасників РФП за скоринговою моделлю

Узагальнено автором на основі [75]

Щодо ризиків, оцінку яких здійснюють фахівці, то вони відповідають українському та європейському підходам і мають аналогічну структуру розрахунку. Так, ризик ліквідності оцінюють за коефіцієнтом покриття боргів (Debt Equity Ratio), коефіцієнт поточної ліквідності (Current Ratio), коефіцієнт короткострокової ліквідності (Liquidity Ratio), коефіцієнт покриття відсотків (Interest Coverage Ratio), коефіцієнт покриття обслуговування боргу (Debt

Service Coverage Ratio) [75].

Оцінка операційного ризику враховує тенденції чистого прибутку (Net profit trend), річного прибутку до нарахування податків (Cash profit trend), коефіцієнт оборотності основних засобів (Fixed Assets Turnover Ratio), показник повернення інвестицій (Return on Investments, ROI), відношення вільних активів до загальних активів (Free Assets to Total Assets), очікуваний дохід за рік (Revenue per KM/HR), операційну вартість за рік (Operating Cost per KM/HR), обсяг бізнесу клієнтів (Fleet Strength), кількість постійних клієнтів (Work orders on Hand) [75].

У свою чергу, кредитний ризик визначається за сукупністю таких показників: ступінь погашення боргів / репутація (Repayment Track with others), вартість перепродажу фінансових активів (Resale Value of the Asset Financed), відсоток фінансування до загальної вартості (Percentage Funding to Total Cost), вартість і ліквідність можливої застави (Value and Liquidity of Collateral Offered), своєчасне надання звітності (Timely Submission of Information) [75].

Наступним ризиком є ринковий, і до його компонентів відносять: сферу бізнесу (Nature of the Business), чистий капітал (Net Worth to Netsoles), репутація промоутерів (Reputation of Promoters), статус технологій (Technology Status), ефект ділового циклу (Effect of Business Cycle), державну політику (Government Policies) [75].

Перелік коефіцієнтів, що оцінюють усі класифіковані ризики у скоринговому підході, містять ґрунтовний обсяг показників, який дозволяє всебічно проаналізувати стан платоспроможності, ліквідності та стійкості небанківських фінансових установ. Хоча деякі з коефіцієнтів специфічні та виключні для іноземного РФП, представлений підхід демонструє глибину оцінки ризику діяльності фінансових установ за кількістю показників та має переваги щодо простоти їх застосування. Більш детально скорингова модель наведена в табл. 1.10.

Як видно з табл. 1.10, експертним шляхом показникам ліквідності фахівцями присвоєно найбільшу вагу 400 балів, кредитний ризик має вагу 300

балів, операційний ризик становить 200 балів, ринковий ризик оцінено в 100 балів. Окрім того, модель оцінки ризику діяльності містить 5 відносних показників, що відображають ступінь якості надання інформації впродовж здійснення діяльності фінансовою установою.

Таблиця 1.10

**Результати визначення вагових коефіцієнтів за різними
типами ризику скорингової моделі**

Таблиця експертних оцінок ризику ліквідності, якому в моделі присвоєно 400 балів значущості (формальний приклад для розрахунку)			
№ з/п	Показник	Вага показника, яку встановлює експерт, %	Розрахований бал
1	Debt Equity Ratio	2	$400 * 0,02 = 8$
2	Current Ratio	1,5	$400 * 0,015 = 6$
3	Liquid Ratio	2,25	$400 * 0,0225 = 9$
4	Interest Coverage Ratio	2,25	$400 * 0,0225 = 9$
5	Debt Service Coverage Ratio	2	$400 * 0,02 = 8$
	Разом	10	40
Таблиця експертних оцінок операційного ризику, якому в моделі присвоєно 200 балів значущості (формальний приклад для розрахунку)			
№ з/п	Показник	Вага показника, яку встановлює експерт, %	Розрахований бал
6	Net Profit – past 2-3 years	0,25	$200 * 0,0025 = 0,5$
7	Cash Profit – past 2-3 years	1	$200 * 0,01 = 2$
8	Fixed Assets Turnover Ratio	0,5	$200 * 0,005 = 1$
9	Total Assets Turnover Ratio	0,25	$200 * 0,0025 = 0,5$
10	Return on Investments	0,25	$200 * 0,0025 = 0,5$
11	Return on Capital Employed	0,25	$200 * 0,0025 = 0,5$
12	Free Assets to Total Assets	1,5	$200 * 0,015 = 3$
13	Revenue (/km or /hr)	1	$200 * 0,01 = 2$
14	Operating cost (/km or /hr)	1	$200 * 0,01 = 2$
15	Fleet strength	2	$200 * 0,02 = 4$
16	Work Orders on hand	2	$200 * 0,02 = 4$
	Разом	10	20
Таблиця експертних оцінок кредитного ризику, якому в моделі присвоєно 300 балів значущості (формальний приклад для розрахунку)			
№ з/п	Показник	Вага показника, яку встановлює експерт, %	Розрахований бал
17	Resale value of Asset	2	$300 * 0,02 = 6$
18	%ge Funding to Total Cost	2	$300 * 0,02 = 6$
№ з/п	Показник	Вага показника, яку встановлює експерт, %	Розрахований бал
19	Repayment Track With Others	2	$300 * 0,02 = 6$
20	Timely Submission	1	$300 * 0,01 = 3$
21	Value of Collateral Offered	1,5	$300 * 0,015 = 4,5$
22	Liquidity of Collateral	1,5	$300 * 0,015 = 4,5$
	Разом	10	30

Продовження таблиці 1.10

Таблиця експертних оцінок ринкового ризику, якому в моделі присвоєно 100 балів значущості (формальний приклад для розрахунку)			
№ з/п	Показник	Вага показника, яку встановлює експерт, %	Розрахований бал
23	Nature of Business	2,5	$100 * 0,025 = 2,5$
24	Net Worth to Net Sales	0,5	$100 * 0,005 = 0,5$
25	Reputation of Promoters	2	$100 * 0,02 = 2$
26	Technology Status	1,5	$100 * 0,015 = 1,5$
27	Effect of Business Cycle	1,5	$100 * 0,015 = 1,5$
28	Government Policies	2	$100 * 0,02 = 2$
	Разом	10	10
	Разом за ризиками		100
Таблиця експертних оцінок якості інформації установи			
№ з/п	Показник	Вага показника, яку встановлює експерт, %	Розрахований бал
29	Bank References	0,5	Група якісних показників, що виражається наявністю або відсутністю критерію
30	Financial Statements	3	
31	Own Records	2	
32	Interview with the Customer	2	
33	Credit Investigation	2,5	

Розраховано автором на основі [75]

Таким чином, формування розрахункового балу на III етапі застосування моделі включає попередній експертний розподіл загальної ваги в 1000 балів між типами ризику та врахування ваги кожного окремого його складника. Розподіл ваги в скоринговій моделі має суб'єктивний характер, але в загальному вигляді значущість пріоритетних ризиків ліквідності та кредитного повністю збігається із звичним бачення оцінки ризику діяльності учасників РНФП як в Україні, так і в Європі, що дає змогу врахування досвіду при побудові відповідних вітчизняних моделей.

Також III етап моделі оцінки ризику передбачає користування заздалегідь розробленим ключем ранжування показників у межах отриманих балів (додаток А). Для наочної демонстрації проведених розрахунків та розуміння алгоритму обробки даних запропоновано здійснювати оцінку гіпотетично на

основі ймовірних балів. Результати оцінювання за ключем ранжування наведено в табл. 1.11.

Таблиця 1.11

**Результати оцінювання ризику діяльності учасників РНФП
за скоринговою моделлю**

Ризик ліквідності				
№ з/п	Показник	Розрахований бал (див. табл. 1.12)	Бал за ключем	Рівень ризику
1	Debt Equity Ratio	8	8	$8 * 8 = 64$
2	Current Ratio	6	10	$6 * 10 = 60$
3	Liquid Ratio	9	4	$9 * 4 = 36$
4	Interest Coverage Ratio	9	6	$9 * 6 = 54$
5	Debt Service Coverage Ratio	8	10	$8 * 10 = 80$
	Разом	40		294
Операційний ризик				
№ з/п	Показник	Розрахований бал (див. табл. 1.12)	Бал за ключем	Рівень ризику
6	Net Profit – past 2-3 years	0,5	8	$0,5 * 8 = 4$
7	Cash Profit – past 2-3 years	2	4	$2 * 4 = 8$
8	Fixed Assets Turnover Ratio	1	6	$1 * 6 = 6$
9	Total Assets Turnover Ratio	0,5	10	$0,5 * 10 = 5$
10	Return on Investments	0,5	8	$0,5 * 8 = 4$
11	Return on Capital Employed	0,5	10	$0,5 * 10 = 5$
12	Free Assets to Total Assets	3	6	$3 * 6 = 18$
13	Revenue (/km or /hr)	2	6	$2 * 6 = 12$
14	Operating cost (/km or /hr)	2	6	$2 * 6 = 12$
15	Fleet strength	4	10	$4 * 10 = 40$
16	Work Orders on hand	4	8	$4 * 8 = 32$
	Разом	20		146
Кредитний ризик				
№ з/п	Показник	Розрахований бал (див. табл. 1.12)	Бал за ключем	Рівень ризику
17	Resale value of Asset	6	10	$6 * 10 = 60$
18	%ge Funding to Total Cost	6	8	$6 * 8 = 48$
19	Repayment Track With Others	6	6	$6 * 6 = 36$
20	Timely Submission	3	10	$3 * 10 = 30$
21	Value of Collateral Offered	4,5	8	$4,5 * 8 = 36$
22	Liquidity of Collateral	4,5	8	$4,5 * 8 = 36$
	Разом	30		246
Ринковий ризик				
№ з/п	Показник	Розрахований бал (див. табл. 1.12)	Бал за ключем	Рівень ризику

Продовження таблиці 1.11

№ з/п	Показник	Розрахований бал (див. табл. 1.12)	Бал за ключем	Рівень ризику
23	Nature of Business	2,5	6	$2,5 * 6 = 15$
24	Net Worth to Net Sales	0,5	7	$0,5 * 7 = 3,5$
25	Reputation of Promoters	2	10	$2 * 10 = 20$
26	Technology Status	1,5	8	$1,5 * 8 = 12$
27	Effect of Business Cycle	1,5	6	$1,5 * 6 = 9$
28	Government Policies	2	6	$2 * 6 = 12$
	Разом	10		71,5
	Разом за ризиками	100		757,5
Якість інформації установи				
№ з/п	Показник	Розрахований бал (див. табл. 1.12)	Бал за ключем	Рівень ризику
29	Bank References	0,5	6	$0,5 * 6 = 3$
30	Financial Statements	3	10	$3 * 10 = 30$
31	Own Records	2	6	$2 * 6 = 12$
32	Interview with the Customer	2	10	$2 * 10 = 20$
33	Credit Investigation	2,5	10	$2,5 * 10 = 25$
	Всього	10		90

Розраховано автором на основі [75]

Як видно з табл. 1.11, застосований метод не обтяжений математичними розрахунками, що підтверджує простоту та доцільність його використання. Ризик ліквідності склав 294 бали, операційний ризик – 146 балів, кредитний ризик – 246 балів, а ринковий ризик 71, 5 балів. Якість інформації в установі оцінено в 90 балів, що свідчить про низький рівень впливу цього ризику на діяльність фінансової установи. Загальний показник ризику діяльності учасника РНФП за ймовірними розрахунками становить 757, 5 балів. Оскільки проведені розрахунки враховують стандартизацію даних при застосуванні ключа, то відповідно до алгоритму наступним кроком є поділ отриманого результату на 10. Тобто підсумковим результатом оцінки ризику діяльності за представленою скоринговою моделлю є 75,75 %.

Для інтерпретації отриманих результатів в індійській моделі наведено шкалу, що передбачає дворівневу оцінку ризику (табл. 1.12).

Крім того, за сукупністю балів за кожним ризиком визначається результуючий кейс (рис. 1.7).

**Шкала оцінки ризику діяльності учасників РНФП
за скоринговою моделлю**

Бал	Категорія ризику	Сутність категорії	Ступінь ризику	Кейс
100-91	0	Вказує на сильну позицію на ринку. Фактори ризику незначні. Можуть існувати обставини, що негативно впливають на ступінь безпеки, але навіть такі обставини навряд чи вплинуть на зобов'язання учасника РНФП.	Дуже низький ризик	Кращий
90-81	1	Фактори ризику є більш мінливими та більшими в періоди економічного стресу. Будь-яка несприятлива зміна обставин може змінити фундаментальну міцність і вплинути на своєчасність виконання зобов'язань.	Низький ризик	Дуже гарний
80-71	2	Значна мінливість факторів ризику. Фактори захисту нижче середнього. Несприятливі зміни в економічних обставинах можуть вплинути на своєчасність виконання зобов'язань.	Комфортний ризик	Гарний
70-61	3	Фактори ризику вказують на те, що зобов'язання можуть бути не виконані вчасно. Захисні фактори вузькі. Несприятливі зміни в економічних умовах можуть призвести до неможливості або небажання вчасно обслуговувати зобов'язання відповідно до умов.	Толерантний ризик	Справедливий
60-51	4	Є невід'ємні елементи ризику. Своєчасне обслуговування зобов'язань можливо лише за умови збереження сприятливих обставин.	Високий ризик	Сумнівний
Нижче 51	5	Надзвичайно спекулятивний. Ризик прострочених зобов'язань високий. Відновлення можливо тільки при ліквідації або реорганізації.	Надвисокий ризик	Поганий

Складено на основі [75]

Як видно з табл. 1.12, шкала містить 6 рівнів, що деталізують сукупний ризик. Так, отриманий за розрахунками результат 75,75 % свідчить про толерантний або справедливий рівень загрози для діяльності учасника РНФП. Тобто будь-які загрозові потрясіння для діяльності учасника РНФП вірогідно призведуть до короткострокової простроченості фінансових зобов'язань

фінансової установи. З представленої сутності категорії ризику в шкалі прослідковується теза щодо ролі ключового показника ліквідності, через що особлива увага логічно приділяється саме зобов'язанням.

Процес оцінки загального рівня ризику в скоринговій моделі не обмежений виключно шкальованим розподілом, а, як зазначалось вище, включає інтерпретацію кожного окремого ризику (рис. 1.7).

Case I	Case II
Ризик ліквідності – 329 з 400 балів; Операційний ризик – 173 з 200 балів; Кредитний ризик – 246 з 300 балів; Ринковий ризик – 86 з 100 балів; Рівень якості наданої інформації дуже добра Загальна оцінка – 834 з 1000 балів, що відносить його до категорії ризику 1 (низький рівень ризику)	Ризик ліквідності – 232 з 400 балів; Операційний ризик – 78 з 200 балів; Кредитний ризик – 195 з 300 балів; Ринковий ризик – 57 з 100 балів; Рівень якості наданої інформації середній Загальна оцінка – 562 з 1000 балів, що відносить його до категорії ризику 5 (надвисокий рівень ризику)
Case III	Case IV
Ризик ліквідності – 312 з 400 балів; Операційний ризик – 171 з 200 балів; Кредитний ризик – 252 з 300 балів; Ринковий ризик – 78,5 з 100 балів; Рівень якості наданої інформації дуже добра Загальна оцінка – 813,5 з 1000 балів, що відносить його до категорії ризику 1 (низький рівень ризику)	Ризик ліквідності – 265 з 400 балів; Операційний ризик – 108 з 200 балів; Кредитний ризик – 178,5 з 300 балів; Ринковий ризик – 54,5 з 100 балів; Рівень якості наданої інформації середній Загальна оцінка – 601,5 з 1000 балів, що відносить його до категорії ризику 4 (толерантний рівень ризику)
Case V	
Ризик ліквідності – 242 з 400 балів; Операційний ризик – 51 з 200 балів; Кредитний ризик – 157,5 з 300 балів; Ринковий ризик – 46,5 з 100 балів; Рівень якості наданої інформації дуже добра. Загальна оцінка – 497 з 1000 балів, що відносить його до категорії ризику 6 (дуже високий рівень ризику)	

Рис. 1.7 Результативні кейси сукупної оцінки ризику діяльності РНФП

Узагальнено автором на основі [75]

Як видно з рис. 1.7, 5 кейсів містять найбільш поширені поєднання ризиків за вимірюваними рівнями, що дозволяє користувачеві орієнтуватись за балами в межах наявної практики та застосовувати превентивні заходи на перших етапах визначення загрози. Вище представлені бали за різними видами

ризиків (див. табл. 1.10) найбільше відповідають кейсу IV, що засвідчує високий рівень ризику діяльності учасника РНФП через підвищений показник операційного та кредитного ризиків та підтверджує попередньо отриманий результат за шкалою. Також цікавим є комплексний підхід врахування не лише рівнів ризиків, а й якості отриманої інформації, що відповідає його певній категорії та дає можливість визначати слабкі місця.

Таким чином, з розглянутого можна дійти висновку, що в основу методу покладено експертне оцінювання ризику, що дозволяє здійснювати його вимірювання при недостатній кількості інформації щодо рівня фінансових показників фінансової установи. Такий підхід до оцінки ризику трудомісткий через кількість сформованих коефіцієнтів, але простота здійснюваних розрахунків дає змогу користувачам в Україні всебічно оглянути вплив ризику на діяльність учасників РНФП.

Так, врахуючи міжнародний досвід, можна розв'язати проблему несформованості стрес-тестів як методу оцінки ризику в Україні та недостатність коефіцієнтів у вітчизняних моделях. Тобто в подальшому дослідженні запропоновано доповнити сучасні методичні рекомендації експертним моделюванням. Також зауважено, що розробка переліку показників оцінки ризику доцільна при виокремленні конкретного учасника РНФП. Тому для побудови рекомендацій щодо оцінки ризику діяльності фінансових установ, які враховуватимуть особливості наданої фінансової послуги, запропоновано врахувати суб'єкт дослідження як окремого учасника РНФП.

Висновки до розділу 1

1. Узагальнено наукові підходи та законодавчо-нормативні норми щодо визначення поняття «оцінка ризику діяльності фінансової установи». Зазначено, що в його основу покладено не лише кількісне визначення

показників ризику, а й індикатори внутрішнього контролю та побудови системи їх управління. Визначено, що наведені складові є невід'ємною частиною ризико-орієнтованого підходу до оцінки ризику будь-якої фінансової установи. Зауважено, що положення Стратегії розвитку фінансового сектору України найбільш чітко визначають аспекти впровадження ризико-орієнтованого підходу до діяльності надавачів фінансових послуг з метою встановлення ефективного механізму виведення з ринку неплатоспроможних фінансових установ, підвищення рівня їх управління ризиками, посилення захисту прав споживачів та розвитку цифрової економіки. У межах Стратегії розвитку фінансового сектору України розглянуто міжнародні стандарти розвитку ринку небанківських фінансових послуг та визначено важливість побудови дієвої системи оцінки ризиків діяльності фінансових установ з огляду на сучасний стан економіки. Встановлено перспективні напрями регулювання Національним банком України, що відображені в його законодавчо-нормативних ініціативах, спрямованих на уніфікованість здійснення оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг без урахування специфіки фінансової послуги.

2. Розглянуто відомі в Україні методи оцінки ризику діяльності надавачів небанківських фінансових послуг, встановлено приналежність кожного методу до етапу ризико-орієнтованого підходу оцінки ризику, а саме: ідентифікація ризику, його аналіз та напрями подолання. Означено, що процес вибору методу оцінки ризику нерегульований Національним банком України, що сприяє свободі дій суб'єктів на небанківському ринку фінансових послуг. Зауважено, що скорингова модель є найбільш прийнятним для впровадження в українську практику методом оцінки ризику діяльності фінансових установ в умовах нестабільного економічного середовища, що дозволяє врахувати експертну думку представників галузі щодо недоліків системи надання ними фінансових послуг та реалізувати відповідні превентивні заходи для унеможливлення ризику.

3. Проведено структурний аналіз чинних критеріїв визначення рівня ризику небанківських фінансових установ, що запроваджені Регулятором з метою проведення інспекційних перевірок. Наголошено, що універсальність критеріїв Національного банку України є дискусійною через виключність ризиків, які притаманні окремим учасникам ринку небанківських фінансових послуг. Також встановлено обмеженість норм Регулятора щодо переліку показників фінансових компаній при оцінці ризику діяльності надавачів небанківських фінансових послуг, що не виходять за межі виданих гарантій та дотримання нормативів капіталу. Неврівноваженість такої оцінки запропоновано вирішувати через розширення методів здійснення оцінки ризику та коефіцієнтів, що можуть розраховуватись за даними обов'язково оприлюдненої фінансової звітності.

4. Проаналізовано нормативні проекти Національного банку України щодо впровадження універсальних моделей корпоративного управління, внутрішнього контролю та управління ризиками небанківських фінансових установ. Визначено місце оцінки ризиків у цих моделях, а саме означено її невід'ємність як компоненту внутрішнього контролю. Ініціативи Регулятора, що мають упроваджуватись після завершення воєнного стану, суттєво впливають на чинний підхід до оцінки ризиків діяльності на ринку небанківських фінансових послуг, нівелюючи позицію щодо комплексності процесу визначення показників діяльності, корпоративного управління, нормативів та суспільної важливості на ринку.

5. Розглянуто міжнародний досвід здійснення оцінки ризику діяльності надавачів небанківських фінансових послуг, який дозволив визначити проблемні аспекти й переваги різних моделей управління ризиками та методів їх оцінки. Проведено порівняння європейських методів оцінки ризику та перспективних національних, що плануються до запровадження Регулятором у післявоєнний період. З'ясовано, що метод стрес-тестування є доцільним для застосування в національній практиці, але його зміст потребує розширення переліку показників, зміни вагових коефіцієнтів ліквідності та врахування

сценарного моделювання. Для вирішення цих аспектів запропоновано враховувати додатково при розробці рекомендацій щодо оцінки ризику діяльності учасників РНФП експертне моделювання, що є складником розглянутої скорингової моделі.

Результати досліджень опубліковано в [16, 20, 65, 12, 73, 69, 66, 67].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО РОЗДІЛУ 1

1. Атаманчук П. С., Мендерецький В. В., Панчук О. П. Чорна О. Г. Безпека життєдіяльності. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2011. 276 с. (дата звернення : 28.08.2021).
2. Баланюк Л. Л. Поняття та місце небанківської установи в фінансовій системі України. Право України. 2018. №3. С. 47-51.
3. Барташевська Ю. М. Оцінка ризику інвестиційних проєктів підприємства в процесі їх реалізації. Європейський вектор економічного розвитку. 2014. № 2 (17). С. 15-24. URL : <https://eurodev.duan.edu.ua/images/PDF/2014/2/3.pdf> (дата звернення : 09.09.2022).
4. Бачо Р. Й. Ринки небанківських фінансових послуг: регулювання розвитку (інституційні та аналітичні аспекти) : монографія. Ужгород : Вид-во ТОВ «Рік-У». 2016. 448 с.
5. Біла книга «Майбутнє регулювання небанківського лізингу» : Національний банк України. Київ. 2020. URL : https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/White_paper_lizing_2020.pdf?v=4 (дата звернення: 19.11.2021).
6. Біла книга «Майбутнє регулювання ринку факторингу» : Національний банк України. Київ. 2020. URL : https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/White_paper_factoring_2020.pdf?v=4 (дата звернення: 19.11.2021).
7. Бланк І. О., Гуляева Н. М. Інвестиційний менеджмент: підручник / за заг. ред. А. А. Мазаракі. К.: Київ. нац. торг.-екон. унт, 2003. 398 с.
8. Вимірювання та шкалування. URL : <https://mk.nmu.org.ua/en/source/markdost9.pdf> (дата звернення : 09.09.2022).
9. Внукова Н. М. Управління ризиками фінансових установ у сфері фінансового моніторингу. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка». 2018. Вип. 8 (36). С. 64–68. URL:

<https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/7102/1/14.pdf>

10. Внукова Н. М., Безродна О. С., Колодізев О. М., Чмутова І. М., Андрійченко Ж. О., Бачо Р. Й., Воротинцев М. М., Пукала Р. Б., Жорнокуй Ю. М., Глібко С. В. Сучасні економіко-правові ризик-орієнтовані засоби регулювання розвитку ринку фінансових послуг: монографія. Харків : НДІ ПрЗІР НАПрН України, 2020. 304 с. URI: <https://openarchive.nure.ua/handle/document/15528> (дата звернення : 03.05.2023).

11. Внукова Н. М., Васильєва М. О. Управління кредитним ризиком у споживчому кредитуванні. *Фінансово–кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2009. №1. С.71–77.

12. Внукова Н. М., Давиденко Д. О., Шорох В. Д. Аналіз методів оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг. *Банківська справа*. 2021. № 2. С. 28-36.

13. Внукова Н. М., Опешко Н. Ризики факторингу та способи їх страхування. *Фінансовий ринок України*. 2010. №3(77). С. 15–18.

14. Внукова Н. М., Пономаренко В. С., Колодізев О. М., Ачкасова С. А. Вплив державного регулювання і нагляду на розвиток ризик-орієнтованої системи фінансового моніторингу України. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2019. Вип. 2. № 29. С. 419–429.

15. Внукова Н. М., Смоляк В. А. Базова методика оцінки економічного ризику підприємства. *Фінанси України*. 2002. № 10. С. 15–21.

16. Внукова Н. М., Шорох В. Д. Ризико-орієнтований підхід до управління в системі недержавного пенсійного забезпечення. Сучасні тенденції розвитку фінансових та інноваційно-інвестиційних процесів в Україні: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Вінниця, 12 березня 2021 року, Вінниця, 2021. С. 57–59.

17. Гаврилюк В. Скорингова модель як метод оцінки платоспроможності. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 27. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-27-22> (дата звернення: 25.07.2023).

18. Гасанова Г. І., Приварникова І. Ю. Застосування методу експертних

оцінок для прогнозування валютного ризику на невеликих підприємствах. Приазовський економічний вісник. 2017. №5 (05). С. 110-114.

19. Гранатуров В.М., Шевчук О. Б. Ризики підприємницької діяльності. К.: Зв'язок, 2000. 149 с.

20. Давиденко Д. О., Шорох В. Д. Стратегія розвитку ринку фінансових послуг в Україні в умовах інтеграції FINTECH. Сучасне управління організаціями: концепції, цифрові трансформації, моделі інноваційного розвитку: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 25 листопада 2021 року, Харків, 2021. С. 193–195.

21. Дайле А. Практика контролінгу: Пер. с нем. /Под ред. и с предисл. Лукашевича М. Л., Тихоненковой Е. Н. М.: Финансы и статистика, 2001. 336 с.

22. Дорош О. Л. Небанківські фінансові інститути в економічній системі України: фвтореф. дис... канд. екон. наук: 08.01.01. Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів. 2003. 20 с.

23. ДСТУ ІСЕ/ISO 31010:2013. Керування ризиком. Методи загального оцінювання ризику. [Чинний від 2014-07-01]. Вид. офіц. Київ : Мінекономрозвитку України, 2015. 80 с. URL : <http://khoda.gov.ua/image/catalog/files/dstu%2031010.pdf> (дата звернення : 14.05.2021).

24. Економічна криза? Україна може втратити до 40% ВВП у 2022 році. URL: <https://cutt.ly/TLa0Ea1> (дата звернення : 07.09.2022).

25. Жихор О. Б. Економічна безпека: підручник / авт. кол.; за ред., д-ра екон. наук. проф. О. І. Барановського. К. : УБС НБУ, 2015. 467 с.

26. Звіт з виконання дорожньої карти реалізації Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Zvit_vikonannya_dorozhnoi_karti_SRFS_2020.pdf?v=4 (дата звернення : 07.09.2022).

27. Каракулова І. С. Небанківські фінансові інститути на ринку фінансових послуг України: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.08. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ. 2008. 22 с.

28. Кутащенко М. В. Сутність ризику і причини його виникнення. Інвестиції: практика та досвід, 6, 2009. URL:http://www.investplan.com.ua/pdf/6_2009/13.pdf (дата звернення: 28.08.2021).

29. Латишева О. В., Титаренко О. Д. Особливості використання імітаційного моделювання для оцінки ризиків інвестиційних проєктів промислового підприємства. Вісник економічної науки України. 2017. № 2 (33). С. 77–82. URL : <http://dspace.nbuiv.gov.ua/handle/123456789/130419> (дата звернення : 12.12.2022).

30. Литвин П. В. Небанківські фінансові інститути: особливості функціонування механізмів державного регулювання. Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Управління. 2012. Вип. 4. С. 211-219.

31. Литовченко О. Ю. Підходи до ідентифікації та оцінки фінансових ризиків підприємства. Економіка та управління підприємствами. 2018. Вип. 16. С. 398–404. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/16_ukr/61.pdf

32. Марко Де Нарді. Основні принципи оцінки ризиків. URL : <https://qftp.org/wp-content/archive/ukr/1-18-u%20osnovni%20pryncypu%20ocinky%20ryzykiv.pdf> (дата звернення : 14.05.2021).

33. Ніщик Т. В. Фінансові ризики та способи управління ними. Фінансовий ринок. 2018. URL : <http://libfor.com/index.php?newsid=3217> (дата звернення : 09.09.2022).

34. Положення про порядок надання фінансових послуг ломбардами : розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 26.04.2005 № 3981. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE10845.html (дата звернення: 19.11.2021).

35. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України № 64/2022. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата

звернення : 07.09.2022).

36. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 р. №361-IX. Дата оновлення : 16.08.2020 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T190361.html (дата звернення : 28.08.2021).

37. Про затвердження Вимог щодо регулярного проведення стрес-тестування страховиками та розкриття інформації щодо ключових ризиків та результатів проведених стрес-тестів : розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг № 484 від 13.02.2014 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0352-14#Text> (дата звернення : 09.09.2022).

38. Про затвердження методичних рекомендацій «Оцінка ризику для здоров'я населення від забруднення атмосферного повітря» : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 13 квітня 2007 року № 184. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0184282-07#Text> (дата звернення : 14.05.2021).

39. Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями : постанова Національного банку України від 30.06.2016 р. № 351. Дата оновлення : 13.08.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16#Text> (дата звернення : 28.08.2021).

40. Про затвердження Положення про встановлення критеріїв, за якими визначається профіль ризику надавачів фінансових послуг, їх суспільна важливість, на підставі яких визначаються наглядові дії Національного банку України : постанова Національного банку України від 08.11.2023 р. № 143. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/pb23197> (дата звернення : 08.11.2023).

41. Про затвердження Положення про встановлення критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від здійснення діяльності учасниками ринку небанківських фінансових послуг, їх суспільну важливість, на підставі яких

визначається періодичність проведення планових інспекційних перевірок, та порядок їх застосування : Постанова Правління Національного банку України № 157 від 11 грудня 2020 року. Дата оновлення: 31 березня 2023 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0157500-20#Text> (дата звернення : 03.05.2023).

42. Про затвердження Положення про обов'язкові критерії і нормативи достатності капіталу та платоспроможності, ліквідності, прибутковості, якості активів та ризиковості операцій страховика : розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг № 850 від 07.06.2018 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0782-18#n40> (дата звернення : 09.09.2022).

43. Про затвердження Положення про обов'язкові фінансові нормативи та вимоги, що обмежують ризики за операціями з фінансовими активами кредитних спілок, та визнання таким, що втратило чинність, розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 16 січня 2004 року № 7 : розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг № 1840 від 19.09.2019 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1186-19#n17> (дата звернення : 09.09.2022).

44. Про затвердження Положення про обов'язкові фінансові нормативи та вимоги, що обмежують ризики за операціями з фінансовими активами фінансових установ, що отримали ліцензію на здійснення господарської діяльності з надання гарантій та поручительств : розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг № 980 від 30.05.2019 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1113-19#n16> (дата звернення : 09.09.2022).

45. Про затвердження Положення про організацію системи внутрішнього контролю в надавачах фінансових послуг та небанківських фінансових групах : проєкт Постанови Правління Національного банку України. URL : https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/proekt_

Regulation_SVK_2022-06-27.pdf (дата звернення : 07.09.2022).

46. Про затвердження Положення про організацію системи управління ризиками в надавачах фінансових послуг та небанківських фінансових групах : проєкт Постанови Правління Національного банку України. URL : https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/proekt_Regulation_SUR_2022-06-27.pdf?v=4 (дата звернення : 07.09.2022).

47. Про затвердження Правил складання та подання звітності учасниками ринку небанківських фінансових послуг : Постанова Правління Національного банку України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0123500-21#Text> (дата звернення : 14.05.2021).

48. Про затвердження Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року : рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 27.12.2020 р. № 797. Дата оновлення: 29.08.2023. URL : <https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-rozvitku-finansovogo-sektoru-ukrayini> (дата звернення : 14.05.2024).

49. Про кредитні спілки : Закон України № 3254-IX від 14 липня 2023 року. Дата оновлення: 01 січня 2025 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3254-20#Text> (дата звернення: 25.07.2023).

50. Про страхування : Закон України № 1909-IX від 18 листопада 2021 року. Дата оновлення: 01 січня 2025 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text> (дата звернення: 25.07.2023).

51. Про схвалення Методичних рекомендацій щодо організації корпоративного управління в надавачах фінансових послуг та небанківських фінансових групах : проєкт Постанови Правління Національного банку України. URL : https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/proekt_metod_2022_06-27.pdf?v=4 (дата звернення : 07.09.2022).

52. Про фінансові послуги та фінансові компанії : Закон України №1953-IX від 14 грудня 2021 року. Дата оновлення: 11 квітня 2023 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#n715> (дата звернення: 25.07.2023).

53. Ризико-орієнтоване планування діяльності з внутрішнього аудиту :

методичний посібник. Міністерство фінансів України. Київ. 2020. URL : <http://surl.li/cnqna> (дата звернення : 09.09.2022).

54. Романчук К. Г., Стефанишин Д. В. Сценарний підхід та метод Байєса для оцінювання ризиків системних аварій на гідровузлах. Системні дослідження та інформаційні технології. 2016. № 2. С. 116-124. URL : <http://dspace.nbuiv.gov.ua/handle/123456789/134019> (дата звернення : 09.09.2022).

55. Сайт Європейської Бізнес Асоціації. Непередбачуваний 2021 рік: чого чекати українському бізнесу? URL: <https://eba.com.ua/neperedbachuvanyj-2021-rik-chogo-chekaty-ukrayinskomu-biznesu/> (дата звернення : 28.08.2021).

56. Ситник В. Ф., Ситник Н. В. Дерева рішень в системах дейтамайнінгу. Формування ринкової економіки. 2006. № 16. С. 442–454. URL : <https://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/19850?show=full> (дата звернення : 09.09.2022).

57. Столетов Ю. В. Управління, як елемент державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Державне управління: удосконалення та розвиток, 10, 2011. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=340>. (дата звернення: 28.08.2021).

58. Стратегія розитку фінансового сектору України. Офіційний сайт Національного банку України. URL : <https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-rozvitku-finansovogo-sektoru-ukrayini> (дата звернення: 25.07.2023).

59. Тарасова К. І. Методологічні засади кількісної оцінки ризику. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія Економіка. 2013. № 23. С. 367-372. URL: <https://ecj.oa.edu.ua/articles/2013/n23/73.pdf> (дата звернення : 09.09.2022).

60. Тарасова К. І. Методологічні засади кількісної оцінки ризику. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія Економіка. 2013. № 23. С. 367-372. URL: <https://ecj.oa.edu.ua/articles/2013/n23/73.pdf> (дата звернення : 23.02.2023).

61. Федірко М. Вибір інструментів аналізу та оцінки фінансової стійкості лізингової компанії. URL : <http://surl.li/crqhm> (дата звернення: 19.11.2021).

62. Черней В. В. Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання злочинам у сфері діяльності небанківських фінансових установ в Україні: монографія. Київ. ЦУЛ. 2014. 456 с.

63. Швайдак В. М. Характеристика різновидів ризиків небанківських фінансових посередників. Ефективна економіка. Вип. 4. 2016. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5840>

64. Школьник І.О., Боярко І.М., Сюркало Б.І. Фінансовий менеджмент: навчальний посібник за ред. І.О. Школьник. Суми: Університетська книга, 2009. 301с.

65. Шорох В. Д. Імплементация міжнародних зобов'язань України щодо розвитку ринку фінансових послуг. Сучасні аспекти розвитку міжнародних економічних відносин і світового господарства: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 12-13 листопада 2021 року, Ужгород, 2021. С. 168–171.

66. Шорох В. Д. Міжнародний досвід оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг. Сучасна фінансова політика України: проблеми та перспективи: матеріали X Всеукраїнської науково-практичної онлайн конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, 1 грудня 2022 р. Київ, 2022. С. 210–214. URL: https://feu.kubg.edu.ua/images/stories/Departments/FEU/KIE/2022/12/16/%D0%97%D0%91%D0%86%D0%A0%D0%9D%D0%98%D0%9A_%D0%A2%D0%95%D0%97_%D0%94%D0%9E%D0%9F%D0%9E%D0%92%D0%86%D0%94%D0%95%D0%99_121-240.pdf (дата звернення 15.01.2023 р.).

67. Шорох В. Д. Порівняльний аналіз систем управління ризиками небанківських фінансових установ в Європі та Україні. Актуальні проблеми економіки, фінансів, менеджменту і права: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 2 грудня 2022 р. Житомир, 2022. С. 50–51. URL: <http://www.economics.in.ua/2022/12/12-1.html> (дата звернення 15.01.2023 р.).

68. Шорох В. Д., Давиденко Д. О. Діяльність страхових компаній в умовах воєнного стану. Наукові дослідження молоді з проблем європейської

інтеграції : матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених та студентів, 06 квітня 2023 р. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. С. 101-103. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/17796>, вільний (дата звернення 15.06.2023 р.).

69. Шорох В. Д. Методи оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг. Цифрова економіка та економічна безпека. 2022. Вип. 1(1). С. 29–35. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.1-5> URL : <http://dees.iei.od.ua/index.php/journal/article/view/39> (дата звернення : 16.09.2022).

70. Ющенко Н. Л. Економіко-математичний інструментарій прийняття рішень в умовах невизначеності та/або ризику. Вісник Хмельницького національного університету. 2017. № 5. С. 99-107. URL : http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/pdfbase/2017/2017_5/jrn/pdf/20.pdf (дата звернення : 09.09.2022).

71. Zaripov K. B. Prospects for the Development of the Insurance Market in the National Economy. The Peerian Journal, 2022, 11, 1–8. URL : <https://peerianjournal.com/index.php/tpj/article/view/312> (дата звернення : 23.02.2023).

72. Vnukova, N., Kavun, S., Kolodiziev, O., Achkasova, S., Hontar, D. (2020). Indicators-markers for assessment of probability of insurance companies relatedness in implementation of riskoriented approach, Ikonomicheski Izsledvania, vol.1, pp. 151–173.

73. Vnukova Nataliya, Hlibko Sergiy, Davydenko Daria, Shorokh Valeria, “Mastering Computer Linguistics for the Designation of Risks in Cooperation Communications”, COLINS’2022, Workshop Lviv, Ukraine, May 12-13, 2022, P. 376–386.

74. STAMP€: Stress-Test Analytics for Macroprudential Purposes in the euro area. 2017. URL : https://www.ecb.europa.eu/pub/conferences/shared/pdf/20170511_2nd_mp_policy/DeesHenryMartin-Stampe-Stress-Test_Analytics_for_Macroprudential_Purposes_in_the_euro_area.en.pdf (дата звернення : 07.09.2022).

75. Srinivas Gumparthi SSn, Risk Assessment Model for Assessing NBFCs' (Asset Financing) Customers, International Journal of Trade, Economics and Finance, Vol. 1, No. 1, 2010. URL : https://www.researchgate.net/publication/272909664_Risk_Assessment_Model_for_Assessing_NBFCs'_Asset_Financing_Customers (дата звернення : 07.09.2022).

76. Sparck Jones K.. Synonymy and semantic classification (thesis published as a book). Edinburgh University Press (англ.). 1986. Vol. 1. URL : <https://lib.ugent.be/catalog/rug01:001389223> (дата звернення : 14.05.2021).

77. Polinkevych O., I. Khovrak, V. Trynchuk, Y. Klapkiv, I. Volynets, Business risk management in times of crises and pandemics. Montenegrin Journal of Economics 17(3) 99–110 (2021). URL: http://www.mnje.com/sites/mnje.com/files/099-109_-_polinkevych-et-al.-ukr._-_w.u._-_rrr.pdf. doi: 10.14254/1800-5845/2021.17-3.8

78. Operational Risk Jobs in the UK and Europe. 2015. URL : <https://www.careersinaudit.com/article/operational-risk-jobs-in-the-uk-and-europe/> (дата звернення : 07.09.2022).

79. Market and liquidity risk management. URL : <https://home.kpmg/pl/en/home/services/advisory/risk-management-and-internal-audit/market-and-liquidity-risk-management.html> (дата звернення : 07.09.2022).

80. Macroprudential stress-tests and tools for the non-bank sector. 2017. URL : https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2017/html/ecb.sp170922_3.en.html (дата звернення : 07.09.2022).

81. Leon Dorozik, Tomasz Strak and Ireneusz Miciuła. Risk Assessment Methodology in Public Financial Institutions. Risk Management and Assessment. 2020. DOI: 10.5772/intechopen.91152. URL : <https://www.intechopen.com/chapters/71133> (дата звернення : 07.09.2022).

82. Korchevska L., Zhosan G., Kavun S. Social Responsibility as a Contextual Component of the Enterprise Economic Security. Mode of access : <http://pubs.sciepub.com/jfe/1/4/6/>

83. Kliuiev O., N. Vnukova, S. Hlibko, N. Brynza, D. Davydenko,

Estimation of the Level of Interest and Modeling of the Topic of Innovation Through Search in Google, In: Proceedings of the 4th International Conference on Computational Linguistics and Intelligent Systems (COLINS 2020), pp. 523-535. URL: <http://ceur-ws.org/Vol-2604/paper38.pdf>

84. Kavun S. V. Credit Risk Assessment for Financial Institutions Activity / S. V. Kavun, M. M. Vorotyntsev // Journal of Finance and Economics. 2016. № 4. – P. 142–150.

85. Kavun S. Estimation of the Effectiveness and Functioning of Enterprises in Boards of Corporate Security / S. Kavun, D. Čaleta, M. Vršec, R. Brumnik // European Journal of Scientific Research, Vol. 104, No. 2, pp. 304 – 323 [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.europeanjournalofscientificresearch.com/issues/EJSR_104_2.htm

86. EU Non-bank Financial Intermediation Risk Monitor. Executive summary. 2021, № 6. URL : https://www.esrb.europa.eu/pub/pdf/reports/nbfi_monitor/esrb.202108_eunon-bankfinancialintermediationriskmonitor2021_~88093a4a94.en.pdf (дата звернення : 07.09.2022).

87. Assessment Methodologies for Identifying Non-Bank Non-Insurer Global Systemically Important Financial Institutions. Consultative Document. 2014. URL : https://www.fsb.org/wp-content/uploads/r_140108.pdf (дата звернення : 07.09.2022).

88. 2023 EU-Wide Stress Test. Methodological Note. URL : https://www.eba.europa.eu/sites/default/documents/files/document_library/Risk%20Analysis%20and%20Data/EU-wide%20Stress%20Testing/2023/1037330/2023%20EU-wide%20stress%20test%20-%20Draft%20Methodological%20Note.pdf (дата звернення : 07.09.2022).

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНІ ПРАКТИКИ ОЦІНКИ РИЗИКУ ДІЯЛЬНОСТІ УЧАСНИКІВ РИНКУ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

2.1 Визначення складу пріоритетних учасників ринку небанківських фінансових послуг

У розділі 1 розглянуто концептуальні підходи Регулятора НБУ до оцінки ризику діяльності учасників РНФП, де в основу покладено уніфікованість показників фінансової діяльності установи. Також вище зазначалось (п. п. 1.2), що Положення НБУ [18] формує критерії цієї оцінки за 3 групами суб'єктів: страховики (I), кредитні спілки (II) та фінансові компанії, юридичні особи, які не є фінансовими установами, але мають право надавати послуги з фінансового лізингу (лізингодавця), ломбарди (III). Більш детально розглянувши сутнісну наповненість показників за критеріями в межах кожного окремого суб'єкта (див. п. п. 1.2), наголошено на їх неврівноваженості в межах груп. Крім того, НБУ поєднує фінансові компанії та ломбарди в III групу «за умовним» критерієм, що, не повною мірою відповідає специфіці діяльності кожного учасника. Імовірно, за цим Положенням [18] ломбарди об'єднано з фінансовими компаніями через низьку частку на ринку перших, але зауважено, що розгалуженість діяльності фінансових компаній відмінна від ломбардної діяльності. Тож подібний розподіл поєднує характерні ризики учасників конкретної групи в один складник, що не враховує інформаційну перевагу одних над іншими. Незважаючи на це, поєднання учасників РНФП в універсальні групи за певними критеріями, що встановлені Регулятором, не є передбаченим законодавством питанням, але можливе в межах дослідження, що спрямоване на досягнення обмеженої мети – оцінка ризиків діяльності фінансових установ.

Найбільш урегульованим щодо оцінки ризику діяльності учасників РНФП залишаються страховики (І), що мають широкий перелік показників для здійснення аналізу за критеріями: рівень суспільної важливості галузі, фінансові коефіцієнти, рівень корпоративного управління та управління ризиками (див. п. п. 1.2) та ін. Це пояснюється темпами розвитку страхування в Україні, що значно перевищують рівень залучення клієнтів до обслуговування іншими учасниками РНФП. Так, чисті доходи страховиків у довоєнний період кожного року в середньому збільшувались на 15,3 % та досягали рівня 33,9 млрд грн 2021 року [6], натомість фінансовий результат діяльності фінансових компаній за аналогічний період сягнув 6 млрд грн [10] (в 5 разів менше). У 2023 році такі тенденції відповідно зберігались – 39,6 млрд грн та 5 млрд грн [10].

Усі представлені суб'єкти дослідження, що є учасниками ринку небанківських фінансових послуг, відповідно до законодавства внесені до Державного реєстру фінансових установ [12]. Зауважено, що під час дії воєнного стану [14] реєстр не має відкритого доступу, а єдиним джерелом інформації щодо переліку суб'єктів залишається періодичний огляд Регулятора, відповідно до якого станом на березень 2023 року фінансових установ РНФП 1233 [8], зокрема 128 страхових компаній, 162 кредитні спілки, 760 фінансових компаній та 183 ломбарди. За останні три роки наглядом оновленого Регулятора кількість учасників РНФП значно змінилась у бік зменшення. Динаміка фінансових установ упродовж 2021-2023 років наведена на рис. 2.1.

Як видно з рис. 2.1, кількість учасників РНФП послуг на кінець 2023 року суттєво скоротилась порівняно з 2021 роком. Так, на РФП майже на 40 % зменшилося страховиків та ломбардів, а кількість кредитних спілок скоротилась удвічі. Найменшого скорочення за кількістю досягли фінансові компанії – 26 %. Така негативна динаміка пояснюється загальними тенденціями ринку фінансових послуг, що функціонує в умовах воєнного стану та ґрунтовними законодавчо-нормативними змінами в регуляторному нагляді, що запроваджений НБУ впродовж представленого періоду.

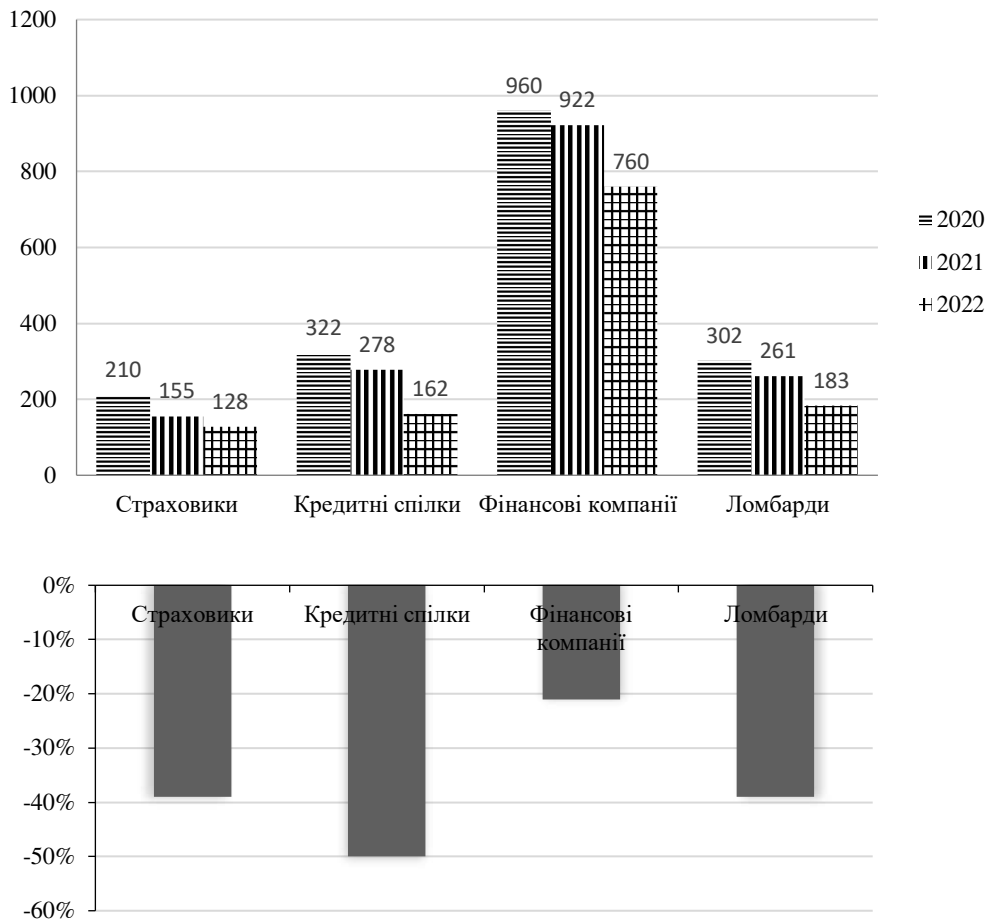

Рис. 2.1 Динаміка кількісного складу фінансових установ з 2021 по 2023 роки

Узагальнено автором на основі [8]

5 квітня 2023 року набула чинності Постанова Правління НБУ № 42 від 31 березня 2023 року [15], що затвердила зміни до нормативно-правових актів Регулятора на РНФП. Відповідно до представлених змін НБУ оновив процедури нагляду за ринком, що включають розширення критеріїв оцінки ступеня ризику діяльності учасників ринку РНФП [18], доповнення до порядку застосування заходів впливу до небанківських фінансових установ в аспекті захисту прав споживачів [19] (див. п. п. 1.2), перелік процедур інспекційних перевірок [20] та переорієнтування вимог до структури власності небанківських фінансових установ [16]. Регулятор прогнозує виключно позитивні результати реалізації нових положень, що спрямовані на оптимізацію процесу взаємодії НБУ і учасників РНФП, удосконалення комунікації між ними, посилення

прозорості структури власності надавачів фінансових послуг, а також побудову ефективної системи регулювання діяльності небанківських фінансових установ.

Незважаючи на вказаний Регулятором вектор ініціативи, надавачі небанківських фінансових послуг, імовірно, стикнуться зі стресом перевантаження щодо впровадження низки нововведень. Так, наприклад, для виконання НБУ функцій з питань організації статистичної звітності фінансові установи мають додатково надавати 9 нових файлів з даними стосовно обсягу платіжних послуг, кредитного та дебетового переказів, кількості користувачів та відкритих ними рахунків тощо. Крім того, з 1 березня 2023 року при оцінці стану корпоративного управління, управління ризиками та внутрішнього контролю учасників РНФП пріоритетним критерієм став рівень ризику порушення прав споживачів фінансових послуг, якому відведено 15–75 % загального ступеня результуючого показника [18], що свідчить про першочергову реалізацію клієнто-орієнтованого підходу до надання небанківських фінансових послуг максимально наближеного до європейських стандартів ведення аналогічної діяльності. Усе це створює внутрішній тиск на учасників РНФП та провокує перерозподіл власних фінансових ресурсів.

Усі перелічені зміни є ствердними та зобов'язують надавачів небанківських фінансових послуг до беззаперечного виконання норм Регулятора. Неналежна реалізація рекомендацій НБУ призведе до застосування жорстких заходів впливу до фінансових установ, включно з анулюванням ліцензій. Аби уникнути таких механізмів покарання, надавачам небанківських фінансових послуг варто довести активи до унормованої Регулятором структури, рівня та посилити роботу з клієнтами в бік індивідуалізації. Незважаючи на масштаб, неоднозначність усіх нововведень та важкість їх виконання в короткий строк для фінансових установ, дотримання вимог Регулятора залишається виключною вимогою для продовження діяльності на ринку учасниками РНФП у 2024 році.

Кожний із проаналізованих представників ринку небанківських фінансових послуг займає певну частку в його структурі. Інформація стосовно

обсягу активів учасників РНФП за 2021, 2022 та 2023 роки, що наведена у відповідних оглядах Регулятора [9], дозволяє сформувати секторальний їх розподіл. Зауважено, що дані оглядів включають банківські установи, результати діяльності яких наведені стосовно учасників РНФП, тому для визначення структури ринку небанківських фінансових послуг автор провів розрахунки для їх виокремлення (рис. 2.2).

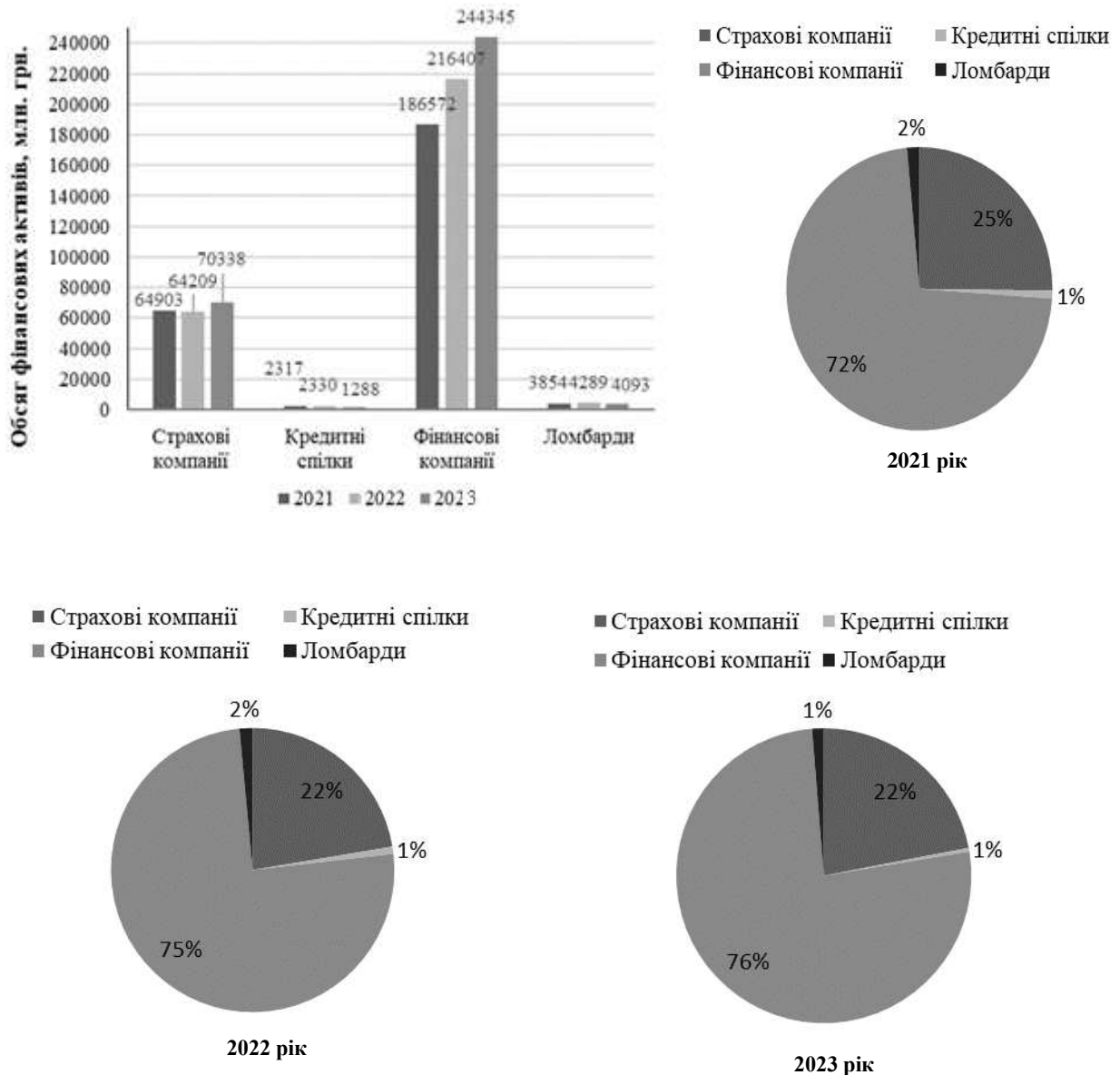

Рис. 2.2 Динаміка обсягів та частки активів учасників за 2021-2023 рр.

Складено на основі [9]

Як видно з рис. 2.2, найбільшим обсягом активів упродовж досліджуваного періоду стабільно володіють фінансові компанії, що сукупно

займають найбільшу частку ринку – 75-76 %, наступними за величиною є страхові компанії – 22 %, далі кредитні спілки – 1-2 % та ломбарди – менше 1 %. Тобто логічним є твердження щодо суттєвості впливу фінансових компаній на темпи розвитку РНФП через їх обсяги залучених коштів у власну діяльність, що, наприклад, перевищують фінансові активи страховиків на 75 % $((70338 / 244345) - 1)$ млн грн).

Аналіз структури впливу фінансових компаній на розвиток РФП дозволяє дійти висновку, що це лідерство обумовлене виключно значною кількістю суб'єктів. Для більш глибокого визначення сутності цього впливу розраховано частку кожного учасника РНФП за фінансовими активами в межах кожного окремого сектору. Так, на одну фінансову компанію за середнім значенням припадає 375,34 млн грн фінансових активів (244345 млн грн / 760 установ), у свою чергу, на одну страхову компанію приходиться 549,52 млн грн, що на 174,18 млн грн більше за обсягом фінансових активів фінансових компаній. Інші учасники РНФП, такі як кредитні спілки та ломбарди, демонструють найменшу середню величину фінансових активів на одну фінансову установу – 8,03 та 0,014 млн грн відповідно. І хоча вони мають виключну специфіку власної діяльності, що притаманна лише їм, вплив їх діяльності є мінімальною величиною через те, що частка у структурі РНФП незначна стосовно страхових і фінансових компаній. Візуалізація порівняльного аналізу цих двох показників у межах чотирьох представлених груп фінансових установ підтверджує наявність переваг страхових і фінансових компаній за ознакою «впливовість на розвиток РНФП» (рис. 2.3).

Як видно з рис. 2.3, шляхом попарного порівняння за двома показниками множина суб'єктів оцінювання впорядкована у вигляді рейтингу, що відображає не лише масштаби діяльності фінансових установ на РНФП, а і їх загальний вплив на його розвиток. Отриманий розподіл учасників РНФП відображає найбільшу частку фінансових активів – 58,68 % у страхових компаніях, що наголошує на їх можливості впливати на розвиток РНФП за концентрацією показника на одну фінансову установу. Фінансові компанії

також мають високу концентрацію фінансових активів – 39,66 %, але суттєва перевага страхових компаній у відносному вигляді свідчить про перерозподіл навантаження на РНФП у їх бік. Таким чином, станом на березень 2023 року страхові та фінансові компанії є найбільш впливовими учасниками РНФП, що концентрують у своїй діяльності значний обсяг фінансових активів. Представлений розподіл запропоновано враховувати під час подальших розрахунків, що пов'язані з оцінкою ризику діяльності усіх учасників РНФП.

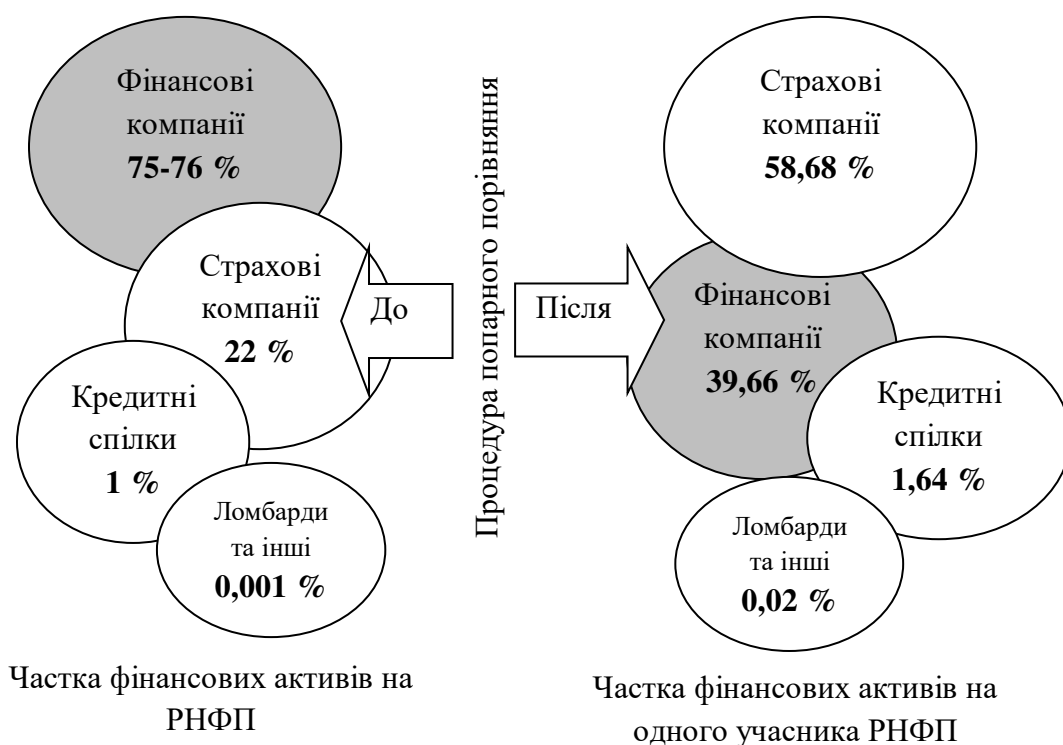

Рис. 2.3 Розподіл учасників РНФП за рівнем залучення фінансових активів у діяльність фінансової установи

Зауважено, що дослідження впливу фінансових установ на розвиток РНФП не обмежене кількістю учасників та їх обсягами фінансових активів. Важливим складником залишається показник концентрації кожного виду фінансової послуги в межах діяльності конкретної фінансової установи. Так, специфіка та особливості діяльності страхових компаній обмежені двома напрямками: страхуванням життя та ризиковим страхуванням, враховуючи

наявний розподіл за 23 класами такого страхування.

У свою чергу, фінансові компанії мають розгалужений перелік фінансових послуг, що включає понад 9 напрямів діяльності, що підлягають ліцензуванню.

Детальний розподіл за критерієм «специфікація» в аспекті ліцензій, якими володіють фінансові установи, визначає виключну фінансову послугу, що вони надають у межах класифікації видів економічної діяльності (КВЕД ДК 009:2010) [3]. Фінансові установи, що внесені до реєстру [12], мають від 1 до 9 ліцензій у різних поєднаннях, але більшість з них за своїм середнім значенням є одночасними власниками 4 ліцензій, а саме: 64.19. Інші види грошового посередництва; 64.91. Фінансовий лізинг; 64.92. Інші види кредитування; 64.99. Надання інших фінансових послуг (крім страхування та пенсійного забезпечення). Інформація щодо ліцензій на діяльність у загальному доступі на сайтах фінансових компаній, але в Державному реєстрі фінансових установ України приміток щодо наявних ліцензій, зокрема пояснень стосовно того, яка ліцензія є основною відсутні. Ранжування фінансових установ з метою їх поділу за специфікою діяльності проведено індивідуальним пошуком з використанням інтернет-ресурсу YouControl [11], що представляє необхідні дані з означення основної ліцензії станом на кінець 2021 року (див. додаток В). Пізніше бази даних стали закритими у зв'язку із воєнним станом у країні. Результати пошуку наведені в табл. 2.1.

Як видно з табл. 2.1, основною діяльністю більшості фінансових компаній є діяльність з надання інших фінансових послуг (крім страхування та пенсійного забезпечення) – 585 фінансових компаній, що становлять частку 60% від загальної кількості фінансових компаній (969), фінансовим лізингом займаються лише 33 з 969 фінансових компаній (4%), а 25 фінансових компаній займаються наданням інших фінансових послуг, що включають ліцензії 66.19 Інша допоміжна діяльність у сфері фінансових послуг, крім страхування та пенсійного забезпечення або 66.12. Посередництво за договорами на цінних паперах або товарах.

**Розподіл фінансових компаній за ліцензіями діяльності
(станом на кінець 2020 року)**

Кількість фінансових компаній	Вид економічної діяльності за КВЕД ДК 009:2010	Частка фінансових компаній
585	64.99. Надання інших фінансових послуг (крім страхування та пенсійного забезпечення).	60 %
245	64.92. Інші види кредитування	25 %
81	64.19. Інші види грошового посередництва	8 %
33	64.91. Фінансовий лізинг	4 %
25	Інші	3 %
969		100 %

Складено автором на основі даних [11]

Зважаючи на те, що введення воєнного стану в країні вплинуло на публічність офіційної звітності фінансових компаній відслідкувати зміни розподілу 2023 року в реальному значенні не є можливим, але визначення відповідної похибки дозволяє скорегувати перелік ліцензій пропорційно попередніх розрахунків.

Мірою відносного відхилення показника кількості фінансових компаній у розрізі фінансових послуг, що ними надаються впродовж 2023 року, є відносна похибка (δ), що визначається за формулою [7]:

$$\delta = \left| \frac{\Delta x}{x} \right| * 100 \% , \quad (2.1)$$

де Δx – абсолютна похибка вимірювання;

x – істинне значення величини.

Відомо, що загальна кількість фінансових компаній у 2023 році досягла рівня 760 фінансових установ [9], запропоновано це значення прийняти за істину для розрахунку змін у розподілі представлених учасників РНФП. Отже, результати розрахунку за формулою (2.1), що включають визначення модуля

відношення абсолютної похибки (Δx) до істинного значення вимірюваної величини (x):

$$\delta = \left| \frac{969 - 760}{969} \right| * 100 \% = 21,5 \%$$

Як видно з розрахунків за формулою (2.1), упродовж 2020-2023 років відбулися зміни кількості учасників РНФП у бік зменшення на 21,5 %, що свідчить про падіння обсягів надання фінансових послуг у межах конкретного виду ліцензійної діяльності (табл. 2.2.).

Таблиця 2.2

Розподіл фінансових компаній за ліцензіями діяльності у 2023 році

Вид економічної діяльності за КВЕД ДК 009:2010	Кількість фінансових компаній
64.99. Надання інших фінансових послуг (крім страхування та пенсійного забезпечення).	458
64.92. Інші види кредитування	242
64.19. Інші види грошового посередництва	77
64.91. Фінансовий лізинг	29
Інші	23
Всього:	760

Розраховано автором

Як видно з табл. 2.2, пропорційні зміни, що виражені зменшенням кількості фінансових компаній на 21,5 %, не мають суттєвого впливу на розподіл їх ліцензійної діяльності. Найбільш розповсюдженим видом ліцензії фінансових компаній за КВЕД ДК 009:2010 [3] залишається 64.99. Надання інших фінансових послуг (крім страхування та пенсійного забезпечення), що свідчить про підвищену концентрацію цих фінансових послуг на ринку. Також високу частку представництва (242 з 760) на РНФП демонструють фінансові компанії з ліцензіями 64.92. Інші види кредитування, що наголошує на зацікавленості клієнтів на ринку небанківськими позиковими фінансовими послугами. Усі інші представлені види діяльності фінансових компаній мають відносно невелику кількість, що підтверджує наявність на РНФП фінансових

компаній з виключними видами ліцензій.

У разі невідповідності пропонованих розрахунків за максимальним зменшенням відносної похибки пропорції розподілу зберігаються, тому на РНФП найбільш питома вага серед фінансових компаній специфікації належить ліцензії 64.99. Надання інших фінансових послуг (крім страхування та пенсійного забезпечення).

Відповідно до інформації, що міститься у КВЕД ДК 009:2010 [3] клас 64.99. Надання інших фінансових послуг (крім страхування та пенсійного забезпечення) передбачає надання факторингових послуг, оформлення угод обміну, опціонів та інших хеджингових операцій, діяльність компаній, які займаються врегулюванням у формі забезпечення, а також інвестиційну діяльність за свій рахунок, наприклад, за допомогою венчурних компаній, інвестиційних клубів тощо. Клас 64.92. Інші види кредитування, у свою чергу, включають фінансову діяльність із наданням позик небанківськими фінансовими установами, а саме: надання споживчих кредитів, фінансування міжнародної торгівлі, надання довгострокового фінансування промисловості з боку промислових банків, грошові позики під заставу за межами банківської системи, надання житлових кредитів спеціалізованими недепозитарними установами, діяльність ломбардів і лихварів. Інші класи визначають відповідні фінансові послуги.

Таким чином, фінансові компанії мають розгалужену систему розподілу, що можна умовно поділити на 5 груп відповідно до видів ліцензій на здійснення небанківських фінансових послуг. Запропоновано враховувати отриманий розподіл фінансових компаній для подальшого розрахунку показника концентрації активів надавачів фінансових послуг з метою визначення найбільш впливового учасника РНФП. Показник концентрації розраховується шляхом визначення частки фінансових активів у грошовому виразі за кожною окремою групою фінансових установ. Результати розрахунків за двома найбільшими представниками РНФП наведено в табл. 2.3.

Показник концентрації фінансових активів (К) учасників РНФП

Страхові компанії, в млн. грн.				
Зі страхування життя		Ризикові		
$K = 70338 \times \frac{12}{122} = 6893,12$		$K = 70338 \times \frac{110}{122} = 63444,88$		
Фінансові компанії, в млн. грн.				
64.99	64.92	64.19	64.91	Інші
$K = 244345 \times 0,6 = 146607,00$	$K = 244345 \times 0,25 = 61086,25$	$K = 244345 \times 0,08 = 19547,60$	$K = 244345 \times 0,04 = 9773,80$	$K = 244345 \times 0,03 = 7330,35$

Розраховано автором

Як видно з табл. 2.3, найбільший обсяг концентрації фінансових активів припадає на страхові компанії, що займаються ризиковим страхуванням, а серед фінансових компаній вирізняються установи з ліцензіями 64.99. Крім того, ці фінансові компанії мають абсолютно виражену перевагу над non-life страховиками $146607-63444,88 = 83162,12$ млн грн, що підтверджує гіпотезу відносно впливовості перших на розвиток РНФП. Тобто сукупність учасників РНФП у межах окремих розподілів зберігає тенденції в розрізі фінансових активів, якими вони володіють, але галузева перевага є спірною з огляду на обмеженість розрахунків виключно фінансовими активами.

Для остаточного визначення рівня впливу учасників РНФП серед двох активних представників (страхових компаній та фінансових компаній) запропоновано здійснити розрахунок коефіцієнта ринкової концентрації, що вказує на рівень конкуренції в галузі.

Коефіцієнт ринкової концентрації (K_p) – це загальноживаний економічний показник, що демонструє ступінь концентрації лідерів досліджуваного ринку та визначає рівень конкуренції між ними. Коефіцієнт є сумою процентного співвідношення ринкової частки перших трьох учасників з найбільшими обсягами продажів послуг. Чим вище значення даного показника, тим вище ступінь концентрації на ринку [5]. Розрахунки коефіцієнта (табл. 2.4–2.5) здійснено на основі офіційно оприлюднених Регулятором даних звітності

фінансових установ-лідерів ринку станом на IV квартал 2023 року [13], серед яких обрано трійку кращих страховиків.

Таблиця 2.4

Рівень ринкової концентрації для страховиків

Страхова компанія	Активи, млн. грн.	Частка фінансової установи в загальному обсязі фінансових активів РНФП, %	Коефіцієнт ринкової концентрації (K_p), %
АТ «СК «АРКС»»	4878,25	$\frac{4878,25}{320064} \times 100 \% = 1,52$	$K_p = 1,52 + 1,31 + 2,02 = 4,85$
ПрАТ «СК «УНІКА»»	4185,61	1,31	
ПрАТ «МетЛайф»	6459,82	2,02	

Як видно з табл. 2.4, найбільшими лідерами РНФП серед страхових компаній України є АТ «СК «АРКС»», ПрАТ «СК «Уніка»» та ПрАТ «Метлайф», що сукупно займають 4,85 % обсягів активів галузі. Зауважено, що серед лідерів дві страхові компанії займаються ризиковим страхуванням, а одна страхова компанія надає фінансові послуги зі страхування життя – ПрАТ «Метлайф».

Їй належить найбільша частка фінансових активів 2,02 %, що свідчить про врахування інтересів обох видів фінансових послуг страховиків при формуванні прогресивного вектору розвитку галузі. Так, визначений рівень ринкової концентрації демонструє ступінь конкурентоспроможності страхових компаній-лідерів, зокрема зі страхування життя, що характеризують тенденції галузі та мають найбільший вплив на зміни в ній.

Але невелика частка концентрації активів страховиків на РНФП ставить під сумнів впливовість їх діяльності на розвиток галузі та наголошує на присутності більш залучених до цього процесу учасників РНФП – фінансових компаній. У табл. 2.5 проведено відповідні розрахунки ринкової концентрації для фінансових компаній-лідерів на РНФП за статистичними даними Регулятора [10].

Рівень ринкової концентрації для фінансових компаній

Фінансова компанія	Активи, млн. грн.	Частка фінансової установи в загальному обсязі фінансових активів РНФП, %	Коефіцієнт ринкової концентрації (K_p), %
ПрАТ «УКРФІНЖИТЛО»	53548,92	$\frac{53548,92}{320064} \times 100 \% = 16,7$	$K_p = 16,7 + 3,3 + 2,78 = 22,78$
ТОВ «ФК «АВІОР»	10562,52	3,3	
ТОВ «АЛЬТАФІНАНС»	8900,75	2,78	

Як видно з табл. 2.5, сукупний коефіцієнт ринкової концентрації представників РНФП – фінансових компаній склав 22,78 %, що свідчить про високий рівень їх залучення в розвиток галузі загалом, та діяльність окремого сектору індивідуальних фінансових послуг зокрема. Лідером серед фінансових компаній є ПрАТ «Укрфінжитло», що займає 16,7 % РНФП, два інших лідери представлені значно меншими частками на ринку – 3,3 % та 2,78 % відповідно. Перевага фінансових компаній за показником ринкової концентрації над страховиками України є очевидною з огляду на відхилення у 17,93 % (22,78 % – 4,85 %), що свідчить про високу залученість фінансових компаній у формування тенденцій РНФП. Важливим аспектом для подальшого врахування в дослідженні є висока конкурентоспроможність фінансових компаній, що виражає їх ступінь впливу на розвиток ринку.

Актуальність питання участі фінансових компаній у розвитку РНФП підтверджується законодавчими змінами в галузі, що сприяють перспективам їх діяльності. Так, Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [22], що втратив чинність 01.01.2024 року, опосередковано визначав засади діяльності фінансових компаній понятійно ототожнюючи їх з фінансовими установами, що не враховує їх індивідуальних особливостей з надання небанківських фінансових послуг. Натомість новий Закон України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» [23], що замінив попередній, приділяє особливу увагу саме фінансовим компаніям як важливим учасникам процесу надання фінансових послуг в Україні. Окрім загальних засад функціонування ринку фінансових

послуг, діяльності його суб'єктів, державного регулювання та нагляду за такою діяльністю, а також захисту прав клієнтів, новий Закон [23] визначає правовий статус фінансових компаній, організаційно-правові засади їх створення, діяльності, реорганізації та припинення діяльності з надання фінансових послуг, а також повноваження НБУ щодо державного регулювання та нагляду за такими установами.

Розділ VI цього Закону [23] детально визначає вимоги до надання небанківських фінансових послуг фінансовими компаніями, зокрема до системи корпоративного управління і внутрішнього контролю, що передбачає реалізацію ризико-орієнтованого підходу в їх діяльності. Незважаючи на те, що новий Закон [23] є одним із основоположних нормативно-правових актів в Україні, який визначає місце фінансової компанії в системі посередництва на РНФП, він не містить індивідуальних процедур оцінки ризику їх діяльності, що свідчить про невизначеність останніх на регуляторному рівні. Тобто розглянуті в розділі 1 аспекти методичної неврівноваженості з питань оцінки ризиків діяльності фінансових компаній залишаються актуальними та потребують широкого дослідження в поєднанні з вищезазначеними розрахунками рівня впливовості учасників РНФП.

Підсумовуючи попередній виклад, можна зауважити, що найбільш впливовими надавачами небанківських фінансових послуг є фінансові компанії, бо вони мають найбільші ресурси для впливу на галузь через масштаби охоплення ринку їх лідерами, що дозволяє вибрати суб'єкти дослідження в межах його предмету – оцінки ризику діяльності учасників РНФП. Крім того, сучасні методики оцінки ризиків учасників ринку небанківських фінансових послуг містять уніфіковані підходи, що неповною мірою враховують індивідуальні особливості діяльності фінансових компаній, тому запропоновано в процесі здійснення безпосередньої оцінки ризику діяльності фінансових компаній враховувати диференціацію фінансових послуг стосовно ліцензій із залучення фінансових активів із зобов'язанням щодо наступного їх повернення, фінансового лізингу, надання гарантій, факторингу, здійснення валютних

операцій тощо. Це обґрунтовано наявною розгалуженістю діяльності фінансових компаній, що в аспекті впливу на розвиток РНФП не можуть ототожнюватись як універсальний учасник.

Логічним для подальшого дослідження є врахування при оцінці ризику діяльності фінансових компаній їх специфікації в межах комплексного підходу, що визначає узагальнюючий коефіцієнт ризику. Тобто розгалужена система ліцензій на здійснення діяльності фінансовими компаніями має структурований вигляд відповідно до критерію специфіки надання послуг, що дозволяє окремо для кожної групи фінансових установ (страхових компаній, кредитних спілок, фінансових компаній, ломбардів) розробити методичні рекомендації для оцінки їх ризику.

2.2. Оцінка ризику діяльності фінансових компаній

Як зазначалось у п. п. 1.1 розділу 1, розвиток РНФП можливий за умов упровадження ризико-орієнтованого підходу в діяльність надавачів фінансових послуг у межах державної політики, що об'єднана відповідними стратегічними цілями регулятора. Оцінка ризику діяльності фінансових компаній є невід'ємним складником організаційного забезпечення фінансового сектору України, що включає дії Регулятора стосовно механізму виведення з ринку неплатоспроможних фінансових установ, підвищення рівня корпоративного управління та управління ризиками, посилення захисту прав споживачів, розвитку цифрової економіки. Кожен стратегічний напрям знайшов своє відображення в оновлених Регулятором нормативно-правових актах щодо оцінки ризику діяльності надавачів фінансових послуг, що можна сукупно доповнити наявними розрахунковими методами із застосування сценарного підходу. Також з метою вдосконалення обмежених сучасних практик визначення ризику діяльності учасників РНФП запропоновано, наприклад,

враховувати міжнародний європейський досвід в аспектах стрес-тестування та сценарного моделювання.

Можна зауважити, що питання з оцінки ризику діяльності для фінансових компаній, які є найбільш впливовими учасниками РНФП (див. п.п. 2.1), залишається неврегульованим, що дає змогу побудувати логіку подальшого дослідження в розрізі вибраної категорії суб'єктів. Схематично оцінка ризику діяльності фінансових компаній в Україні з урахування попередньо розглянутих напрямів її вдосконалення подано на рис. 2.4.

Як видно з рис. 2.4, оцінка ризику діяльності фінансових компаній в Україні станом на 2024 рік сконцентрована на досягненні стратегічної мети щодо посилення прав споживачів (65 % від результуючого показника), що наголошує на процесі формування коефіцієнта ризику з урахуванням міркування клієнта відносно якості наданих фінансових послуг.

Меншої уваги (10 % від результуючого показника) Регулятор надає попередньо застосованим до фінансових компаній заходам впливу, що свідчить про суттєвість експертної оцінки з боку Регулятора при визначенні рівня ризику діяльності учасника РНФП. Зазначено, що критерій дотримання обов'язкових фінансових нормативів займає 20 % загальної оцінки ризику та реалізує механізм виведення з ринку неплатоспроможних фінансових компаній. Враховуючи демонстрований Регулятором пріоритет щодо споживачів небанківських фінансових послуг та рівень застосовуваних заходів впливу, пропонується як напрям удосконалення потребу в застосуванні експертного моделювання при визначенні ризику діяльності фінансових компаній.

Крім того, перелік фінансових показників не має належної значущості, що визначає необхідність їх скорочення, не втрачаючи ключової мети розрахунку рівня ризику діяльності. Удосконалення процесу визначення фінансових показників та нормативів через розробку та впровадження стрес-тестів, сценарного підходу дасть змогу оптимізувати оцінку ризику діяльності фінансових компаній з урахуванням усіх можливих варіантів перспектив їх розвитку.

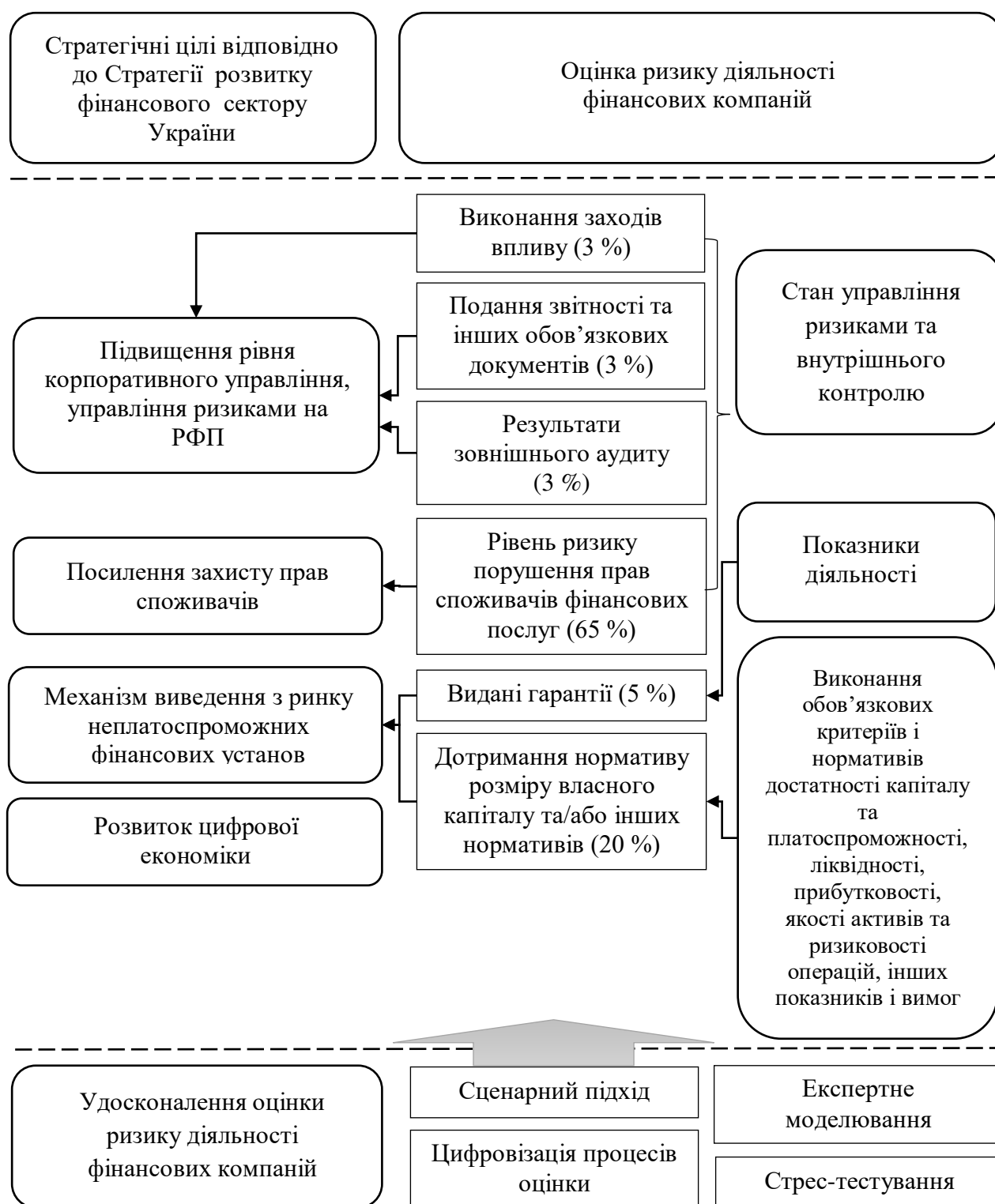

Рис. 2.4 Побудована система оцінки ризику діяльності фінансових компаній в Україні

Розроблено автором

Також зазначено, що відображення в оцінці ризику діяльності фінансових компаній не знайшла ціль – розвиток цифрової економіки, тому автоматизація

процесів оцінки є доречним аспектом подальшого її удосконалення.

З метою визначення наявного рівня ризику діяльності фінансових компаній та реалізації напрямів його вдосконалення запропоновано провести відповідні розрахунки за офіційними даними фінансової звітності фінансових установ України за III квартал 2024 року [13].

Щодо показника виконання заходів впливу, який є складником критерію визначення стану управління ризиками та внутрішнього контролю зазначено, що НБУ може застосовувати до всіх небанківських фінансових установ такі дії: вимогу усунути порушення, вимогу скликати позачергові збори учасників фінансової установи, штраф, тимчасове зупинення або анулювання ліцензії, виключення компанії з реєстру, укладення письмової угоди [19]. Також для фінансових компаній-гарантів передбачено додаткову ознаку ризикової діяльності – укладення нових договорів гарантій у разі невиконання ними обов'язкових фінансових нормативів.

Здійснюючи контроль за діяльністю фінансових компаній, Регулятор постійно застосовує заходи впливу, що автоматично відображаються у реєстрі небанківських фінансових установ. Так, наприклад, у серпні 2023 р. НБУ анулював ліцензії двом фінансовим компаніям, а десятьох виключив з реєстру. Жодна фінансова установа з цього переліку не відображається у реєстрі, що станом на I півріччя нараховує 579 кругла сума учасників РНФП.

Аналогічно в реєстрі [12] відображається інформація відносно фінансових установ, що порушили строки подання звітності та інших обов'язкових документів. Ці дані фактично виступають у ролі вхідної інформації для застосування Регулятором заходів впливу. Крім того, результати зовнішнього аудиту доповнюють критерій оцінки ризику діяльності фінансових компаній незалежною перевіркою бухгалтерського обліку, фінансової діяльності компанії та звітної документації. Усі ці окремі показники мають відносний характер та покликані не лише виявляти порушення з боку фінансової компанії, а й прогнозувати майбутні перспективи їх діяльності на основі поведінки в межах досліджуваних періодів.

Стосовно рівня ризику порушення прав споживачів фінансових послуг, що визначається принципами їх надання, які передбачені розділом II Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» [23], то важливою нормою залишається обов'язкове укладення договору між клієнтом та учасником РНФП. Також фінансова компанія зобов'язана розкривати клієнту актуальну та достовірну інформацію про свою діяльність, своєчасно її оприлюднювати на власному сайті та на всіх платформах. Представлені заходи впливу з боку Регулятора є результатом проміжних аудитів за визначеними критеріями оцінки ризику діяльності фінансових компаній на РНФП.

Враховуючи все вищевикладене, проведено розрахунок рівня суспільної важливості фінансових компаній РНФП України на основі визначених показників їх діяльності в системі управління ризиками та внутрішнього контролю, розробленого Регулятором (рис. 2.5).

№ з/п	Код за СДРП/ОУ установи	Скорочене найменування установи	Інші доходи	Витрати на оплату праці	Фінансовий результат до оподаткування		Витрати з податку на прибуток	Чистий фінансовий результат		
					13	збиток		16	збиток	
1	2	3	11	12	13	14	15	16	17	
7	14285934	ПрАТ "УФГ"	0,0	9 649,0	18 700,0	0,0	0,0	18 700,0	0,0	47,73050772
8	20033504	Держмолподержитпо	1 322,0	11 792,0	450,0	0,0	0,0	450,0	0,0	24,67330262
9	21662099	ФРП	61 226,3	4 435,4	72 178,3	0,0	0,0	72 178,3	0,0	59,96029716
10	22116499	ПрАТ "Запоріжзв'язоксервіс"	0,0	4 058,0	99,0	0,0	46,0	53,0	0,0	68,15111705
11	23486985	КП "ФОНД ДКБ"	0,0	356,0	0,0	236,6	0,0	0,0	236,6	11,1630562
12	25292831	ТОВ "ФК "ПФБ КРЕДИТ"	2 723,0	4 655,0	5 508,0	0,0	961,0	4 547,0	0,0	830,8781201
13	30513086	ТОВ "УМК"	0,0	139,0	340,0	0,0	0,0	340,0	0,0	132,5983855
14	31865319	ТОВ "НФК"	19 325,0	329,0	0,0	7 353,0	0,0	0,0	7 353,0	75,68614248
15	32428312	ТОВ «ФІНАНСОВА КОМПАНІЯ «БРЕДЕКС ФІНАНС»	0,0	108,2	0,0	13,2	0,0	0,0	13,2	#ДЕЛО!
16	32708930	ТОВ "ІНВЕСТИЦІЙНА НЕЗАЛЕЖНА ГРУПА"	0,0	61,4	0,0	3 238,0	0,0	0,0	3 238,0	146,9397265
17	33052039	ТОВ "Міжрегіональна інвестиційно-лізингова компанія"	0,0	36,0	112,0	0,0	20,0	92,0	0,0	117,4938858
18	33304730	ДІУ	0,0	14 524,0	0,0	53 081,0	0,0	0,0	53 081,0	60,62507947
19	34067398	ТОВ "ФІНАНСОВА КОМПАНІЯ "НАДІЯ УКРАЇНИ"	0,0	2 711,0	0,0	3 527,0	0,0	0,0	3 527,0	3261,811792
20	34492788	ТОВ «Ексімлізинг»	20,0	525,0	0,0	35,0	116,0	0,0	151,0	4,784112345
21	34513446	ПРАТ "ФК "СУЧАСНІ КРЕДИТНІ ТЕХНОЛОГІ"	200,0	90,0	3,0	0,0	0,0	3,0	0,0	17088,43537
22	34727227	ТОВ "Фінансова компанія "Вікторія"	0,0	342,0	5,0	0,0	0,0	5,0	0,0	126,7283841

Рис. 2.5 Показники діяльності фінансових компаній ринку небанківських фінансових послуг України (фрагмент) станом на кінець 2024 року

Як видно з рис. 2.5, усі представлені фінансові компанії мають неоднорідні показники, що свідчать про різні обсяги їх діяльності. Узагальнення показників для визначення рівня ризиковості представлених компаній дає змогу стандартизувати розрахунки та визначити їх стратегічні напрями.

Так, при здійсненні відповідних розрахунків за першим критерієм «стан управління ризиками та внутрішній контроль» на основі офіційної звітної інформації НБУ за III квартал 2024 року прийнято за еталон 65-75 %, тому що за невиконання вимог, як зазначалось, фінансова компанія вилучається з ринку на певний період до усунення зауважень Регулятора або зовсім втрачає ліцензію. Через те, що в умовах воєнного стану здійснити індивідуальні розрахунки для окремих фінансових компаній не є можливим через закритість звітної інформації, запропоновано провести розрахунки для фінансових компаній як суб'єктів РНФП загалом (див. табл. 2.6).

Стосовно критерію «дотримання обов'язкових нормативів для фінансових компаній» зазначено, що при розрахунку враховувались оновлені показники відповідно до Постанови НБУ № 192 «Про затвердження Положення про пруденційні вимоги до фінансових компаній», що набула чинності 27 грудня 2023 року [21].

Крім того, усі розрахунки для фінансових компаній наведено, враховуючи напрями їх діяльності: фінансовий лізинг, факторинг, надання гарантій, фінансовий кредит. Узагальнені розрахунки профілю ризику відповідно до наявної системи показників оцінки ризику діяльності фінансових компаній, що встановлені Регулятором наведено в табл. 2.6.

Як видно з табл. 2.6, новими законодавчими нормами [18, 23] Регулятор вводить поняття «профіль ризику», що визначає оцінку загального рівня вразливості фінансової компанії до ризиків, на які вона наражається у своїй діяльності. З огляду на отриманий результат щодо оцінки рівня ризику фінансових компаній, показники, що характеризують стан управління та внутрішнього контролю та показники діяльності, не є репрезентативними, бо процедуру оцінки фактично проходить лише та фінансова компанія, що попередньо не порушила процедур звітування Регулятору.

Розрахований рівень суспільної важливості фінансових компаній в Україні

Критерій та показники, за якими вони оцінюються	Ступінь ризику (бал)	Вага критерію, %	Рівень ризику	Група суспільної важливості
Стан управління ризиками / внутрішнього контролю				
Виконання заходів впливу / коригувальних заходів	Низький ступінь ризику (1)	50 %	1	1 група
Подання файлів із показниками звітності та інших документів, визначених для періодичного подання	Низький ступінь ризику (1)	30 %		
Рівень ризику порушення прав споживачів фінансових послуг	Низький (1)	20 %		
Показники діяльності				
Укладені договори гарантій	Низький ступінь ризику (1) – серед 32 ФК за звітний період укладено 1 договір гарантії	50 %	1,25	1
Виконання нормативів, встановлених Регулятором				
Норматив достатності власного капіталу	Усі зареєстровані фінансові компанії виконують норматив (1)	50 %	0,5	1
Дотримання нормативу левериджу	Жодна з понад 500 фінансових компаній не порушила норми в 3 %	50 %	0,5	1
Профіль ризику			3,5	Перевірка один раз на три роки

Усі інші учасники РНФП за цим механізмом отримують низький ступінь ризику як профілю, тому така система оцінки ризику не є механізмом, що

демонструє дійсний перебіг ступеня ризиковості діяльності суб'єкту на ринку. Значущими показниками при оцінці ризику діяльності учасників РНФП залишається нормативи, що встановлюються Регулятором для конкретного учасника РНФП.

За таких умов можна дійти висновку, що два з трьох критеріїв є частиною превентивних заходів Регулятора, що спрямовані на виявлення фінансових установ, які порушують правила ведення діяльності та звітування перед Регулятором. А останній критерій (Виконання нормативів), що містить лише два нормативи, характеризує основну інформацію щодо стану ризиковості діяльності відповідного суб'єкта на ринку. Отже, сучасна система оцінки ризику діяльності фінансових установ на РНФП не формує узагальнений показник, що демонструє реальний рівень ризику для учасника ринку.

На думку автора, проведення оцінки ризику діяльності фінансової установи за двома показниками, що формує критерій виконання нормативів, порушує об'єктивність самого процесу та нівелюють необхідність проведення процедури оцінки ризику через відсутність всебічної можливості виявлення змін у фінансовій звітності компанії. На підтвердження позиції щодо необхідності розширення переліку показників, що формують розширену систему оцінювання ризику діяльності учасників РНФП, запропоновано провести розрахунки з оцінки ризику ліквідності за скоринговою моделлю (див. п.п. 1.3). Для наочності здійснено відповідні розрахунки на протипагу наявній системі оцінки ризику діяльності учасників РНФП.

Так, зазначена модель пропонує розрахунок таких показників ризику ліквідності – коефіцієнт покриття боргів (Debt Equity Ratio), коефіцієнт поточної ліквідності (Current Ratio), коефіцієнт короткострокової ліквідності (Liquidity Ratio), коефіцієнт покриття відсотків (Interest Coverage Ratio), коефіцієнт покриття обслуговування боргу (Debt Service Coverage Ratio). Серед цих коефіцієнтів останній за розрахунками не відрізняється від першого наведеного показника, тому запропоновано включити в розрахунок коефіцієнт покриття боргів (Debt Equity Ratio) замість коефіцієнту покриття

обслуговування боргу (Debt Service Coverage Ratio). У фінансовому аналізі України представлені показники займають значиме місце та розраховуються за загальноприйнятими формулами [4], що наведено в табл. 2.7.

Таблиця 2.7

Показники ризику ліквідності для фінансових компаній

Показник	Метод розрахунку	Граничне значення
Коефіцієнт покриття боргів (Debt Equity Ratio)	Відношення суми чистого доходу за певний період до суми боргових зобов'язань за цей же період	Від 3 до 4
Коефіцієнт поточної ліквідності (Current Ratio)	Відношення оборотних коштів до короткострокових зобов'язань	Від 1 до 2
Коефіцієнт короткострокової ліквідності (Liquidity Ratio)	Відношення суми оборотних активів без суми запасів до поточних зобов'язань	Від 0,6 до 1
Коефіцієнт покриття відсотків (Interest Coverage Ratio)	Відношення величини прибутку до виплати відсотків за кредитом і сплати податків з витратами на виплату відсотків	Від 3 до 4

Складено автором на основі [4]

Як видно з табл. 2.7, граничні значення всіх показників демонструють розбіжність між нижньою та верхньою межею та значущість ліквідності в системі оцінки ризику діяльності будь-якої установи. Порушення рекомендованих норм свідчить про нееквівалентну структуру активів фінансових компаній та їх неплатоспроможність. На основі зазначених у табл. 2.6 показників проведено розрахунки коефіцієнтів ризику ліквідності на основі офіційної консолідованої звітності фінансових показників учасників РНФП за 3 квартал 2024 року. Результати розрахунків отримані з використанням убудованих функцій Microsoft Excel 2007 та наведено на рис. 2.6.

Як видно з рис. 2.6, лише третина фінансових компаній виконує нормативи ліквідності, і така тенденція зберігається серед усіх 579 суб'єктів (станом на 3 квартал 2024 р.). За скоринговою моделлю представлені

розраховані показники є основою оцінки ризику ліквідності, а отримані результати свідчать про нестабільну структуру активів більшості фінансових компаній в Україні лише за критерієм ліквідності, наявність у них проблем з їх оборотністю та високий рівень відповідного ризику. Такі фрагментарні розрахунки суперечать отриманим у табл. 2.6 результатам оцінки ризику діяльності фінансової установи відповідно до сучасної системи оцінювання суспільної важливості учасників РНФП Регулятором і наголошують та потребі більш глибокого аналізу показників у системі оцінювання ризику діяльності фінансових компаній України.

ОЗ				f _c (тис. грн)				
A	B	C	P	Q	R	S	T	
1	Основні показники діяльності фінансових компаній (у розрізі установ)							
2	за 9 місяців 2024 року							
3								
4	№ з/п	Код ЄДРПОУ установи	Назва установи	коефіцієнт покриття боргів	коефіцієнт поточної ліквідності	коефіцієнт короткостроков	коефіцієнт покриття відсотків	
5								
6	1	2	3	16	17	18	19	
7	1	00041467	ДФКУ	8,538917407	117,3266418	117,3266418	#ДЕЛ/0!	
8	2	14285934	ПрАТ "УФГ"	107,5906046	345,9379274	317,8819189	#ДЕЛ/0!	
9	3	14315569	ДП "БЕЗПЕКА"	0,000151855	100,0957081	99,99801762	#ДЕЛ/0!	
10	4	20033504	Держмолодьжитло	0,028836594	122,6153156	120,8410658	1,626514146	
11	5	22430008	ТОВ "САНДОРА"	33,14912122	174,4454734	135,3458416	44748,8128	
12	6	26292831	ТОВ "ФК "ПІБ КРЕДИТ"	124,5403537	2427,402243	2299,940159	23,74544137	
13	7	30401456	НАЦІОНАЛЬНА АКЦІОНЕРНА КОМПАНІЯ "УКРАГРОЛІЗІНГ"	14,75062335	2577,837319	2577,837319	#ДЕЛ/0!	
14	8	30513086	ТОВ "УМК"	0	179,6660273	179,3132256	0	
15	9	31951093	КП "ЖИТЛО"	#ДЕЛ/0!	#ДЕЛ/0!	#ДЕЛ/0!	#ДЕЛ/0!	
16	10	32428312	ТОВ «ФІНАНСОВА КОМПАНІЯ «БРЕДЕКС ФІНАНС»	425,368166	24619,6063	23738,70048	28,52244489	
17	11	32708930	ТОВ "ІНВЕСТИЦІЙНА НЕЗАЛЕЖНА ГРУПА"	0	125,4535666	125,4289226	0	
18	12	33052039	ТОВ "Мікрорегіональна інвестиційно-лізингова компанія"	44,94909945	500,5220569	500,5220569	#ДЕЛ/0!	
19	13	33052443	ТОВ "СКАНІЯ КРЕДИТ УКРАЇНА"	5,676755385	122,3345195	122,3345195	#ДЕЛ/0!	
20	14	33304730	ДІВ	0	30,78912496	30,1341897	0	
21	15	33509465	ТОВ "ТЕКОМ-ЛІЗІНГ"	1,098504202	128,2676865	126,1809211	1,435531281	
22	16	33880354	ТОВ "БЕСТ ЛІЗІНГ"	7,404393845	124,8827666	120,5429369	5,72267456	
23	17	33951781	ТОВ "ЛІЗІНГОВА КОМПАНІЯ "УНІВЕРСАЛЬНА"	0	209,0812541	197,3021777	0	
24	18	34067398	ТОВ "ФІНАНСОВА КОМПАНІЯ "НАДІЯ УКРАЇНИ"	0	8961,390618	8109,277942	0	
25	19	34240720	ТОВ "УКРАВТОЛІЗІНГ"	0	137,3381069	104,1290048	0	
26	20	34410930	ТОВ "АВТОКРЕДИТ ПЛЮС"	9,811116377	191,523932	161,3472344	3,140263061	
27	21	34470785	ТОВ "УФБГ"	#ДЕЛ/0!	#ДЕЛ/0!	#ДЕЛ/0!	18200	
28	22	34480657	ТОВ "РАЙФФАЙЗЕН ЛІЗІНГ"	106,9230939	2607,185998	2502,103996	236,6637698	
29	23	34492788	ТОВ "Ексімлізинг"	2,981090201	126,4030342	122,3171802	1,947054654	
30	24	34727227	ТОВ "Фінансова компанія "Вікторія"	115,4888996	339,5995715	334,7530568	90,50224345	
31	25	34819265	ТОВ «МФК «АВЕРС»	97,57518003	270,3949791	249,3728053	6951,536185	
32	26	34820595	ТОВ "ФК "Варіант-Фінанс"	0	286,525888	285,8938506	0	
33	27	34937291	ТОВ "ВДІ-ЛІЗІНГ"	2,821223783	118,7615234	114,332327	2,370158482	
34	28	35017877	ТОВ "ФІНАНСОВА КОМПАНІЯ УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ"	3,978531187	111,3469362	111,1689421	590933,201	
35	29	35234236	ТзОВ «ФК «Кредит-капітал»	10,83095874	114,2340844	107,8780907	9,648956835	
36	30	35310044	ТОВ "СУЧАСНИЙ ФАКТОРИНГ"	0,143517754	109,9806748	107,952442	0,625803313	
37	31	35379237	ТОВ "ВЕСТЛІЗІНГ"	0	36,8300526	36,41209165	0	

Рис. 2.6 Результати показників ризику ліквідності для фінансових компаній України за 3 квартал 2024 року (фрагмент)

На основі попередньо розглянутої системи оцінювання ризику ліквідності (табл. 1.11) проведено розрахунок отриманих балів у табл. 2.8.

Результати оцінювання ризику діяльності учасників РНФП

Ризик ліквідності				
№ з/п	Показник	Розрахований бал (див. табл. 1.12)	Бал за ключем	Рівень ризику
1	Debt Equity Ratio / Debt Service Coverage Ratio	12	14	$12 * 14 = 168$
2	Current Ratio	7	9	$7 * 9 = 63$
3	Liquid Ratio	8	5	$8 * 5 = 40$
4	Interest Coverage Ratio	7	4	$7 * 4 = 54$
	Разом	34		325

Отримані в табл. 2.8 розрахунки свідчать (див. п.п. 1.3) про толерантний рівень ризику діяльності фінансових установ України за оцінкою ступеня ліквідності їх активів. Це свідчить про затримку у виконанні зобов'язань третьою учасників ринку НФП України, відсутність захисних факторів, несприятливі умови взаємодії з клієнтами в умовах економічно нестабільного розвитку країни, тим більше під час воєнного стану в країні.

Через те що державна політика та встановлювані норми НБУ свідчать про пріоритети щодо рівня задоволеності клієнта, що сумісний з рівнем ризику наданих фінансових послуг, а запропонована система критеріїв оцінки ризику діяльності фінансових компаній є не об'єктивною та наочною для користувачів відповідних послуг, виникає необхідність у проведенні розрахунків додатковими методами оцінки ризику діяльності фінансових учасників РНФП. Крім того, на думку автора, ретроспективний аналіз є ключовим фактором для визначення рівня ризику діяльності та своєчасного реагування суб'єкта на усунення наслідків, що з цим пов'язані.

2.3 Ідентифікація проблем у системі оцінки ризику діяльності ринку небанківських фінансових послуг

Як зазначалось у п.п. 1.2, наявна система оцінки ризику діяльності фінансових компаній в Україні перебуває в процесі становлення, через що важливо визначити конкретні проблеми, з якими стикається учасник РНФП під час надання фінансових послуг клієнтам. Питання недоліків оцінки ризику діяльності фінансових компаній постійно є предметом дискусії в галузі, однак сумнівів не викликає потреба в їх вирішенні, що створить комфортні умови для визначення ризику фінансовими компаніями та сприятиме ефективному реагуванню на його виникнення в процесі своєї діяльності.

Під час оцінки ризику діяльності фінансові компанії в Україні стикаються з багатьма проблемами, які заважають безпечно надавати фінансові послуги або обмежують процес визначення профілю ризику універсальними показниками, що не враховують їх індивідуальності та виключності на РНФП. Кожна окрема проблема тісно пов'язана з іншою. При цьому важко впорядкувати та виявити найбільш впливові серед них.

Так, наприклад, отримані в п.п. 2.2 результати дослідження наголошують на необхідності розширення переліку показників, що стали основою визначення профілю ризику фінансових компаній України Регулятором. Фактично оцінка ризику діяльності учасників РНФП зведена до визначення двох нормативів – достатності капіталу та рівня левериджу [17]. Кожен з представлених показників взагалі не формує ризик як таких, бо є загальною умовою фінансової компанії для отримання відповідної ліцензії та провадження діяльності на РНФП. Усі інші складові оцінки ризику діяльності фінансових компаній виконують функцію превентивного виявлення установи, що порушує процедури звітування перед Регулятором та виконує роль запобіжника можливого ризику несвоєчасного виконання умов діяльності на РНФП.

Враховуючи отримані результати дослідження в розділах 1 та 2,

сформовано перелік недоліків сучасної системи оцінки ризику діяльності фінансової компанії (рис. 2.7) в аспекті наслідків, які вони викликають для неї.

Як видно з рис. 2.7, узагальнені автором недоліки наявної системи оцінки ризику діяльності фінансових компаній призводять до низки наслідків, що виступають основними проблемами її функціонування. Пріоритет показника «порушення прав споживача» як ступінь визначення інтересів клієнта є позитивним аспектом розвитку ринку небанківських фінансових послуг України, але залишається суб'єктивним критерієм у визначенні профілю ризику. Через такий розподіл Регулятором значущості критеріїв без уваги залишається фінансовий стан суб'єктів ринку, що спричиняє обмеженість дій фінансових компаній до алгоритмів визначення ризику оцінки їх діяльності.

Рис. 2.7 Визначені недоліки системи оцінювання ризику діяльності фінансових компаній

Розроблено автором

Для ранжування представлених недоліків з метою визначення

пріоритетних проблем оцінки ризику діяльності фінансових компаній, що потребують першочергового вирішення, застосовано метод аналізу ієрархій (МАІ) – це системна процедура для ієрархічної ілюстрації співвідношення компонент проблеми та експертних оцінок ступеня їх важливості.

Побудова моделі має кілька етапів [7, с. 284]:

визначення взаємопов'язаних елементів;

побудова матриці залежності або спрямованого графу;

побудова матриці досяжності;

формування ієрархії шляхом аналізу ітерацій.

Аналіз ієрархій належить до експертних методів оцінки, оскільки попарні порівняння показників проводять компетентні особи (експерти). Цей метод полягає в декомпозиції процесу оцінки ризику діяльності фінансової компанії на більш прості складові та подання її у вигляді структури з подальшою експертною оцінкою пріоритетів кожного елемента моделі. Будь-яка проблема є складним об'єктом, який має ієрархічну структуру. Аналізуючи такий об'єкт, дослідник стикається зі складною системою взаємодії компонент, які потрібно впорядкувати та оцінити ступінь їх впливу на систему [24]. Побудова ієрархічної моделі дає основу для вирішення цих проблем.

Відповідно до етапів побудови моделі перший – це визначення взаємопов'язаних елементів. Для виділення взаємопов'язаних елементів (недоліків оцінки ризику діяльності фінансової компанії) вивчено наукові джерела та проведено опитування серед 24 експертів, викладачів фахових закладів вищої освіти та представників фінансових установ (додаток Г).

Така кількість учасників опитування не є випадковою величиною і розрахована на основі методу Сааті. Для того щоб рекомендувати використовувати отримані результати ієрархічної моделі на практиці, потрібно обґрунтувати їх статистичну значущість. По-перше, доведено репрезентативність вибірки, тобто достатність кількості опитуваних фінансових компаній і фахівців, які брали участь у дослідженні. Визначення обсягу вибірки проведено за формулою [24]:

$$n = \frac{n_0}{\frac{n_0 + (N - 1)}{N}}, \quad (2.1)$$

де

$$n_0 = \frac{t^2 \sigma^2}{\Delta^2}, \quad (2.2)$$

де n – скорегований обсяг вибірки;

N – кількість елементів генеральної сукупності;

n_0 – розрахунковий обсяг вибірки без урахування подвоєності відбору;

t^2 – таблична величина, що відповідає заданій довірчій вірогідності $F(t)$, яка гарантує оцінку генеральної сукупності за даними вибіркового дослідження;

σ^2 – генеральна дисперсія;

Δ^2 — допустима похибка, яка задається дослідником, зважаючи на необхідну точність результатів проєктованої вибірки.

Дисперсія визначається за методом оцінювання. Якщо відомі X_{\max} та X_{\min} , можна визначити середнє квадратичне відхилення за правилом «трьох сігм» [24]:

$$\sigma = \frac{1}{6} (X_{\max} - X_{\min}) \quad (2.3)$$

Для дослідження ієрархічної структури недоліків оцінки ризику діяльності фінансової компанії сформована генеральна сукупність учасників цього процесу, це кількість унесених до Державного реєстру фінансових установ України станом на 01 вересня 2024 року, НБУ 74 фінансові компанії м. Харкова як провідного регіону, що за концентрацією учасників ринку небанківських фінансових послуг перебуває на рівні зі столицею [2]. Корегування обсягу вибірки – це визначення кількості представників фінансових компаній, що потрібно опитати (по 1 в кожній фінансовій установі). Оцінювання розбіжностей установлених оцінок проводиться за 9-бальною

шкалою за методом Т. Сааті [24], тому X_{\max} прийнято рівним 9, а $X_{\min} = 1$. Допустиму похибку встановлено на рівні 0,5 балів, а довірчу вірогідність $F(t) = 0,9802$. Тобто дані, отримані в результаті аналізу скорегованого обсягу вибірки, на 98 % характеризуватимуть генеральну сукупність. Отже:

$$\sigma = \frac{1}{6} (9 - 1) = 1,33; \quad (2.4)$$

$$n_0 = \frac{2,33^2 \times 1,33^2}{0,5^2} = 38,41; \quad (2.5)$$

$$n = \frac{38,41}{\frac{38,41 + (74 - 1)}{74}} = 24. \quad (2.6)$$

Як видно з розрахунків за формулами (2.4) – (2.6), для отримання достовірних результатів необхідно опитати щонайменше 24 експертів.

За результатами анкетування фахівців щодо пріоритетності критеріїв оцінки їх ризику (додаток Г) сформовано складові ієрархії проблем наявної системи оцінки ризику діяльності фінансових компаній (див. рис.2.7):

1. Відсутність ретроспективного аналізу;
2. Неврівноважений ваговий розподіл серед критеріїв оцінки ризику діяльності фінансових компаній;
3. Невелика кількість показників оцінки ризику за критерієм дотримання нормативів Регулятора;
4. Неможливість проведення превентивної оцінки визначення ризику (стрес-тестування).

Представлена проблематика є зваженою загальноновизначеною сукупністю, яка обрана більшістю опитуваних фахівців на ринку небанківських фінансових послуг. Цей перелік проблем свідчить про обмеженість підходу до оцінки ризику діяльності фінансових компаній. Також ця ситуація наголошує на незадоволеності фінансовими компаніями, повною мірою, системою оцінки ризику діяльності. Виникає потреба усунення недоліків для створення більш

сприятливих умов функціонування фінансових компаній на ринку небанківських фінансових послуг.

Відповідно до побудови ієрархічної моделі наведені етапи є розрахунковими та допоміжними в побудові ієрархії. Результатом усіх етапів є побудована на рис. 2.8 ієрархічна структура недоліків наявної в Україні системи оцінки ризику діяльності фінансових компаній.

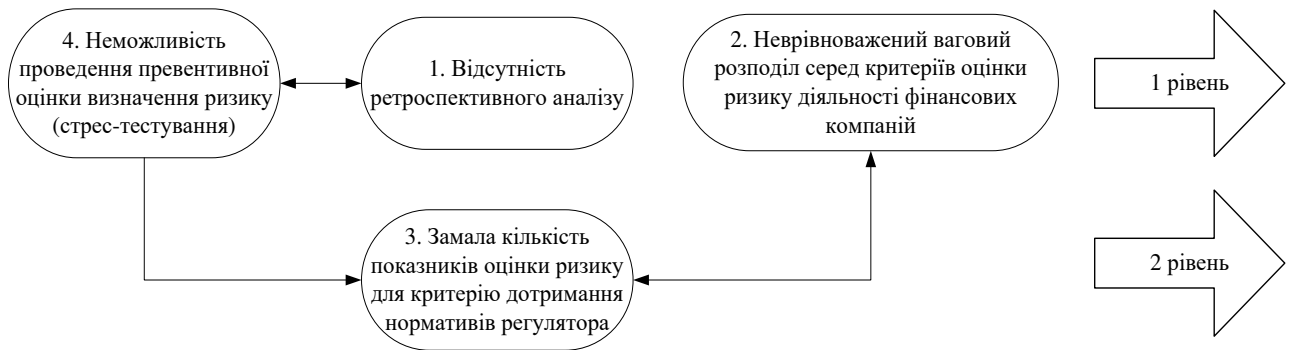

Рис. 2.8 Ієрархічна структура проблем оцінки ризику діяльності фінансових компаній

Розроблено автором

Як видно на рис. 2.8, проблема, яка опинилася на другому рівні, є критичною (відповідно до алгоритму побудови ієрархічної моделі [24]). Отже, відповідно до отриманої структури, незначна кількість показників оцінки ризику має для фінансової компанії найбільший проблемний характер у процесі їх діяльності та свідчить про обмеженість діяльності фінансової установи нормативами Регулятора.

Зазначено, для фінансових компаній, на думку експертів, найважливішою проблемою в оцінці їх ризиків діяльності залишається неврівноважений ваговий розподіл серед критеріїв оцінки ризику діяльності, що пропонує Регулятор, відсутність ретроспективного аналізу, неможливість проведення превентивних заходів у вигляді стрес-тестування. Таким чином, за неможливості уникнути перетворень у системі оцінки ризику діяльності фінансових компаній, що запроваджується Регулятором, можливим варіантом

оптимізації процесу може стати зміна вагових коефіцієнтів критеріїв відповідно до отриманої ієрархії.

Так, враховуючи пропорційність ієрархії вага складника «невелика кількість показників оцінки ризику діяльності» становитиме – 40 % від загального коефіцієнту рівня ризиковості діяльності, усім іншим проблемним питанням рівномірно відведено по 20 %, бо вони на одному рівні ієрархії. Такий перерозподіл ваги дозволяє, з одного боку, врахувати значущість кожної розглянутої проблеми (які притаманні, на думку експертів, системі оцінки ризиків), а з другого – змістити центр уваги з корпоративного управління, що активно просувається Регулятором у нормативно-законодавчих проєктах. Зауважено, введення вагового складника позитивно вплине на планування діяльності фінансової компанії та здійснення її оцінки ризиків, через те що можливість комбінування критеріїв стосовно значущості показників у конкретний період часу дозволяє контролювати процес оцінювання ризиків у межах затребуваних часом змін середовища.

Представлений метод аналізу ієрархій має суб'єктивний характер через застосування в процесі своєї побудови індивідуальних думок фахівців, що можуть демонструвати власні інтереси через галузеві проблеми. З метою нівелювання суб'єктивізму при визначенні переліку проблем оцінки ризику діяльності фінансових компаній та враховуючи напрям розвитку досліджуваного процесу в бік цифровізації (див. п.п. 1.1) запропоновано підтвердити отримані результати ієрархії на основі штучного інтелекту.

Так, затребуване питання щодо переліку проблем оцінки ризику діяльності учасників РНФП задано в ChatGPT [31]. ChatGPT (Generative Pre-Trained Transformer) – це програма штучного інтелекту OpenAI, яку презентували в Україні в листопаді 2022 року. Основною функцією цього чат-бота (програми) є задоволення запитів користувачів. Він може відповісти на будь-яке запитання, продовжити речення тощо. Інформацію для цього він шукає у своїх базах. Слід зауважити, що ChatGPT має обмежені дані про події, які сталися після 2021 року, що підкреслює актуальність отриманих відповідей

на запити користувачів. Ще однією особливістю ChatGPT є те, що він (штучний інтелект) запам'ятовує та бере до уваги всі попередні запитання користувача в межах бесіди [29].

Для отримання відповіді від штучного інтелекту стосовно проблем оцінки ризику діяльності учасників РНФП сформовано два запити – відносно фінансової установи, в цілому, та фінансової компанії, зокрема. Отримані результати узагальнено в табл. 2.9.

Таблиця 2.9

Проблеми оцінки ризику діяльності фінансової установи за результатами ChatGPT

Проблема	Складові проблеми
1. Недостатня якість вхідних даних	<p>Недостовірні дані: Неповні або неправдиві дані можуть спотворити результати оцінки.</p> <p>Відсутність історичних даних: Без якісних даних про минулі операції складно прогнозувати майбутні ризики.</p> <p>Проблеми інтеграції даних: Інформація може бути розсіяна між різними системами, що ускладнює її аналіз.</p>
2. Недосконалість методології	<p>Неврахування всіх видів ризиків: Система може зосереджуватися лише на фінансових ризиках, ігноруючи, наприклад, операційні, репутаційні чи регуляторні ризики.</p> <p>Суб'єктивність оцінок: Оцінка ризиків може бути надто залежною від людського фактору.</p> <p>Складність адаптації до змін: Швидкі зміни на ринку або в законодавстві можуть робити методології застарілими.</p>
3. Технологічні обмеження	<p>Відсутність автоматизації: Якщо система працює вручну, це збільшує ризик помилок.</p> <p>Низький рівень використання штучного інтелекту: Обмеженість у використанні сучасних технологій для прогнозування ризиків.</p> <p>Кіберризики: Вразливість до хакерських атак або тех. збоїв.</p>
4. Людський фактор	<p>Нестача кваліфікованого персоналу: Недостатньо підготовлені фахівці можуть неправильно інтерпретувати результати оцінки ризиків.</p> <p>Опір змінам: Співробітники можуть не приймати нові технології або методики.</p> <p>Етичні проблеми: Можливі маніпуляції результатами оцінки для досягнення певних цілей.</p>

Проблема	Складові проблеми
5. Регуляторні виклики	Невідповідність регуляторним вимогам: Якщо система не враховує актуальні закони та нормативи, це може призвести до штрафів. Нестабільність регуляторного середовища: Часті зміни законодавства ускладнюють довгострокове планування.
6. Недостатня інтеграція з бізнес-процесами	Ізольованість системи: Оцінка ризиків може бути слабо інтегрована у процес ухвалення стратегічних рішень. Відсутність проактивності: Система може виявляти проблеми лише постфактум, а не попереджати їх.
7. Відсутність ефективного моніторингу та вдосконалення	Недостатній контроль за результатами: Слабкий зворотний зв'язок може ускладнити виявлення недоліків. Відсутність регулярного оновлення: Система може не враховувати нові тренди та інновації у фінансовій сфері.

Узагальнено автором на основі результатів запиту ChatGPT

Як видно з табл. 2.9, система оцінки ризику діяльності фінансової установи може мати низку проблем, які впливають на її ефективність та надійність. Для поліпшення системи оцінки ризиків фінансові установи повинні впроваджувати сучасні технології, регулярно переглядати свої методології та забезпечувати підготовку персоналу. Порівнюючи отримані результати запиту штучного інтелекту з попередньо побудованою ієрархією на основі експертної думки фахівців в досліджуваній галузі на РНФП, простежується низка ідентичних проблем, що потребують нагального вирішення.

По-перше, варто звернути увагу на обмеженість у використанні сучасних технологій для прогнозування ризиків, що корелює з відсутністю ретроспективного аналізу ризику в ієрархії на рис. 2.8. По-друге, відсутність ефективного моніторингу та вдосконалення концентрує увагу на необхідності інтегрувати оцінку ризику в процеси ухвалення рішень, яким передують попереджувальні дії з боку учасника РНФП, що повністю відповідає проблемі відсутності превентивного стрес-тестування. Таким чином, штучний інтелект визначив проблемні питання оцінки ризику діяльності фінансових установ, що корелюють з переліком, який наведено експертами при побудові ієрархії (рис. 2.8).

Якщо змінити запит у ChatGPT уточнюючи суб'єкт дослідження, а саме сформулювати проблеми фінансових компаній, результати штучного інтелекту також набувають незначних перетворень стосовно переліку проблем та їх складових (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Проблеми оцінки ризику діяльності фінансової компанії за результатами ChatGPT

Проблема	Складники проблеми
1. Якість даних	<p>Неточні або неповні дані: Якщо дані для оцінки ризиків є застарілими, неточними або неповними, результати аналізу можуть бути ненадійними.</p> <p>Недостатній обсяг даних: Мала вибірка історичних даних може не відображати реальну ситуацію чи майбутні ризики.</p> <p>Проблеми з інтеграцією даних: Дані з різних джерел можуть бути складними для інтеграції через різні формати або методи збору.</p>
2. Методологічне обмеження	<p>Невідповідність моделей: Використання моделей оцінки ризику, які не враховують специфіку бізнесу чи галузі, може призводити до неправильних висновків.</p> <p>Обмеженість сценаріїв: Якщо система аналізує лише стандартні сценарії, вона може не врахувати непередбачувані події (чорні лебеді).</p> <p>Перевага кількісних методів: Іноді недооцінюється важливість якісного аналізу (наприклад, експертних оцінок).</p>
3. Технологічні виклики	<p>Відсутність автоматизації: Ручні процеси оцінки ризиків займають багато часу і підвищують ризик людської помилки.</p> <p>Застаріле програмне забезпечення: Використання старих технологій може уповільнювати аналіз та обмежувати його можливості.</p> <p>Кіберризик: Уразливість систем до кібератак може ставити під загрозу конфіденційність та цілісність даних.</p>
4. Людський фактор	<p>Суб'єктивність оцінок: Участь людей у процесі оцінки ризиків може вносити упередженість чи помилки.</p> <p>Низька кваліфікація персоналу: Недостатнє знання методології чи інструментів оцінки ризику може вплинути на якість аналізу.</p> <p>Комунікаційні бар'єри: Погане інформування керівництва чи інших підрозділів компанії про результати оцінки ризиків.</p>

Продовження таблиці 2.10

Проблема	Складники проблеми
5. Регуляторні та правові аспекти	<p>Складність дотримання вимог: Регуляторні стандарти можуть швидко змінюватися, і система може не встигати адаптуватися.</p> <p>Ризики санкцій: Помилки у звітах або недотримання нормативів можуть призводити до штрафів чи втрати ліцензії.</p>
6. Проблеми адаптивності	<p>Недостатня гнучкість: Система може бути не здатною швидко адаптуватися до змін у ринку чи економічному середовищі.</p> <p>Недооцінка нових ризиків: Наприклад, ризиків, пов'язаних із кліматичними змінами чи технологічними інноваціями.</p>

Узагальнено автором на основі результатів запиту ChatGPT

Як видно з табл. 2.10, перелік проблем, що визначає штучний інтелект, концептуальних змін стосовно попередніх результатів (див. табл. 2.8) не зазнав. Важливими залишаються аспекти методологічного забезпечення оцінки ризику діяльності фінансових компаній, сценарний аналіз ризику та необхідність дотримання нормативів з метою уникнення санкцій з боку Регулятора. За оцінкою штучного інтелекту, автоматизація процесу оцінки ризику та застосування аналітичних інструментів сприятиме мінімізації наявних проблем та підвищити ефективність управління діяльністю фінансової компанії.

Отримані результати запитів штучного інтелекту не зумовлюють суперечності стосовно переліку проблем, що визначені групою експертів (див. рис. 2.8), також вони підтверджують нагальну необхідність запровадження стрес-тестів для виявлення ризику діяльності фінансової компанії, поглиблення аналізу її показників та сценарне вивчення ризику для врахування непередбачуваних подій на РФП. Єдиною проблемою, що залишилась поза увагою ChatGPT, є неврівноваженість вагового розподілу показників оцінки ризику діяльності фінансових компаній України, тому в подальшому запропоновано це питання нівелювати, враховуючи, що воно є невід'ємним складником процесу здійснення безпосередньої оцінки ризику діяльності за якісними показниками, що розраховуються аналітично.

Рис. 2.9 Процес визначення пріоритетних напрямів удосконалення системи оцінки ризику діяльності фінансових компаній

Таким чином, система оцінки ризику діяльності фінансових компаній може стикатися з різними проблемами, які залежать від її структури, методології та якості використаних даних, основними з них, що потребують нагального вирішення, залишаються – відсутність ретроспективного аналізу ризику, неврівноважений перелік якісних показників його оцінки та відсутність дієвого стрес-тестування, що матиме на меті превентивне виявлення ризику для його упередження. Саме такий перелік запропоновано враховувати для подальшого дослідження з метою вдосконалення методичного забезпечення оцінки ризику діяльності фінансових компаній України.

Отже, підсумовуючи результати проведеного в п.п. 2.1–2.3 дослідження, сформовано пріоритетні напрями вдосконалення системи оцінки ризику діяльності фінансових компаній України, що представлені на рис. 2.9.

Як видно з рис. 2.9, процес визначення проблемних аспектів системи оцінки ризику діяльності фінансових компаній України включає поетапне виконання трьох завдань, першочерговим з яких є усунення недоліку неврівноваженості переліку показників оцінки ризику діяльності фінансових компаній України. Окрім того, важливими залишаються питання вдосконалення процедури виявлення ризику через стрес-тестування з урахуванням ретроспективного його аналізу.

Таким чином, для вирішення першої із проблем запропоновано сформулювати систему показників для проведення оцінки ризику діяльності фінансових компаній в Україні, застосовуючи міжнародні методики (наприклад, розглянуту детально скорингову), що довели свою адекватність в умовах нестабільної економічної ситуації в країні.

Висновки до розділу 2

1. Визначено склад пріоритетних учасників РНФП, що ґрунтується на основних критеріях: «спрямованість діяльності» та «впливовість на ринку». Здійснено деталізований розподіл учасників небанківських фінансових послуг за принципами індивідуальної фінансової послуги, що вони надають, та масштабності впливу на розвиток ринку фінансових послуг. Доведено, що розподіл фінансових установ небанківського сектору за ліцензіями їх діяльності визначає групи учасників ринку небанківських фінансових послуг, до яких мають застосовуватись окремі методики оцінки ризиків, а не універсальні методи, що відповідають сучасній практиці оцінки ризику діяльності в Україні. Зазначено, що фінансові компанії за обсягом активів та розгалуженістю ліцензій за КВЕД ДК 009:2010 – 64.99, 64.91, 64.19, 64.92, інші) є найбільш впливовими серед фінансових установ на РНФП. Для подальшого дослідження запропоновано враховувати фінансові компанії в ролі суб'єктів на ринку, що

потребують методологічного вдосконалення оцінки ризику їх діяльності.

2. Проведено оцінку ризику діяльності фінансових компаній в Україні з урахуванням державної політики щодо стратегічних напрямів розвитку ринку небанківських фінансових послуг, відповідно до якої визначено неврівноваженість запропонованих Регулятором переліку показників та їх вагових коефіцієнтів. Необхідність розширення обсягу коефіцієнтів оцінки ризику діяльності доведено розрахунками профілю ризику за скоринговою моделлю, що наведена в першому розділі. Отримані розрахунки підтвердили необ'єктивність наявної системи оцінювання ризику за методикою Регулятора щодо визначення рівня суспільної важливості фінансових компаній в Україні.

3. Визначено недоліки наявної системи оцінки ризику діяльності, що є пріоритетними для фінансових компаній України, побудовано їх ієрархічну модель. Отримані результати підтверджено запитам штучного інтелекту, що наголошує на потребі вирішення питань відсутності ретроспективного аналізу ризику, неврівноваженості переліку якісних показників його оцінки та відсутності дієвого стрес-тестування як превентивного заходу визначення рівня ризику або його профілю.

Результати досліджень опубліковано в [1,28,27,26,25].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО РОЗДІЛУ 2

1. Внукова Н. М., Давиденко Д. О., Шорох В. Д. Аналіз методів оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг. Банківська справа. 2021. № 2. С. 28-36.
2. Каталог компаній України. URL: <https://catalog.youcontrol.market/> (дата звернення : 23.11.2024).
3. Класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010 : Національний класифікатор України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vb457609-10#Text> (дата звернення: 25.07.2023).
4. Кобилецький В. Р., Коефіцієнт швидкої ліквідності (Коефіцієнт термінової ліквідності). Онлайн-журнал «Financial Analysis online». URL: <https://analizua.com/slovnik-ekonomichnikh-terminiv/252-koefitsient-shvidkoji-likvidnosti-koefitsient-terminovoji-likvidnosti> (дата перегляду: 09.12.2024)
5. Коефіцієнт концентрації. URL : <https://ua.nesrakonk.ru/concentrationratio/> (дата звернення: 25.07.2023).
6. Корнилюк Р. Проблеми і перспективи розвитку страхового ринку України. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/01/26/681790/> (дата звернення : 22.03.2023).
7. Лямец В. И., Успенко В. И. Основы общей теории систем и системный анализ: учебное пособие. Харьков: «БУРУН и К», Киев: ООО «КНТ». 2015. 304 с.
8. Огляд небанківського фінансового сектору, IV квартал 2021 року. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Nonbanking_Sector_Review_2022-05.pdf?v=4 (дата звернення : 22.03.2023).
9. Огляд небанківського фінансового сектору, IV квартал 2022 року. URL : https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Nonbanking_Sector_Review_2023-03.pdf?v=4 (дата звернення : 22.03.2023).

10. Огляд небанківського фінансового сектору, листопад 2021 року. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/oglyad-nebankivskogo-finansovogo-sektoru-listopad-2021> (дата звернення : 22.03.2023).

11. Онлайн-сервіс перевірки компаній України YouControl. URL : <https://youcontrol.com.ua/ru/>

12. Офіційний сайт Національного банку України. Державний реєстр фінансових установ. Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/supervision/split/registers-lists> (дата звернення : 22.03.2023).

13. Офіційний сайт Національного банку України. Статистика. Наглядова статистика. URL : <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist#6> (дата звернення: 25.07.2023).

14. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України № 64/2022. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення : 07.09.2022).

15. Про затвердження змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України : Постанова Правління Національного банку України № 42 від 31 березня 2023 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0042500-23#Text> (дата звернення : 03.05.2023).

16. Про затвердження Положення про вимоги до структури власності надавачів фінансових послуг : Постанова Правління Національного банку України № 30 від 14 квітня 2021 року. Дата оновлення: 31 березня 2023 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0022500-21#n15><https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0030500-21#n18> (дата звернення : 03.05.2023).

17. Про затвердження Положення про встановлення критеріїв, за якими визначається профіль ризику надавачів фінансових послуг, їх суспільна важливість, на підставі яких визначаються наглядові дії Національного банку України : постанова Національного банку України від 08.11.2023 р. № 143. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/pb23197> (дата звернення : 08.11.2023).

18. Про затвердження Положення про встановлення критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від здійснення діяльності учасниками ринку

небанківських фінансових послуг, їх суспільну важливість, на підставі яких визначається періодичність проведення планових інспекційних перевірок, та порядок їх застосування : Постанова Правління Національного банку України № 157 від 11 грудня 2020 року. Дата оновлення: 31 березня 2023 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0157500-20#Text> (дата звернення : 03.05.2023).

19. Про затвердження Положення про застосування Національним банком України заходів впливу у сфері державного регулювання діяльності на ринках небанківських фінансових послуг : Постанова Правління Національного банку України № 12 від 01 лютого 2020 року (зі змінами). Дата оновлення: 31 березня 2023 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0012500-21#n11> (дата звернення : 03.05.2023).

20. Про затвердження Положення про організацію, проведення та оформлення результатів інспекційних перевірок учасників ринків небанківських фінансових послуг : Постанова Правління Національного банку України № 22 від 26 лютого 2021 року. Дата оновлення: 31 березня 2023 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0022500-21#n15> (дата звернення : 03.05.2023).

21. Про затвердження Положення про пруденційні вимоги до фінансових компаній : Постанова Правління Національного банку України № 192 від 27 грудня 2023 року. Дата оновлення: 21 березня 2024 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0192500-23#Text> (дата звернення : 03.05.2023).

22. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України №2664-III від 12 липня 2001 року. Дата оновлення: 07 січня 2023 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14#top> (дата звернення: 25.07.2023).

23. Про фінансові послуги та фінансові компанії : Закон України №1953-IX від 14 грудня 2021 року. Дата оновлення: 11 квітня 2023 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#n715> (дата звернення: 25.07.2023).

24. Ситник В. Ф., Ситник Н. В. Дерева рішень в системах дейтамайнінгу. Формування ринкової економіки. 2006. № 16. С. 442–454. URL : <https://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/19850?show=full> (дата звернення : 09.09.2022).

25. Шорох В. Д. Актуальність оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг. Сучасне управління організаціями: концепції, цифрові трансформації, моделі інноваційного розвитку : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 20 листопада 2023 р. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. С. 309–311.

26. Шорох В. Д. Система оцінка ризику діяльності страхового брокера. Причорноморські економічні студії. 2023. Вип.79. С. 201-205.

27. Шорох В. Д. Удосконалення системи кількісних показників оцінки ризику діяльності фінансових компаній. Управління розвитком. 2021. №1 (19). С. 1–9.

28. Шорох В. Д. Методи оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг. Цифрова економіка та економічна безпека. 2022. Вип. 1(1). С. 29–35. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.1-5> URL : <http://dees.iei.od.ua/index.php/journal/article/view/39> (дата звернення : 16.09.2022).

29. Що таке ChatGPT та як його використовувати? URL: <https://blog.ithillel.ua/articles/what-is-chatgpt-and-how-to-use-it> (дата звернення : 03.05.2023).

30. Що таке ChatGTP : покрокова інструкція з користуванням чат-ботом. URL: <https://chas.news/news/scho-take-chatgpt-pokroкова-instruktsiya-z-koristuvannya-chat-botom-foto> (дата звернення : 23.11.2024).

31. ChatGPT: штучний інтелект. URL: <https://chatgpt.com/g/g-mzFm1dKjW-chat-gpt> (дата звернення : 03.05.2023).

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИЧНОГО ПІДХОДУ ДО ОЦІНКИ РИЗИКУ ДІЯЛЬНОСТІ УЧАСНИКІВ РИНКУ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

3.1 Формування системи показників для проведення оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг

Показники фінансового стану фінансової компанії є невід'ємним складником оцінки ризику їх діяльності, що покладено в основу всіх методик оцінки ризику на вітчизняному та європейському ринках небанківських фінансових послуг (див. п.п 1.3, 2.1, 2.2). З метою усунення недоліку щодо обмеженості переліку показників оцінки ризику діяльності фінансової компанії (див. 2.3) та враховуючи скоринговий підхід (див. 1.3) висунуто гіпотезу стосовно доцільності розширення складу показників, які використовуються для досягнення означеної мети дослідження.

Ураховуючи, що оновлене Положення НБУ [9] обмежує критерій «показники діяльності» фінансової компанії обсягом виданих гарантій, це ставить під сумнів всебічність оцінки ризику їх діяльності, що обумовлює необхідність вирішення таких завдань:

сформувати систему кількісних показників;

визначити переваги проведення оцінки ризику діяльності фінансових компаній на основі обраних показників порівняно з Положенням НБУ №143 [9].

Для формування системи кількісних показників автор використав розглянуту в п.п. 1.3 скорингову модель оцінки ризику діяльності, що має на меті всебічно охарактеризувати ризик (ліквідності, операційний, кредитний, ринковий) та визначити його профіль.

Попередньо проведено опитування 24 фахівців (див. п.п. 2.3) на РНФП щодо пріоритетності проблем оцінки ризику діяльності фінансових компаній. Ними визначено потребу в розширенні переліку показників такої оцінки. Логічним є проведення їх повторного опитування з метою визначення доцільності того чи іншого коефіцієнта в системі оцінки ризику діяльності за скоринговою моделлю. Узагальнені результати анкетування наведено в додатку Д.

Для виділення взаємозалежних показників від незалежних, суттєвих від несуттєвих, обґрунтування вибору того чи іншого показника та оцінки їх інформативності використано факторний аналіз.

Сутність методу факторного аналізу складається з виявлення прихованої залежності між показниками, які різнобічно характеризують оцінку ризику діяльності фінансової компанії і мають різну природу, зведення їх множини до меншої кількості та за допомогою нових найбільш важливих характеристик пояснюють значну частину варіації в значеннях даних, що аналізуються [1].

У роботі виконання процедур факторного аналізу здійснено із використанням програмного продукту STATISTICA [4].

Необхідною умовою для забезпечення достовірності факторного аналізу є перевищення удвічі кількості спостережень за кожним показником кількості показників, тобто кількість значень кожного показника має бути у два рази більшою за кількість використовуваних показників.

У дисертації ця вимога дотримується для вибірки фінансових компаній, оскільки кожен із 28 показників оцінки ризику (ліквідності, операційного, кредитного, ринкового) їх діяльності характеризується 579 спостереженнями (експертні оцінки 24 фахівців РНФП), а достатньо хоча б 56 спостережень для фінансових компаній.

Один з найбільш розповсюджених методів факторного аналізу – це метод головних компонент (МГК). Серед інших подібних методів, що дають змогу узагальнювати значення елементарних ознак, МГК виділяється простою логічною конструкцією.

Метод головних компонент дає можливість по m -кількості вихідних ознак виділити m головних компонент або узагальнених ознак. Простір головних компонент ортогональний. Математична модель методу головних компонент базується на логічному припущенні, що значення множини взаємозалежних ознак породжують деякий загальний результат [1].

МГК складається з послідовного пошуку факторів. Пошук простої факторної структури здійснюється за різними процедурами ортогонального чи косокутного обертання, у процесі якого значення одних факторних навантажень зростають, а інших – зменшуються.

Найчастіше використовується процедура (Varimax), яка максимізує варіацію квадратів факторних навантажень для кожної компоненти та спрощує трактування виділених загальних факторів [1].

Зауважено, що факторний аналіз проведено за показниками скорингової моделі (див. табл. 1.10) поетапно в розрізі кожного окремого виду ризику. Так, отримані результати факторного аналізу для фінансових компаній за показниками, що характеризують ризик ліквідності, наведено в табл. 3.1, де необхідна кількість факторів визначається величиною накопиченої дисперсії. Достатнім вважається значення накопиченої дисперсії, яке є вищим за 70%. Це демонструє, що утворені фактори дійсно пояснюють 70% мінливості досліджуваного процесу або явища, а 30 % пояснюються іншими факторами [1].

Таблиця 3.1

Характеристика факторів оцінки ризику ліквідності фінансових компаній

Фактор	Власне значення фактору	Відсоток загальної дисперсії	Відсоток накопиченої дисперсії
1	1,58	31,62	31,62
2	1,37	27,52	59,15
3	0,97	19,47	78,61
4	0,56	11,36	89,97
5	0,50	10,03	100,00

Результати проведеного факторного аналізу (табл. 3.1)

продемонстрували, що оцінку ризику ліквідності фінансових компаній доцільно проводити на основі п'яти отриманих факторів, які пояснюють 100 % варіабельності оцінки ризику діяльності фінансових компаній. До складу кожного з обраних факторів включаються всі аналізовані фінансові коефіцієнти, але для зменшення розмірності кількості показників оцінюється їх значимість на основі розміру навантаження. Вважається, що показник увійшов до фактору, якщо відповідне навантаження є більшим за значення 0,70. Таке навантаження називають вагомим або значущим [1].

За результатами обертання за процедурою варімакс одержано факторні навантаження, представлені в табл. 3.2, які показують кореляційний зв'язок між показниками та факторами для аналізованих фінансових компаній.

Таблиця 3.2

Тіснота зв'язку між якісними показниками ризику ліквідності діяльності фінансових компаній

Показник	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3	Фактор 4	Фактор 5
1. Коефіцієнт покриття боргів (Debt Equity Ratio)	-0,32	0,47	0,70	-0,32	-0,07
2. Коефіцієнт поточної ліквідності (Current Ratio)	0,80	0,28	0,35	-0,20	0,48
3. Коефіцієнт короткострокової ліквідності (Liquidity Ratio)	-0,76	-0,17	-0,36	-0,40	0,31
4. Коефіцієнт покриття відсотків (Interest Coverage Ratio)	-0,17	-0,73	0,52	0,25	0,32
5. Коефіцієнт покриття обслуговування боргу (Debt Service Coverage Ratio)	-0,47	0,72	-0,06	0,44	0,25

Аналіз та узагальнення даних табл. 3.2 дає змогу зробити такі висновки: до фактору 1 увійшов показники поточної ліквідності (№ 2) з навантаженнями 0,80 і короткострокової ліквідності (№ 3) з навантаженням 0,76. Такий склад фактору свідчить, що збільшення коефіцієнту поточної ліквідності та зменшення коефіцієнту короткострокової ліквідності сприяє підвищенню рівня ризику ліквідності фінансової компанії. Це уможливорює інтерпретацію фактору 1 як достатності активів фінансової компанії.

У факторі 2 значущими є показники покриття відсотків (№ 4) та обслуговування боргу (№ 5) з навантаженням 0,72 та 0,71 відповідно, що дає можливість визначити цей фактор як платоспроможність фінансової компанії в середньостроковій перспективі.

Структуру фактору 3 визначає показник покриття боргів (№1) з навантаженням 0,75. З огляду на це фактору 3 слід визначити як забезпеченість боргів активами фінансової компанії.

До складу фактору 4 та фактору 5 не увійшла значущість коефіцієнтів. Зазначено, що за результатами факторного аналізу ризику ліквідності в аспекті складника оцінки ризику діяльності фінансових компаній, усі коефіцієнти є значущими та мають враховуватись у подальших розрахунках, що свідчить про пріоритет цієї групи показників у результуючому методичному підході.

Аналогічним чином проведено факторний аналіз для відбору показників, що характеризують операційний ризик фінансової компанії як складника загальної оцінки ризику її діяльності. Характеристика визначених за результатами факторного аналізу факторів, що характеризують більше 70 % мінливості досліджуваного у цій роботі процесу, представлена в табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Характеристика факторів оцінки операційного ризику фінансових компаній

Фактор	Власне значення фактору	Відсоток загальної дисперсії	Відсоток накопиченої дисперсії
1	2,73	30,41	30,41
2	1,84	20,44	50,85
3	1,30	14,43	65,28
4	1,14	12,62	77,91
5	0,77	8,55	86,45
6	0,59	6,55	93,00
7	0,28	3,10	96,11
8	0,25	2,80	98,92
9	0,09	1,08	100,00

Як видно із результатів факторного аналізу (табл. 3.3), оцінку операційного ризику фінансової компанії доцільно проводити на основі дев'яти отриманих факторів, які пояснюють 100 % варіабельності оцінки ризику діяльності фінансової компанії. Наявність такої кількості факторів зумовлено

різноплановістю показників, що характеризують усі аспекти та напрями діяльності фінансових компаній на ринку НФП.

На наступному етапі дослідження для зменшення розмірності кількості показників проведено оцінку їх значущості на основі розміру навантаження. За результатами обертання за процедурою варімакс одержано факторні навантаження, представлені в табл. 3.4, які показують кореляційний зв'язок між показниками та факторами.

Таблиця 3.4

**Тіснота зв'язку між якісних показниками операційного ризику
діяльності фінансових компаній**

Показник	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3	Фактор 4	Фактор 5	Фактор 6	Фактор 7	Фактор 8	Фактор 9
6. Тенденції чистого прибутку (Net profit trend)	-0,75	0,28	-0,23	-0,33	-0,55	0,23	0,37	-0,10	0,01
7. Річний прибутку до нарахування податків (Cash profit trend)	0,50	-0,40	-0,38	0,51	0,14	-0,28	0,30	-0,02	0,02
8. Коефіцієнт оборотності основних засобів (Fixed Assets Turnover Ratio)	-0,45	-0,02	0,38	0,62	0,39	0,30	-0,02	-0,16	-0,04
9. Показник повернення інвестицій (Return on Investments, ROI)	0	0,62	-0,38	0,23	-0,53	0,34	-0,09	-0,09	-0,04
10. Відношення вільних активів до загальних активів (Free Assets to Total Assets)	0,36	-0,43	0,79	0,15	-0,38	0,10	0,21	0,15	-0,01

Продовження таблиці 3.4

Показник	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3	Фактор 4	Фактор 5	Фактор 6	Фактор 7	Фактор 8	Фактор 9
11.Очікуваний дохід за рік (Revenue per KM/HR)	0,63	0,62	0,08	0,03	-0,22	-0,12	-0,01	-0,37	0
12. Операційна вартість за рік (Operating Cost per KM/HR)	0,68	-0,43	0,17	-0,36	0,28	0,26	0,02	-0,11	0,18
13. Обсяг бізнесу клієнтів (Fleet Strength)	-0,83	-0,19	0,25	0,15	-0,20	-0,33	-0,05	-0,11	0,19
14. Кількість постійних клієнтів (Work orders on Hand)	0,18	0,78	-0,31	0,40	0,40	0,22	-0,04	-0,15	0,16

Дані, представлені в табл. 3.4, демонструють, що до складу фактору 1 увійшло два показники: тенденції чистого прибутку (№ 6) зі значущістю 0,75 та обсяг бізнесу клієнтів (№ 13) зі значущістю 0,83. Такий склад фактору свідчить, що зниження чистого прибутку та обсягів бізнесу клієнтів сприяє підвищенню операційного ризику фінансової компанії. Це дає можливість інтерпретувати фактор 1 як ефективність операційної діяльності фінансової компанії.

До фактору 2 з найбільшою значущістю 0,78 увійшов показник кількість постійних клієнтів (№ 14). Тому сутність фактору 2 дає змогу його інтерпретувати як якість роботи з клієнтами фінансової компанії.

У складі фактору 3 з найбільшою значущістю (0,79) представлений показник відношення вільних активів до загальних активів фінансової компанії (№ 10). Тому фактор 3 можна інтерпретувати як здатність фінансової компанії вести свою ефективну інвестиційну політику.

Усі інші наведені фактори не мають значущих показників у своїх структурах, тому для подальшого методичного підходу оцінки ризику

діяльності фінансової компанії запропоновано враховувати такі показники оцінки операційного ризику: тенденції чистого прибутку (№ 6), обсяг бізнесу клієнтів (№ 13), кількість постійних клієнтів (№ 14), показник відношення вільних активів до загальних активів фінансової компанії (№ 10).

Наступним кроком проведено аналогічні розрахунки для відбору показників, що характеризують кредитний ризик фінансової компанії як складника загальної оцінки ризику її діяльності. Характеристика визначених за результатами факторного аналізу факторів, що характеризують більше як 70 % мінливості досліджуваного в даній роботі процесу, представлена в табл. 3.5.

Таблиця 3.5

Характеристика факторів оцінки кредитного ризику фінансових компаній

Фактор	Власне значення фактору	Відсоток загальної дисперсії	Відсоток накопиченої дисперсії
1	2,01	40,11	40,11
2	1,44	28,78	68,89
3	0,87	17,33	86,22
4	0,46	9,21	95,44
5	0,23	4,56	100,00

Факторний аналіз (табл. 3.5) продемонстрував, що оцінку кредитного ризику фінансових компаній доцільно проводити на основі п'яти отриманих факторів, які пояснюють 100 % варіабельності оцінки ризику діяльності фінансових компаній. Для зменшення кількості показників у подальшому дослідженні враховується значимість кожного з них на основі розміру навантаження. Вважається, що показник увійшов до фактору, якщо відповідне навантаження є більшим за значення 0,70. Таке навантаження, як згадувалось вище, називають вагомим або значущим [1].

У табл. 3.6 наведено тісноту зв'язку між показниками кредитного ризику та факторами для фінансових компаній.

Як видно з табл. 3.6, до складу фактору 1 увійшов один показник – вартість перепродажу фінансових активів (№ 16) зі значущістю 0,87. Такий склад фактору свідчить, що збільшення зазначеного показника сприяє підвищенню рівня кредитного ризику фінансової компанії.

**Тіснота зв'язку між якісними показниками кредитного ризику діяльності
фінансових компаній**

Показник	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3	Фактор 4	Фактор 5
15. Ступінь погашення боргів / репутація (Repayment Track with others)	-0,59	0,48	0,60	-0,04	0,24
16. Вартість перепродажу фінансових активів (Resale Value of the Asset Financed)	0,87	0,25	-0,24	0,10	0,33
17. Відсоток фінансування до загальної вартості (Percentage Funding to Total Cost)	0,64	-0,31	0,60	0,36	-0,09
18. Вартість і ліквідність можливої застави (Value and Liquidity of Collateral)	0,08	-0,90	0,18	-0,35	0,17
19. Сочасне надання звітності (Timely Submission of Information)	-0,70	-0,49	-0,24	0,44	0,15

До фактору 2 з найбільшою значущістю 0,90 увійшов також один показник – вартість і ліквідність можливої застави (№ 18). Тому сутність фактору 2 дає змогу його інтерпретувати як якість кредитної діяльності фінансової компанії.

Усі інші наведені фактори не мають значущих показників у своїх структурах, тому для подальшого методичного підходу оцінки ризику діяльності фінансової компанії запропоновано враховувати лише два перелічені показники.

Варто зазначити, що найменшій значущості відповідає показник своєчасного надання звітності фінансовими компаніями. Імовірно, фахівці не

визначили пріоритетності цього показника або через його повторюваність у існуючому порядку оцінки ризику діяльності учасників РНФП [9], або через переконання, що зазначений показник не може впливати на ступінь ризику фінансової компанії або його профіль.

Останнім етапом зменшення кількості показників оцінки ризику діяльності фінансових компаній є проведення факторного аналізу коефіцієнтів, що характеризують ринковий ризик (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Характеристика факторів оцінки ринкового ризику фінансових компаній

Фактор	Власне значення фактору	Відсоток загальної дисперсії	Відсоток накопиченої дисперсії
1	1,87	31,15	31,15
2	1,56	25,93	57,08
3	1,02	17,02	74,10
4	0,88	14,71	88,82
5	0,45	7,54	96,36
6	0,22	3,64	100,00

Результати проведеного факторного аналізу (табл. 3.7) продемонстрували, що оцінку ринкового ризику фінансових компаній доцільно проводити на основі шести отриманих факторів, які пояснюють 100 % варіабельності оцінки ризику діяльності фінансових компаній. Аналогічно попередніх розрахунків, до складу кожного з обраних факторів включаються всі аналізовані фінансові коефіцієнти, але для зменшення розмірності кількості показників оцінюється їх значущість на основі розміру навантаження [1].

За аналогічними результатами обертання за процедурою варімакс одержано факторні навантаження, які представлені у табл. 3.8, показують кореляційний зв'язок між показниками та факторами для аналізованих фінансових компаній.

Аналіз та узагальнення даних табл. 3.8 дають змогу зробити такі висновки: до фактору 1 увійшов показники державна політика (№ 25) з навантаженнями 0,89. Такий склад фактору свідчить, що зменшення показника

державної політики сприяє підвищенню рівня ринкового ризику фінансової компанії. Це уможлиблює інтерпретацію фактора 1 як стан економічного середовища фінансової компанії.

Таблиця 3.8

Тіснота зв'язку між якісними показниками ринкового ризику діяльності фінансових компаній

Показник	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3	Фактор 4	Фактор 5	Фактор 6
20. Сфера бізнесу (Nature of the Business)	-0,52	0,15	0,79	-0,15	0,17	0,17
21. Чистий капітал (Net Worth to Netsoles)	-0,70	-0,52	-0,27	0,14	-0,29	0,25
22. Репутація промоутерів (Reputation of Promoters)	-0,28	0,44	0,03	0,85	0,07	-0,03
23. Статус технологій (Technology Status)	0,22	-0,83	-0,04	0,21	0,46	0,05
24. Ефект ділового циклу (Effect of Business Cycle)	-0,44	0,53	-0,56	-0,25	0,35	0,12
25. Державна політика (Government Policies)	-0,89	-0,29	0,01	-0,11	0,05	-0,33

У факторі 2 значущими є показник статусу технологій (№ 23) з навантаженням 0,83, що дає можливість визначити цей фактор як індикатор розвиненості технологій надання цифрових фінансових послуг фінансовою компанією.

Структуру фактору 3 визначає сферу бізнесу (№ 20) з навантаженням 0,79 як найбільш значущий показник. З огляду на це фактору 3 слід визначити як ефективність наданих фінансових послуг фінансової компанії з огляду на виключність їх діяльності.

До складу фактору 4 увійшов значущий показник – репутація промоутерів (№ 22) з навантаженням 0,85, що свідчить про важливість просування фінансових послуг фінансових компаній на РНФП та визначає цей фактор як ефективність реклаमाційної діяльності фінансової установи.

Серед показників фактору 5 та 6 значущих, за результатами факторного аналізу, не визначено. Таким чином, за результатами проведеного факторного аналізу показників оцінки ризику ліквідності, операційного ризику, кредитного ризику та ринкового ризику фінансових компаній запропоновано для подальших розрахунків враховувати перелік показників, що наведено в табл. 3.9.

Таблиця 3.9

Показники оцінки ризику діяльності фінансових компаній

Показник	
<i>Показники оцінки ризику ліквідності фінансової компанії</i>	
Поточної ліквідності (№ 2)	Покриття відсотків (№ 4)
Короткострокової ліквідності (№ 3)	Обслуговування боргу (№ 5)
<i>Показники оцінки операційного ризику фінансової компанії</i>	
Тенденції чистого прибутку (№ 6)	Обсяг бізнесу клієнтів (№ 13)
Кількість постійних клієнтів (№ 14)	Відношення вільних активів до загальних активів фінансової компанії (№ 10)
<i>Показники оцінки кредитного ризику фінансової компанії</i>	
Вартість перепродажу фінансових активів (№ 16)	Вартість і ліквідність можливої застави (№ 18).
<i>Показники оцінки ринкового ризику фінансової компанії</i>	
Державна політика (№ 25)	Показник статусу технологій (№ 23)
Сфера бізнесу (№ 20)	Репутація промоутерів (№ 22)

Як видно з табл. 3.9, кількість показників оцінки ризику діяльності фінансових компаній зменшилась з 25 до 14, що свідчить про значущість обраних фахівцями показників в межах кожної окремої групи та можливості скорочення часу для проведення оцінки ризику діяльності фінансової компанії.

Показовим є ваговий розподіл показників кожного виду ризику, що для наочності наведено у вигляді діаграми на рис. 3.1.

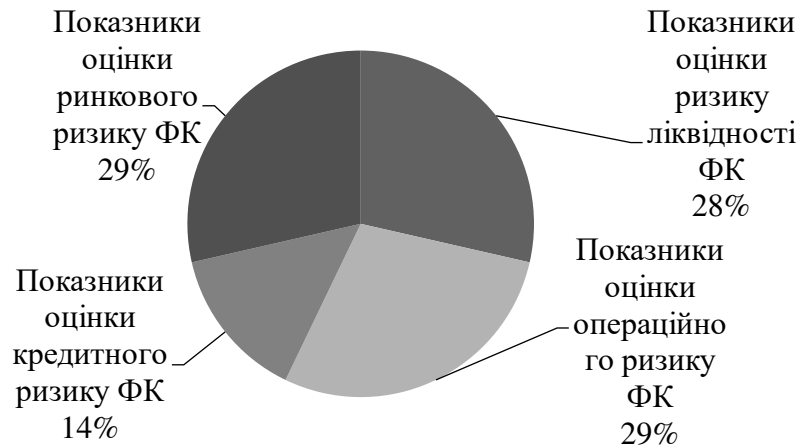

Рис. 3.1 Розподіл показників оцінки ризику діяльності фінансової компанії за групами ризику

Як видно з рис. 3.1, при оцінці ризику діяльності фінансової компанії розподіл складових ризику рівномірний, окрім кредитного його забезпечення (14% показників). Тобто ринковий, операційний та ризик ліквідності має однакову значущість у системі загального оцінювання ризику діяльності, натомість показники кредитного ризику відіграють не головну роль в цьому процесі.

Запропонована система показників є придатною для інтегрального оцінювання, а тому створює основу для вдосконалення методичного підходу до оцінки ризику діяльності фінансових компаній. Обрані показники враховують галузеву специфіку їх діяльності фінансових компаній, не мають високої функціональної залежності між собою та дають змогу охарактеризувати фактори утворення того чи іншого ризику комплексно при оптимізації витрат часу на здійснення оціночних процедур.

3.2 Розвиток методичного підходу до оцінки ризику діяльності фінансових компаній

Система показників, що сформована на основі факторного аналізу (див. п.п. 3.1) суттєво перевищує за кількістю коефіцієнти (14 замість 2), які зазначені в чинному Положенні НБУ щодо оцінки ризику діяльності фінансових компаній [9], що свідчить про концептуально новий підхід до визначення профілю ризику в частині критерію «показники діяльності». Кожен виокремлений показник за своєю сутністю має граничне значення та межі, які характеризують ступінь ризику досліджуваного суб'єкту загалом, та фінансовий стан фінансової компанії зокрема. Для впорядкування показників (табл. 3.9) та увідповіднення їх до єдиного інтегрального значення, що дає можливість інтерпретувати узагальнений ступінь ризику, надати йому змістовної характеристики застосовано універсальний таксономічний показник рівня розвитку [3].

Використання методу таксономії як методичного інструментарію дослідження обумовлено пошуком узагальнюючого інтегрального показника серед значної кількості індикаторів (множинних ознак, що мають векторний характер), які формують найбільш суттєвий вплив на загальний рівень ризику діяльності та сприяють сталому розвитку фінансових компаній.

Перевагами застосування таксономічного показника є лінійне впорядкування багатовимірних об'єктів, його унормованість, що змінюється в діапазоні від 0 до 1, що дозволяє ранжування досліджуваних об'єктів за рівнем розвитку. Крім того, інтегральний показник легко інтерпретувати – значення, що близькі до 1, відповідають високому рівню розвитку аналізованих об'єктів, значення, близькі до 0, відповідають низькому рівню розвитку аналізованих об'єктів [5].

Для здійснення розрахунків з оцінки ризику діяльності фінансових компаній на засадах таксономічного аналізу використано поетапний алгоритм, що наведено в табл. 3.10.

Таблиця 3.10

Етапи таксономічного аналізу оцінки ризику діяльності фінансових компаній

Етап	Характеристика	Порядок розрахунку
Етап 1	Формування матриці спостережень	$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{1j} & \dots & x_{1k} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{i1} & x_{ij} & \dots & x_{ik} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{n1} & x_{nj} & \dots & x_{nk} \end{bmatrix}$
Етап 2	Стандартизація значень елементів матриці спостережень	$z_{ij} = \frac{x_{ij} - \bar{x}}{\sigma_i},$ <p>де z_{ij} – стандартизоване значення показника i в період часу j; x_{ij} – значення показника i в період часу j; \bar{x} – середньоарифметичне значення показника i за всіма періодами; σ – стандартне відхилення показників.</p>
Етап 3	Визначення вектору-еталону	$z_{0k} = \begin{cases} \max z_{ik}, & \text{якщо показник – стимулятор} \\ \min z_{ik}, & \text{якщо показник – дестимулятор} \end{cases}$ <p>де z_{0k} – еталонне значення показника.</p>
Етап 4	Розрахунок відстані між окремими спостереженнями та вектором-еталоном (C_0)	$C_{i0} = \sqrt{\sum_{i=1}^n (z_{ij} - z_{0j})^2}$
Етап 5	Визначення таксономічного показника розвитку	$S_0 = \sqrt{\frac{1}{m} \sum (C_{i0} - \bar{C})^2},$ <p>де S_0 – стандартне відхилення; \bar{C} – середня відстані між спостереженнями. $C_0 = \bar{C} + 2S_0,$ <p>де C_0 – максимально можливе відхилення від еталону. $d_i = \frac{C_{i0}}{C_0},$ <p>де d_i – динамічний показник розвитку. $K_i = 1 - d_i,$ <p>де K_i – таксономічний показник розвитку.</p> </p></p></p>

Узагальнено автором на основі [5]

Проведений аналіз за методом таксономії (табл. 3.10) дає змогу встановити масштаби та напрями змін, спрогнозувати їх вплив на основні параметри ризику діяльності фінансової компанії, визначити найважливіші чинники зростання і ухвалити на основі цього відповідні управлінські рішення або напрями розвитку оціночного процесу.

Відповідно до першого етапу алгоритму отримання результуючого інтегрального показника сформовано матрицю спостережень, що складена на основі розрахунків фінансових показників № 2, № 3, № 4, № 5, № 6, № 10, № 13, № 14, № 16, № 18 (табл. 3.9) 20 фінансових компаній м. Харкова, що станом на третій квартал 2024 року своєчасно надали звітність до Регулятора НБУ. Така сукупність є репрезентативною відповідно до розрахунків, що наведені в п.п. 2.3.

В умовах воєнного стану більшість статистичних даних не оприлюднюються. Крім того, дані стають публічними у вигляді неідентифікованої інформації. З метою збереження закритості фінансових показників фінансових компаній, кожен з досліджуваних об'єктів вказано без уточнення назви.

Зауважено, що визначені факторним аналізом показники № 20, № 22, № 23, № 25 (табл. 3.9) не включені до таксономічного аналізу, бо вони виражаються у відносному, а не кількісному вигляді. Їх врахування у складі оцінки ринкового ризику діяльності запропоновано через інтеграцію показників у критерій «стан управління ризиками / внутрішнього контролю» відповідно до Положення НБУ [9].

Матрицю спостережень наведено в додатку Е.

Другим етапом алгоритму є стандартизація значень елементів матриці спостережень. Спостереження (показники) стандартизовано з використанням програмного забезпечення STATISTICA, результати якого наведено в табл. 3.11.

Як видно з табл. 3.11, усі фінансові показники увідповіднено до єдиної коефіцієнтної системи, де вони узгоджені один з одним. Такий формат даних

дозволяє перейти на наступний етап таксономічного аналізу та визначити вектор-еталон. В основу визначення вектору-еталону покладено розподіл досліджуваних показників на стимулятори та дестимулятори. Стимуляторами є показники, що чинять позитивний вплив на інтегральний показник, а дестимуляторами – навпаки [5].

Таблиця 3.11

**Стандартизовані значення показників оцінки ризику діяльності
фінансових компаній**

Фінансова компанія	Поточної ліквідності (№ 2)	Покриття відсотків (№ 4)	Короткострокової ліквідності (№ 3)	Обслуговування боргу (№ 5)	Тенденції чистого прибутку (№ 6)	Обсяг бізнесу клієнтів (№ 13)	Кількість постійних клієнтів (№ 14)	Відношення вільних активів до загальних активів фінансової компанії (№ 10)	Вартість перепродажу фінансових активів (№ 16)	Вартість і ліквідність можливої застави (№ 18)
ФК 1	0,07	-0,13	-0,43	0,09	0,08	1,32	0,22	-0,08	2,51	-0,17
ФК 2	0,08	-0,01	-0,32	0,18	0,14	1,31	0,21	-0,37	2,24	-0,13
ФК 3	0,09	-0,12	-0,36	0,16	0,10	1,24	0,11	-0,67	2,13	-0,10
ФК 4	-0,35	-0,12	-1,04	-0,42	-0,59	1,90	1,90	-0,94	1,32	0,22
ФК 5	-0,49	-0,63	-1,08	-0,60	-0,65	-0,59	-0,07	-2,21	-1,09	-0,82
ФК 6	0,25	-0,08	-0,09	0,37	0,31	0,69	0,58	-2,30	1,08	0,12
ФК 7	0,23	-0,17	-0,12	0,36	0,41	0,26	-0,09	-2,31	1,55	0,21
ФК 8	0,70	0,62	1,44	0,88	0,93	0,50	0,02	1,21	1,19	1,02
ФК 9	0,38	-0,37	-0,78	0,52	0,41	-2,25	-2,65	-2,76	-1,44	-0,09
ФК 10	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	-2,96	-3,36	-2,35	-2,15	0,00
ФК 11	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
ФК 12	-0,36	0,68	2,34	-0,46	-0,38	-4,88	-1,07	0,38	-6,28	0,88
ФК 13	-0,41	0,04	1,78	-0,90	-0,73	-5,10	-1,04	0,78	-6,63	0,70
ФК 14	-0,44	0,64	1,98	-0,80	-0,53	-4,87	-0,57	0,85	-6,48	0,53
ФК 15	1,47	0,47	5,02	1,77	2,57	-3,62	-3,62	-0,23	-3,27	-0,79
ФК 16	2,12	2,81	5,27	2,65	2,92	2,62	0,28	5,25	5,36	3,82
ФК 17	-1,39	0,48	0,51	-1,99	-1,68	-3,48	-3,00	5,65	-5,06	-0,69
ФК 18	-1,27	1,04	0,70	-1,97	-2,20	-1,45	0,51	5,80	-6,53	-1,14
ФК 19	1,97	1,69	5,13	2,66	2,82	1,31	0,05	1,75	3,95	3,21
ФК 20	-0,39	0,66	1,70	-0,46	-0,41	8,25	10,79	5,94	4,11	0,13

За запропонованими розрахунками всі показники є стимуляторами, тому що їх зростання впливає позитивно на зменшення ризику діяльності фінансової компанії. Користуючись порядком розрахунку, що наведено в табл. 3.10, визначено вектор-еталон:

$$z_{0k} = (1,92; 2,34; 1,30; 2,42; 2,66; 2,37; 2,18; 2,25; 2,04; 2,27; 2,52; 1,99; 2,04; 2,27; 2,52; 1,99; 2,04; 2,00; 2,45; 1,61; 1,40; 2,15; 1,93; 2,09).$$

На наступному етапі дослідження розраховано інтегральний показник ризику діяльності фінансових компаній. Проміжні показники та результуюча оцінка ризику діяльності за даними 20 фінансових компаній наведена у табл. 3.12.

Таблиця 3.12

**Розрахунок таксономічного показника діяльності фінансових компаній
у м. Харкові**

Фінансова компанія	Показник відстані між окремими спостереженнями та вектором-еталоном (C_{i0})	Динамічний показник розвитку (d_i)	Таксономічний показник розвитку (K_i)
ФК 1	6,62	0,75	0,25
ФК 2	7,41	0,84	0,16
ФК 3	5,32	0,60	0,40
ФК 4	7,99	0,91	0,09
ФК 5	8,76	0,99	0,01
ФК 6	7,94	0,90	0,10
ФК 7	7,36	0,84	0,16
ФК 8	7,54	0,86	0,14
ФК 9	6,82	0,77	0,23
ФК 10	7,33	0,83	0,17
ФК 11	8,34	0,95	0,05
ФК 12	6,76	0,77	0,23
ФК 13	6,89	0,78	0,22
ФК 14	6,54	0,74	0,26
ФК 15	7,67	0,87	0,13
ФК 16	5,84	0,66	0,34
ФК 17	5,38	0,61	0,39
ФК 18	7,20	0,82	0,18
ФК 19	6,62	0,75	0,25
ФК 20	6,72	0,76	0,24

Розраховано автором

Отриманий у табл. 3.12 показник таксономічного розвитку може

перебувати в інтервалі $[0;1]$, чим ближче значення узагальненого показника до одиниці, тим вище ступінь ризику діяльності фінансових компаній у Харківському регіоні.

На основі проведеного в роботі дослідження визначено інтегральні показники ризику діяльності фінансових компаній м. Харкова, що представлено на рис. 3.2.

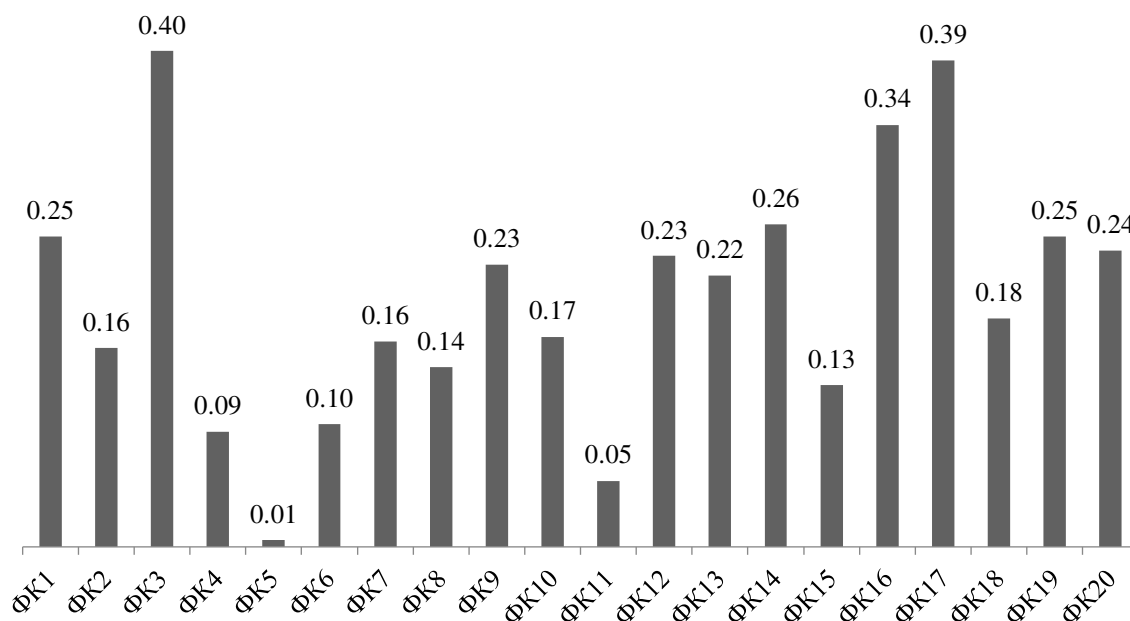

Рис. 3.2 Розподіл інтегрального показника ризику діяльності фінансових компаній м. Харкова

Як видно із рис. 3.2, найбільший ризик діяльності спостерігався у компаній ФК3, ФК16, ФК17, а найнижчий показник ризику – у ФК5, ФК11, ФК14. Зазначена статистика дає змогу ідентифікувати зниження або підвищення ступеня ризику діяльності тієї чи іншої фінансової компанії, утім для якісної інтерпретації результатів оцінки постає необхідність у розробці шкали розподілу показників на рівні.

У дослідженні запропоновано шкалу для визначення рівня ризику діяльності фінансової компанії на основі закону Фібоначчі. Згідно з законом Фібоначчі зміни найімовірніше відбуваються на рівні 38,2% і 61,8% [7]. Значення різниці максимального та мінімального значень шкали в такому

випадку $1-0=1$. Після перемноження цієї різниці послідовно на 0,382 і 0,618 та віднімання кожної з отриманих сум від «максимуму» отримано значення шкали, при яких, за законом Фібоначчі, найбільш імовірно відбуваються зміни. Отриманий інтервал $[0; 0,382)$ розділено на 3 менші інтервали на рівні 38,2% і 61,8% (0,236 і 0,382).

У результаті шкалювання за законом Фібоначчі отримано чотири діапазони рівня ризику діяльності фінансових компаній, що представлені в табл. 3.13.

Таблиця 3.13

Шкала визначення рівня ризику діяльності фінансових компаній

Показник	Розподіл ризику діяльності фінансових компаній			
	Низький	Середній	Високий	Критичний
Інтегральний показник рівня ризику діяльності фінансових компаній	$[0; 0,236)$	$[0,236; 0,382)$	$[0,382; 0,618)$	$[0,618; 1]$

На основі шкали в табл. 3.13 визначено рівні ризику діяльності фінансових компаній м. Харкова, що представлено в табл. 3.14.

Як видно з табл. 3.14, 13 фінансових компаній (65 %) перебувають у діапазоні низького рівня ризику діяльності, що свідчить про їх стабільний фінансовий стан на РНФП та безпечний рівень діяльності як для клієнтів, так і для самої фінансової установи. Інші 6 фінансових компаній (30 %) досягли середнього рівня ризику діяльності, що відповідає наявності проблемних аспектів у їх ліквідності, платоспроможності та загальному фінансовому стані. Зауважено, що інтегральний показник ризику фінансових компаній, що визначений як середній, відповідає йому за нижньою межею, але така ситуація є першим сигналом для установи щодо підвищення безпековості їх діяльності, що може відобразитись на клієнтах, що звернулися по фінансову послугу. Лише в одній фінансовій компанії (5%) рівень ризику досяг меж «високий ризик». За таких умов діяльність фінансової установи є підозрілою для клієнта через

підвищений рівень ризику, що свідчить про несвоєчасність виконання своїх фінансових зобов'язань, неефективне управління фінансовими процесами в компанії та проблемах з постійними клієнтами.

Таблиця 3.14

Розподіл оціненого рівня ризику діяльності фінансових компаній

м. Харкова

ФК	Інтегральний показник рівня ризику діяльності фінансових компаній	Рівень ризику діяльності	ФК	Рівень ризику діяльності	Інтегральний показник рівня ризику діяльності фінансових компаній
ФК 1	0,25	Середній	ФК 11	0,05	Низький
ФК 2	0,16	Низький	ФК 12	0,23	Низький
ФК 3	0,40	Високий	ФК 13	0,22	Низький
ФК 4	0,09	Низький	ФК 14	0,26	Середній
ФК 5	0,01	Низький	ФК 15	0,13	Низький
ФК 6	0,10	Низький	ФК 16	0,34	Середній
ФК 7	0,16	Низький	ФК 17	0,39	Середній
ФК 8	0,14	Низький	ФК 18	0,18	Низький
ФК 9	0,23	Низький	ФК 19	0,25	Середній
ФК 10	0,17	Низький	ФК 20	0,24	Середній

Розрахований на реальних статистичних даних фінансових компаній м. Харкова інтегральний показник рівня ризику їх діяльності дає змогу доповнити наявний підхід щодо оцінки ризику діяльності фінансових компаній, розроблений НБУ, та, на постійній основі, виявляти проблемні місця фінансової компанії для попередження негативних явищ на всіх ланках управління установою.

Інтегрування системи розроблених показників у діючий підхід, що визначений Положенням НБУ [9], запропоновано здійснювати в межах визначеної ваги критерію «показники діяльності» у пропорційному, рівномірному вигляді. Крім того, визначені факторним аналізом відносні показники – державна політика (№25), показник статусу технологій (№23), сфера бізнесу (№20), репутація промоутерів (№22) впроваджено в частині критерію «стан управління ризиками / внутрішнього контролю» в

узагальненому вигляді як виконання репутаційних вимог перед клієнтами, що співвіднесено до вже наявного показника – Рівень ризику порушення прав споживачів фінансових послуг. Доповнений отриманими показниками порядок визначення профілю ризику наведено в табл. 3.15.

Як видно з табл. 3.15, при формуванні профілю ризику Регулятор надає вагові переваги або формальним вимогам ведення діяльності на РНФП, до яких можна віднести критерій 3 «Виконання пруденційних вимог, включаючи пруденційні нормативи», показник своєчасного надання звітності до Регулятора, або рівню задоволеності клієнта фінансовою послугою фінансової компанії.

Таблиця 3.15

Методика оцінки ризику діяльності фінансових компаній

№ з/п	Номер критеріїв / показників	Назви критеріїв та показників, за якими вони оцінюються	Бал				Вага критерію в профілі ризику / вага показника в критерії, %
			«1» (низький ступінь ризику)	«2» (середній ступінь ризику)	«3» (високий ступінь ризику)	«4» (критичний ступінь ризику)	
1	1	Стан управління ризиками / внутрішнього контролю				75	
2	1.1	Виконання заходів впливу / коригувальних заходів	Протягом періоду оцінювання до фінансової компанії не застосовувалися заходи впливу та/або коригувальні заходи	Протягом періоду оцінювання до учасників застосовано один захід впливу, який станом на дату оцінювання виконано або строк виконання за яким ще не настав, та / або застосовано один коригувальний захід	Протягом періоду оцінювання до учасника застосовано два і більше заходів впливу, які станом на дату оцінювання виконано або строк виконання за якими ще не настав, та/або застосовано два і більше коригувальних заходів, які станом на дату оцінювання не виконані	Протягом періоду оцінювання до учасника застосовано один (або більше) захід (заходів впливу, який (які) станом на дату оцінювання не виконано в установлений строк	50 – для фінансових компаній

Продовження таблиці 3.15

№ з/п	Номер критеріїв / показників в	Назви критеріїв та показників, за якими вони оцінюються	Бал				Вага критерію в профілі ризику / вага показника в критерії, %
			«1» (низький ступінь ризику)	«2» (середній ступінь ризику)	«3» (високий ступінь ризику)	«4» (критичний ступінь ризику)	
3	1.2	Подання файлів із показниками звітності та інших документів, визначених для періодичного подання	Протягом періоду оцінювання файли з показникам и звітності та / або інші документи, визначені для періодичного подання, подавалися до НБУ вчасно	Протягом періоду оцінювання зафіксовано застосування заходу впливу за один факт несвоєчасного подання НБУ файлів із показникам и звітності та / або інших документів, що визначені для періодичного подання	Протягом періоду оцінювання зафіксовано застосування заходу впливу за два або більше фактів несвоєчасного подання НБУ файлів із показникам и звітності та / або інших документів, що визначені для періодичного подання	Протягом періоду оцінювання зафіксовано застосування заходу впливу за один або більше фактів неповного подання/неподання Національному банку інших документів, що визначені для періодичного подання (крім файлів із показникам и звітності та аудиторського звіту щодо проведення обов'язкового аудиту фінансової звітності та консолідованої фінансової звітності та/або звіту про надання впевненості щодо річних звітних даних)	30

Продовження таблиці 3.15

№ з/п	Номер критеріїв / показників в	Назви критеріїв та показників, за якими вони оцінюються	Бал				Вага критерію в профілі ризику / вага показника в критерії, %
			«1» (низький ступінь ризику)	«2» (середній ступінь ризику)	«3» (високий ступінь ризику)	«4» (критичний ступінь ризику)	
4	1.3	Рівень ризику порушення прав споживачів фінансових послуг / Виконання репутаційних вимог перед клієнтами	Рівень ризику порушення прав споживачів фінансових послуг	Рівень ризику порушення прав споживачів фінансових послуг	Рівень ризику порушення прав споживачів фінансових послуг	Рівень ризику порушення прав споживачів фінансових послуг	20
5	2	Показники діяльності					5
6	2.1	Показники оцінки ризику ліквідності	Рівень ризику ліквідності фінансових компаній	Рівень ризику ліквідності фінансових компаній	Рівень ризику ліквідності фінансових компаній	Рівень ризику ліквідності фінансових компаній	10
7	2.2	Показники оцінки операційного ризику фінансової компанії	Рівень операційного ризику фінансових компаній	Рівень операційного ризику фінансових компаній	Рівень операційного ризику фінансових компаній	Рівень операційного ризику фінансових компаній	10
8	2.3	Показники оцінки кредитного ризику фінансової компанії	Рівень кредитного ризику фінансових компаній	Рівень кредитного ризику фінансових компаній	Рівень кредитного ризику фінансових компаній	Рівень кредитного ризику фінансових компаній	10
9	2.4	Показники оцінки ринкового ризику фінансової діяльності	Рівень ринкового ризику фінансових компаній	Рівень ринкового ризику фінансових компаній	Рівень ринкового ризику фінансових компаній	Рівень ринкового ризику фінансових компаній	10
10	2.5	Укладені договори гарантій (за строком) за період оцінювання	Фінансова компанія, яка має/мала у період оцінювання право здійснювати діяльність з	Установа уклала протягом періоду оцінювання договори гарантій строком до	Установа уклала протягом періоду оцінювання договори гарантій строком від	Установа уклала протягом періоду оцінювання договори гарантій строком	10

Продовження таблиці 3.15

№ з/п	Номер критеріїв / показників в	Назви критеріїв та показників, за якими вони оцінюються	Бал				Вага критерію в профілі ризику / вага показника в критерії, %
			«1» (низький ступінь ризику)	«2» (середній ступінь ризику)	«3» (високий ступінь ризику)	«4» (критичний ступінь ризику)	
			надання гарантій (далі - Установа), не уклала договорів гарантій протягом періоду оцінювання гарантій	двох років	двох до п'яти років	більше п'яти років	
11	2.6	Наявність ліцензії на торгівлю валютними цінностями	Не застосовується	Не застосовується	Не застосовується	Наявність ліцензії на торгівлю валютними цінностями	50
12	3	Виконання пруденційних вимог, включаючи пруденційні нормативи					20
13	3.1	Дотримання вимог щодо достатності власного капіталу та/або інших нормативів	Дотримання вимог щодо достатності власного капіталу та/або інших нормативів	Дотримання вимог щодо достатності власного капіталу та/або інших нормативів	Дотримання вимог щодо достатності власного капіталу та/або інших нормативів	Дотримання вимог щодо достатності власного капіталу та/або інших нормативів	100

Запропоновані для розширення критерію «Показники діяльності» коефіцієнти рівномірно розподілено за вагою в межах критерію, що концентрує увагу саме на фінансовому стані фінансової компанії, а не на її організованості перед Регулятором. Але зауважено, що при формуванні загального показника ризику та визначення його профілю критерій 2 має занижене вагове значення (5%). Для визначення доцільності зазначених змін запропоновано здійснити розрахунок звітних фінансових показників зазначених вище 20

фінансових компаній, з цими показниками та без них. Результати розрахунків наведено в табл. 3.16.

Таблиця 3.16

Профіль ризику діяльності фінансових компаній

Номер критеріїв / показників	Критерії та показники, за якими вони оцінюються	Бал	
		Відповідно до Положення НБУ [17]	Відповідно до запропонованого розширення коефіцієнтів
ФК 1, ФК 14, ФК 16, ФК 17, ФК 19, ФК 20			
1.1	Виконання заходів впливу / коригувальних заходів	2	2
1.2	Подання файлів із показниками звітності та інших документів, визначених для періодичного подання	2	2
1.3	Рівень ризику порушення прав споживачів фінансових послуг / Виконання репутаційних вимог перед клієнтами	1	1
2.1	Показники оцінки ризику ліквідності	–	2
2.2	Показники оцінки операційного ризику фінансової компанії	–	
2.3	Показники оцінки кредитного ризику фінансової компанії	–	
2.4	Показники оцінки ринкового ризику фінансової діяльності	–	
2.5	Укладені договори гарантій (за строком) за період оцінювання	2	2
2.6	Наявність ліцензії на торгівлю валютними цінностями	Не застосовується	Не застосовується
3.1	Дотримання вимог щодо достатності власного капіталу та/або інших нормативів	1	1
Профіль ризику (середній рівень ризику)		1,6 ≈ 2	1,6 ≈ 2
ФК 2, ФК 4, ФК 5, ФК 6, ФК 7, ФК 8, ФК 9, ФК 10, ФК 11, ФК 12, ФК 13, ФК 15, ФК 18			
1.1	Виконання заходів впливу / коригувальних заходів	1	1
1.2	Подання файлів із показниками звітності та інших документів, визначених для періодичного подання	1	1
1.3	Рівень ризику порушення прав споживачів фінансових послуг / Виконання репутаційних вимог перед клієнтами	1	1
2.1	Показники оцінки ризику ліквідності	–	2
2.2	Показники оцінки операційного ризику фінансової компанії	–	

Продовження таблиці 3.16

Номер критеріїв / показників	Назви критеріїв та показників, за якими вони оцінюються	Бал	
		Відповідно Положення НБУ [17]	Відповідно до запропонованого розширення коефіцієнтів
2.3	Показники оцінки кредитного ризику фінансової компанії	–	2
2.4	Показники оцінки ринкового ризику фінансової діяльності	–	
2.5	Укладені договори гарантій (за строком) за період оцінювання	1	1
2.6	Наявність ліцензії на торгівлю валютними цінностями	Не застосовується	Не застосовується
3.1	Дотримання вимог щодо достатності власного капіталу та/або інших нормативів	1	1
Профіль ризику (низький рівень ризику)		0,995 ≈ 1	0,995 ≈ 1
ФК 3			
1.1	Виконання заходів впливу / коригувальних заходів	3	3
1.2	Подання файлів із показниками звітності та інших документів, визначених для періодичного подання	2	2
1.3	Рівень ризику порушення прав споживачів фінансових послуг / Виконання репутаційних вимог перед клієнтами	2	2
2.1	Показники оцінки ризику ліквідності	–	3
2.2	Показники оцінки операційного ризику фінансової компанії	–	
2.3	Показники оцінки кредитного ризику фінансової компанії	–	
2.4	Показники оцінки ринкового ризику фінансової діяльності	–	
2.5	Укладені договори гарантій (за строком) за період оцінювання	2	2
2.6	Наявність ліцензії на торгівлю валютними цінностями	Не застосовується	Не застосовується
3.1	Дотримання вимог щодо достатності власного капіталу та/або інших нормативів	1	1
Профіль ризику (високий рівень ризику)		2,5 ≈ 3	2,5 ≈ 3

Як видно з табл. 3.16, результати визначення профілю ризику відповідно до запропонованої системи показників збігаються з результатами методики оцінки ризику діяльності фінансових компаній, що розроблена Регулятором

НБУ. Це пояснюється тим, що розширення переліку показників відбувається в межах вагового навантаження вже розробленої методики. При розрахунку за обома способами визначено, що отримані результати також збігаються з вищезазначеними розрахунками ризику діяльності фінансових компаній за інтегральним показником (див. табл. 3.14) – усі 20 фінансових компаній м. Харкова розподілені за профілем ризику ідентично визначеного чи рівня ризику.

Тобто можна стверджувати, що у формуванні профілю ризику не беруть значущої участі критерії оцінки ризику діяльності 1 «Стан управління ризиками / внутрішнього контролю» та 3 «Виконання пруденційних вимог, включаючи пруденційні нормативи», яким відповідно до Положення НБУ [9] відведено 75 % та 20 %. Натомість показники ризику діяльності фінансових компаній, що мають на меті дійсне відображення фінансового стану фінансової компанії за ваговим навантаженням, низькі – 5 % від загального показника ступеня ризику.

Таким чином, проблемним питанням залишається ваговий розподіл навантаження на кожному із критеріїв, особливо в частині показників діяльності фінансових компаній, що не відповідають за сутнісним підходом вимогам визначення профілю ризику як показника діяльності. Враховуючи наявну потребу в ретроспективному аналізі ризику (див. п.п. 2.3) та проблему не виваженості критеріїв його оцінки діяльності, запропоновано розробити вагові коефіцієнти на основі досвіду, що застосовувався на РНФП.

3.3 Проектування методики оцінювання ризику діяльності фінансових компаній

У загальному вигляді ретроспективний аналіз – це всебічне вивчення фінансових процесів компанії, об'єктивна оцінка результатів її діяльності, виявлення закономірностей і тенденцій розвитку фінансової установи тощо. З

огляду на це ретроспективний аналіз дає можливість глибоко і всебічно вивчити діяльність будь-якої фінансової установи, зокрема фінансової компанії, об'єктивно її оцінити, виявити фактори, що впливають на результати діяльності, визначити їх кількісний вплив та розмір резервів на основі даних попередніх періодів [3].

Існує безліч способів проведення ретроспективного аналізу, одним з яких є аналіз сценаріїв (сценарний підхід). Аналіз сценаріїв (сценарний аналіз) – метод прогнозування, що полягає в поділі всієї сукупності можливих подій на декілька груп та у визначенні логічної послідовності наслідків для кожної групи подій. Перевагою такого методу є можливість проведення мисленнєвого експерименту, який дає змогу розширити межі звичного бачення [19].

Аналіз сценаріїв враховує варіанти майбутнього розвитку подій, і тому може бути більш доречним при традиційному підході до прогнозування, відповідно до якого на основі сценаріїв проводять оцінку ймовірності за шкалою (висока, середня і низька) на основі наявних даних, припускаючи, що розвиток подій буде відповідати відомим у минулому тенденціям. Це важливо в ситуації, коли недостатньо знань про досліджувану проблему для прогнозування її розвитку або коли небезпека може виникнути у віддаленому майбутньому. Формуючи гіпотезу для реалізації сценарного підходу, необхідно привести кілька ймовірних результатів разом із низкою подій, які можуть потенційно привести до бажаної цілі [13].

У межах представленого дослідження цей метод може бути використаний для визначення прийнятного варіанту розподілу вагового навантаження при оцінці ризику діяльності фінансових компаній.

Можна сформулювати завдання для експертів так: визначте, який з наведених варіантів розподілу вагового навантаження є найбільш прийнятним для здійснення оцінки ризику діяльності фінансової компанії та оцініть позитивний чи негативний вплив такого розподілу на процес формування профілю ризику в разі прийняття конкретного варіанту. За таких умов критеріями будуть (1К, 2К, 3К, 4К) альтернативні варіанти для експертного

аналізу, а ступінь впливу – оптимістичним (A1) чи песимістичним сценарієм (A1). Для формування альтернативних варіантів вибору проаналізовано методичні рекомендації на РНФП, що втратили свою чинність станом на 2024 рік, але за своєю сутністю мають логічно обумовлені дані вагового навантаження показників діяльності фінансових установ при здійсненні оцінки ризику їх діяльності [8, 10, 11, 12].

Так, обрано альтернативи: 1К – розподіл 10-20 % на показники діяльності фінансової компанії, 80-90 % на інші критерії оцінювання ризику; 2К – розподіл 30 % на показники діяльності фінансової компанії, 70 % на інші критерії оцінювання ризику; 3К – розподіл 40 % на показники діяльності фінансової компанії, 60 % на інші критерії оцінювання ризику; 4К – розподіл 50 % на показники діяльності фінансової компанії, 50 % на інші критерії оцінювання ризику.

Усі оцінки виставляються за шкалою відносної важливості Т. Сааті [6]. Потрібно зазначити, що шкала Т. Сааті має практичну значущість та не складна в застосуванні. Вибір дискретної шкали від 1 до 9 для оцінки пріоритету (значущості) одного об'єкта над іншим, яку отримують у результаті опитування експерта, полягає в таких посиланнях [6]:

1. Якісні відмінності значущі та точні на практиці, коли величина порівнювальних об'єктів (проблем) одного порядку або об'єкти близькі щодо міри ознаки, за якою вони порівнюються;

2. Психофізичні якості особи дають змогу достатньо чітко проводити якісні розмежування міри ознак об'єктів, які порівнюються за наступними рівнями: немає різниці, слабка різниця, сильна різниця, дуже сильна різниця, абсолютна різниця. Ураховуючи компромісні оцінки різниць між перерахованими рівнями значущості (важливості), отримано 9 рівнів, які добре погоджені;

3. У психології існує поняття психологічної межі можливостей особи одночасно розрізняти деяке число предметів за однією ознакою. Ця межа дорівнює 7 ± 2 , тобто для створення шкали, на якій ці проблеми (елементи)

будуть відрізнятись, необхідно 9 точок [2].

Результатом оцінювання є сформована матриця критеріїв, яка відображає інтегральні за середнім значенням оцінки 24 експертів (див. п. 2.2). У подальшому попарні порівняння на кожному рівні розрахунків, виражені в числовому значенні, об'єднуються в матрицю попарних порівнянь, які є вихідними даними для стандартної математичної обробки з метою визначення локальних пріоритетів, що характеризують відносний вплив множини однорідних показників на показник вищого рівня.

На основі локальних пріоритетів визначаються, так би мовити, глобальні пріоритети, ранжування яких дає змогу вирішити мету поставленої задачі (табл. 3.17) [6].

Таблиця 3.17

Матриця порівнянь критеріїв (варіантів розподілу вагового навантаження при здійсненні оцінки ризику діяльності фінансових компаній)

Критерії	1К	2К	3К	4К
1К	1,00	0,33	0,20	0,33
2К	3,00	1,00	0,33	0,33
3К	5,00	3,00	1,00	0,33
4К	3,00	3,00	3,00	1,00

Як видно з табл. 3.17, матриця порівнянь критеріїв є прикладом методу попарного порівняння. Подібна матриця є проміжним етапом оцінювання цього дослідження та потребує перевірки на узгодженість оцінок експертів [6].

Матриця оцінок є еталонною матрицею порівнянь у разі її погодженості. Критерієм погодженості є рівність порядку матриці та її найбільшого власного значення. Власний вектор матриці суджень забезпечує впорядкування пріоритетів [6].

Отже, наступним етапом експертного аналізу на основі порівняння є визначення вектору пріоритетів. Відносна сила, величина або вірогідність кожної окремої проблеми в ієрархії визначається оцінкою відповідного йому

елемента власного вектору матриці, нормалізованого до одиниці. Метод знаходження вектору W зводиться до формули [6]:

$$A \times W = \lambda_{\max} \times W, \quad (3.1)$$

де A – значення оцінок матриці;

λ_{\max} – максимальне власне значення матриці;

W – власний вектор матриці.

Процедура визначення власних векторів матриці зводиться до обчислення середнього геометричного виміру відстані між оцінюваними проблемами (критеріями). Алгоритм визначення геометричного середнього складається з 4 кроків [6]: перемноження елементів кожного рядка; зведення в корінь 4-го ступеня з кожного елемента; знаходження суми за попереднім кроком; визначення питомої ваги кожного елемента в сумі.

Практичні результати за алгоритмом при оцінці проблем неврівноваженості критерію при оцінці ризику «показники діяльності» виконано в Excel 2014, його розширені функції дають змогу отримати точні відповіді, виконуючи завдання знаходження геометричного середнього. Розрахунки за алгоритмом проведення експертного оцінювання пріоритетності варіантів розподілу вагового навантаження критерію при оцінці ризику наведено в табл. 3.18.

Отримана вага (табл. 3.18) свідчить про те, що пріоритетними варіантами вирішення проблеми неврівноваженості критерію «показники діяльності» при оцінці ризику діяльності фінансових компаній є розподіл 50 % – показники діяльності, 50 % – інші критерії (4К) та розподіл 40 % – показники діяльності, 60 % – інші критерії (3К).

Подальше порівняння переліку варіантів розподілу дозволить поглибити висновки щодо ступеня пріоритетності серед них та більш досконало вирішити критичні аспекти проблем.

Визначення переліку пріоритетних критеріїв (варіантів розподілу вагового навантаження при здійсненні оцінки ризику діяльності фінансових компаній)

Критерій	Порівняльне геометричне	Вага кожного критерію	Вектор (AW)	Результат перемноження матриць (λ)
1К	0,39	0,08	0,35	4,398582898
2К	0,76	0,15	0,65	4,180394802
3К	1,50	0,30	1,31	4,323525441
4К	2,28	0,46	2,07	4,476122419
	4,92	1	-	-

Отримана вага (табл. 3.18) свідчить про те, що пріоритетними варіантами розв'язання проблеми неврівноваженості критерію «показники діяльності» при оцінці ризику діяльності фінансових компаній є розподіл 50 % – показники діяльності, 50 % – інші критерії (4К) та розподіл 40 % – показники діяльності, 60 % – інші критерії (3К). Подальше порівняння переліку варіантів розподілу дозволить поглибити висновки щодо ступеня пріоритетності серед них та більш досконало розв'язати критичні аспекти проблем.

Після проміжних розрахунків для перевірки погодженості матриці розраховано індекс [6]:

$$I_n = (\lambda_{\max} - n) / (n - 1), \quad (3.2)$$

де I_n – індекс погодженості;

n – кількість досліджуваних критеріїв матриці (проблем).

Значення індексу погодженості не повинно перевищувати 0,2. За представленими критеріями (варіантами розподілу вагового навантаження при здійсненні оцінки ризику діяльності фінансових компаній) розрахункове значення індексу становило 0,16. Такий індекс свідчить про погодженість

оцінок експертів [6] та уможливорює продовження дослідження переліку пріоритетних критеріїв, бо оцінки є об'єктивними та не залежать одна від іншої. Експерти не обговорювали між собою питання оцінювання.

Наступним етапом експертного аналізу є етап аналогічний до попереднього, але розрахований за альтернативним підходом (табл. 3.19). Альтернативами є два варіанти прогнозів: оптимістичний або песимістичний. У разі оптимістичного прогнозу – розв'язання проблем невиваженості критеріїв при оцінці ризику діяльності фінансових компаній призведе до позитивних змін, якщо прогноз буде негативний – навпаки.

Таблиця 3.19

Визначення альтернативного сценарію за критеріями

Розподіл 10-20 % на показники діяльності фінансової компанії, 80-90 % на інші критерії оцінювання ризику (1К)	Оптимістичний прогноз (A1)	Песимістичний прогноз (A2)
Оптимістичний прогноз (A1)	1	3
Песимістичний прогноз (A2)	0,33	1
Розподіл 30 % на показники діяльності фінансової компанії, 70 % на інші критерії оцінювання ризику (2К)	Оптимістичний прогноз (A1)	Песимістичний прогноз (A2)
Оптимістичний прогноз (A1)	1	3
Песимістичний прогноз (A2)	0,33	1
Розподіл 40 % на показники діяльності фінансової компанії, 60 % на інші критерії оцінювання ризику (3К)	Оптимістичний прогноз (A1)	Песимістичний прогноз (A2)
Оптимістичний прогноз (A1)	1	5
Песимістичний прогноз (A2)	0,20	1
Розподіл 50 % на показники діяльності фінансової компанії, 50 % на інші критерії оцінювання ризику (4К)	Оптимістичний прогноз (A1)	Песимістичний прогноз (A2)
Оптимістичний прогноз (A1)	1	3
Песимістичний прогноз (A2)	0,33	1

Як видно з табл. 3.19, оптимістичний прогноз переважає, а отже, подолання не виваженості критеріїв при оцінці ризику діяльності фінансових компаній позитивно вплине на галузь та збалансує всі показники, що призведе до більш виваженого методичного забезпечення процесу визначення профілю ризику. Відповідно до попереднього етапу розраховано середнє геометричне (табл. 3.20), на основі якого визначено ступінь подолання проблем учасників РНФП.

Таблиця 3.20

Варіанти подолання проблем невиваженості критеріїв при оцінці ризику діяльності фінансових компаній

Критерій (1К)	Порівняльне геометричне	Вага сценарію	Ступінь впливу (AW)
Оптимістичний прогноз (A1)	1,73	0,75	1,50
Песимістичний прогноз (A2)	0,58	0,25	0,50
Разом	2,31	1,00	-
2К	Порівняльне геометричне	Вага сценарію	Ступінь впливу (AW)
A1	1,73	0,75	1,50
A2	0,58	0,25	0,50
Разом	2,31	1,00	-
3К	Порівняльне геометричне	Вага сценарію	Ступінь впливу (AW)
A1	2,24	0,83	1,67
A2	0,45	0,17	0,33
Разом	2,68	1,00	-
4К	Порівняльне геометричне	Вага сценарію	Ступінь впливу (AW)
A1	1,73	0,75	1,50
A2	0,58	0,25	0,50
Разом	2,31	1,00	-

Отримані розрахунки в табл. 3.10 свідчать про те, що обрання будь-якого з чотирьох варіантів вагового розподілу поліпшить ситуацію на ринку небанківських фінансових послуг, а саме позитивно вплине на процедуру визначення профілю ризику. Пріоритетним варіантом, на думку експертів, є варіант 3К з розподілом 40 % на показники діяльності фінансової компанії, 60 % – на інші критерії оцінювання ризику, що підтверджується перемноженням матриць ваги критеріїв та альтернатив (табл. 3.21). Отже, за результатами сценарного підходу саме цей варіант розподілу вагового навантаження є найбільш прийнятним для оцінки ризику діяльності фінансових компаній.

Таблиця 3.21

Результати вибору розподілу вагового навантаження при визначенні профілю ризику фінансової компанії

Альтернатива	Вага сценарію відповідно до критерію					Ступінь впливу прогнозу
A1	0,08	0,75	0,75	0,83	0,75	0,78
A2	0,15	0,25	0,25	0,17	0,25	0,22
-	0,30	-	-	-	-	-
-	0,46	-	-	-	-	-

Як видно з табл. 3.21, оптимістичний сценарій переважає над песимістичним, що свідчить про необхідність розв’язання означеної проблеми неврівноваженості критеріїв оцінки ризику діяльності фінансових компаній. Її розв’язання призведе до позитивних змін у процесі визначення профілю ризику фінансової установи на РНФП.

Таким чином, враховуючи отримані результати розподілу вагового навантаження, перелік показників оцінки ризику діяльності має такий вигляд (табл. 3.22):

Таблиця 3.22

Перелік показників оцінки ризику діяльності фінансових компаній

Номер критеріїв	Критерій	Вага критерію в профілі ризику, %	
		Відповідно до [17]	Отриманий розподіл
1	Стан управління ризиками / внутрішнього контролю	75	45
2	Показники діяльності	5	40
3	Виконання пруденційних вимог, включаючи пруденційні нормативи	20	15

Як видно з табл. 3.22, отримані вагові навантаження на критерії оцінки ризику діяльності фінансових компаній вираховані пропорційно тим, що є в Положенні НБУ [9] та відображають рівень впливу другого критерію порівняно з іншими двома.

Для оцінки отриманого вагового розподілу з практичної точки зору запропоновано провести відповідні розрахунки на основі попередньо визначених статистичних даних фінансових компаній першої групи (див. табл. 3.16). Результати змін вагових розподілів критеріїв оцінки ризику діяльності фінансових компаній наведено в табл. 3.23.

Як видно з табл. 3.23, враховуючи оновлені вагові навантаження критеріїв оцінки ризику діяльності фінансових компаній, можна дійти висновку, що група учасників РНФП, які об'єднані за профілем ризику середнього значення, перемістились до групи фінансових установ з низьким рівнем ризику. Спочатку фінансові компанії віднесені до профілю «середній рівень ризику» за балами, що наближаються до 2, але лише на 60 %. За оновленою вагою бали ближчі до 1, аніж до 2, що визначає профіль як низький рівень ризику. Тобто за сутнісною характеристикою такий ваговий розподіл більш справедливо визначає місце фінансової компанії при розрахунках профілю ризику та дозволяє орієнтуватись при здійсненні оцінки ризику діяльності фінансової компанії не на формальні ознаки ведення діяльності на РНФП, а на реальні показники їх роботи на ринку.

**Оцінка ризику діяльності фінансових компаній м. Харків з урахуванням
оновлених вагових навантажень**

Номер критеріїв / показників	Критерії та показники, за якими вони оцінюються	Бал	
		Відповідно до Положення НБУ [17]	Відповідно до запропонованого розширення коефіцієнтів та вагових коефіцієнтів з табл. 3.22
ФК 1, ФК 14, ФК 16, ФК 17, ФК 19, ФК 20			
1.1	Виконання заходів впливу / коригувальних заходів	2	2
1.2	Подання файлів із показниками звітності та інших документів, визначених для періодичного подання	2	2
1.3	Рівень ризику порушення прав споживачів фінансових послуг / Виконання репутаційних вимог перед клієнтами	1	1
2.1	Показники оцінки ризику ліквідності	–	2
2.2	Показники оцінки операційного ризику фінансової компанії	–	
2.3	Показники оцінки кредитного ризику фінансової компанії	–	
2.4	Показники оцінки ринкового ризику фінансової діяльності	–	
2.5	Укладені договори гарантій (за строком) за період оцінювання	2	2
2.6	Наявність ліцензії на торгівлю валютними цінностями	Не застосовується	Не застосовується
3.1	Дотримання вимог щодо достатності власного капіталу та/або інших нормативів	1	1
Профіль ризику		1,6 ≈ 2	1,36 ≈ 1
		Середній рівень ризику	Низький рівень ризику

Отже, підсумовуючи результати проведеного в п.п. 3.1–3.3 дослідження, сформовано методичний підхід до оцінки ризику діяльності фінансових компаній, що представлений на рис. 3.3.

Як видно з рис. 3.3, запропонований підхід до оцінки ризику діяльності фінансових компаній дає змогу розширити перелік фінансових показників, що беруть участь у цьому процесі, визначити профіль ризику, зміщуючи центр

уваги з якісних показників на кількісні коефіцієнти, що орієнтовані на фінансовий стан учасника РНФП, а не на його відповідність формальним вимогам Регулятора НБУ.

Отримані результати в дисертації можуть стати предметом подальших досліджень науковців у частині розробки стрес-тестів для вимірювання ризику фінансових компаній. Узагальнюючи дослідження шляхом врахування отриманих вагових меж критеріїв та отриманих коефіцієнтів, запропоновано перелік стресових подій, що можуть вплинути на рівень ризику фінансової компанії під час її діяльності на РНФП, а саме:

1. Порухення строків подання звітності фінансовою компанією більше 1 разу.
2. Зменшення рівня ліквідності активів фінансової компанії на 20 %.
3. Зменшення рівня платоспроможності фінансової компанії на 20 %.

Рис. 3.3 Розроблений методичний підхід до оцінки ризику діяльності фінансових компаній

4. Зменшення чистого прибутку фінансової компанії на 20 %.

5. Порушення вимог Регулятора щодо достатності капіталу або інших нормативів на 10 %.

6. Наявність скарг від клієнтів на фінансову компанію та фінансову послугу, що вона надає більше 1 разу в досліджуваний період.

Такий перелік стресових подій орієнтований на розроблену шкалу вимірювання ризику діяльності фінансової компанії відповідно до табл. 3.13 та сприяє своєчасному його виявленню, прийняттю рішень щодо його унеможливлення та убезпечення діяльності фінансової компанії в майбутньому періоді.

Підсумовуючи отримані результати в п. 3.3, зауважено, що доповнення сучасної методики оцінки ризику діяльності фінансових компаній більш широким переліком коефіцієнтів за критерієм «показники діяльності» та перерозподіл вагових коефіцієнтів у межах всіх критеріїв дозволили сформуванню збалансованого методичного підходу до визначення профілю ризику фінансової компанії, що пріоритетно враховує її фінансовий стан для попередження ризику на ранніх стадіях його виникнення.

Висновки до розділу 3

1. Сформовано систему кількісних показників з використанням факторного аналізу для оцінки ризику діяльності фінансових компаній. Визначені показники є придатними для інтегрального оцінювання, а тому створюють основу для вдосконалення методичного підходу до оцінки ризику діяльності фінансових компаній. Обрані показники, на відміну від наявних, ураховують фінансовий стан та результати діяльності фінансових компаній, не мають високої функціональної залежності між собою та дають змогу

охарактеризувати фактори формування ризику діяльності комплексно при оптимізації витрат часу на здійснення оціночних процедур.

2. Узагальнено кількісні показники оцінки ризику діяльності фінансової компанії і доведено, що при оцінці ризику діяльності фінансової компанії розподіл складових ризику рівномірний. Тобто ринковий, операційний та ризик ліквідності має однакову значущість у системі загального оцінювання ризику діяльності, натомість показники кредитного ризику відіграють не головну роль у цьому процесі, але також є значущими. З використанням таксономічного аналізу та шкалювання за законом Фібоначчі розроблено межі оцінювання ризику діяльності фінансової компанії за 4 групами профілю ризику. Отримані результати підкріплено практичними розрахунками профілю ризику 20 фінансових компаній м. Харкова. Серед цієї групи учасників РНФП лише 1 фінансова компанія перебуває в зоні високого рівня ризику, інші мають середній, або низький рівень ризику.

3. Визначено, що розроблений перелік показників, який інтегровано в чинну методику оцінки ризику діяльності фінансової компанії, має неврівноважене вагове навантаження за критерієм «показники діяльності». На основі сценарного моделювання визначено пріоритетний варіант розподілу вагових коефіцієнтів поміж критеріїв оцінки ризику діяльності фінансових компаній. Розподіл 40 % на показники діяльності фінансової компанії і 60 % на інші критерії оцінювання ризику є найбільш прийнятним, на думку експертів. Отримані результати дослідження запропоновано реалізовувати в подальших дослідженнях щодо розробки стрес-тестів на основі зазначеного переліку стресових подій для фінансової компанії.

Результати досліджень опубліковано в [18, 16, 15, 14, 17].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО РОЗДІЛУ 3

1. Василенко О. А., Сенча І. А. Математично-статистичні методи аналізу у прикладних дослідженнях : навч. посіб. Одеса : ОНАЗ ім. О. С. Попова, 2011. 166 с.
2. Вимірювання та шкалування. URL : <https://mk.nmu.org.ua/en/source/markdost9.pdf> (дата звернення : 09.09.2022).
3. Галіцин В. К., Самченко Н. К. Таксономія інформаційної бази дослідження взаємозв'язків між видами економічної діяльності. *Економіка та підприємництво*. К.: КНЕУ, 2009. Вип. 23. С. 378–386.
4. Дайле А. Практика контролінгу: Пер. с нем. /Под ред. и с предисл. Лукашевича М. Л., Тихоненковой Е. Н. М.: Финансы и статистика, 2001. 336 с.
5. Клебанова Т. С., Гур'янова Л. С., Чаговець Л. О., Панасенко О. В, Сергієнко О. А., Яценко Р. М. Бізнес-аналітика багатовимірних процесів: мультимедійний навчальний посібник. ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2024. URL: <http://ebooks.git-elt.hneu.edu.ua/babap/6-2-id6-2.html#id6.2> (дата звернення : 08.11.2023).
6. Лямец В. И., Успенко В. И. Основы общей теории систем и системный анализ: учебное пособие. Харьков: «БУРУН и К», Киев: ООО «КНТ». 2015. 304 с.
7. Метод Фібоначчі. URL: http://www.dgma.donetsk.ua/docs/kafedry/avp/metod/03%20%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%20%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D0%BC_%D1%80%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D0%BE%D0%BF%D1%82%D0%B8%D0%BC_%D0%B7%D0%B0%D1%86_%D1%97.pdf (дата звернення : 08.11.2023).
8. Методика національної оцінки ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму в Україні. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/310/%D0%9D%D0%9E%D0%A0/%D0%94%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BС%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8/Methodology.pdf> (дата звернення :

08.11.2023).

9. Про затвердження Положення про встановлення критеріїв, за якими визначається профіль ризику надавачів фінансових послуг, їх суспільна важливість, на підставі яких визначаються наглядові дії Національного банку України : постанова Національного банку України від 08.11.2023 р. № 143. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/pb23197> (дата звернення : 08.11.2023).

10. Про затвердження Положення про обов'язкові критерії і нормативи достатності капіталу та платоспроможності, ліквідності, прибутковості, якості активів та ризиковості операцій страховика : розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг № 850 від 07.06.2018 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0782-18#n40> (дата звернення : 09.09.2022).

11. Про затвердження Положення про обов'язкові фінансові нормативи та вимоги, що обмежують ризики за операціями з фінансовими активами кредитних спілок, та визнання таким, що втратило чинність, розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 16 січня 2004 року № 7 : розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг № 1840 від 19.09.2019 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1186-19#n17> (дата звернення : 09.09.2022).

12. Про затвердження Положення про обов'язкові фінансові нормативи та вимоги, що обмежують ризики за операціями з фінансовими активами фінансових установ, що отримали ліцензію на здійснення господарської діяльності з надання гарантій та поручительств : розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг № 980 від 30.05.2019 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1113-19#n16> (дата звернення : 09.09.2022).

13. Самченко Н. К. Системологія та принципи дослідження структурно-функціональних зв'язків. *Наук.-практ. журнал «Академічний огляд»: Економіка та підприємництво*. Дніпропетровськ: Дніпропетровський

університет економіки та права, 2010. № 2 (33). С. 45–50.

14. Шорох В. Д. Актуальність оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг. Сучасне управління організаціями: концепції, цифрові трансформації, моделі інноваційного розвитку : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 20 листопада 2023 р. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. С. 309–311.

15. Шорох В. Д. Система оцінка ризику діяльності страхового брокера. Причорноморські економічні студії. 2023. Вип.79. С. 201-205.

16. Шорох В. Д. Удосконалення системи кількісних показників оцінки ризику діяльності фінансових компаній. Управління розвитком. 2021. №1 (19). С. 1–9.

17. Шорох В. Д. Формування системи показників для проведення оцінки ризику діяльності фінансових послуг. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2024. Вип. 53. С. 112–125.

18. Шорох В. Д. Методи оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг. Цифрова економіка та економічна безпека. 2022. Вип. 1(1). С. 29–35. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.1-5> URL : <http://dees.iei.od.ua/index.php/journal/article/view/39> (дата звернення : 16.09.2022).

19. Як сценарний аналіз може допомогти лідерам управляти в турбулентні часи. URL: <https://teletype.in/@strategicinsights/scenario-analysis> (дата звернення : 08.11.2023).

ВИСНОВКИ

1. Узагальнено підходи до визначення поняття «ризик». Зауважено, що достатнім в межах дослідження є окреслення ризику як прояву негативних явищ та процесів у діяльності фінансових установ, що можуть призвести до їх небажаних втрат. З використанням Google Trends доведено актуальність питання оцінки ризику, особливо в діяльності учасників РНФП. Досліджено сучасні підходи до оцінки ризику та визначено, що основною метою цього процесу незалежно від сфери застосування залишається процес кількісного або якісного його ідентифікування. Визначено, що складові оцінки ризику діяльності фінансової установи є невід'ємним складником стратегічних напрямів розвитку країни щодо реалізації ризико-орієнтованого підходу на ринку небанківських фінансових послуг. Розглянуто нормативно-законодавчі ініціативи, що спрямовані на уніфікацію оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг, без урахування виключності фінансової послуги, що вони надають. Зауважено, що існуюча в країні оцінка ризиків діяльності учасників РНФП відводить для внутрішнього контролю та управління ризиками лише 10 % вагового навантаження, а пропоновані НБУ проекти наорнмативно-правових актів наголошують на побудові комплексної всеохоплюючої стовідсоткової системи управління, що замінює всі інші можливості здійснення оцінки ризику, при цьому враховуючи можливість надавача фінансових послуг самостійно формувати процес ідентифікації та аналізу ризику, але розподіл та наявність інших складових такої оцінки Регулятором не визначається.

2. Узагальнено методичні підходи до оцінки ризику діяльності фінансових установ. Встановлено приналежність кожного методу до етапу ризико-орієнтованого підходу оцінки ризику, а саме: ідентифікація ризику, його аналіз та напрями подолання. Пріоритетною для дослідження характеристик ризику є скорингова модель, що дозволяє прогнозувати його

виникнення та розробити рішення щодо його подолання. Розглянуто методичні рекомендації до визначення профілю ризику фінансової установи на ринку небанківських фінансових послуг, що розроблені НБУ. Означено, що процес вибору методу оцінки ризику неврегульований Національним банком України, що сприяє свободі дій суб'єктів на небанківському ринку і ставить під сумнів універсальність підходів до оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківських послуг, запропонованих Регулятором.

3. Проаналізовано міжнародний досвід оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг. Розглянуто різні підходи до оцінки ризику діяльності фінансових установ на європейському та інших фінансових ринках. Запропоновано врахувати в подальшому дослідженні досвід застосування скорингової моделі, в основу якої покладено експертне оцінювання ризику, що дозволяє здійснювати його вимірювання при недостатній кількості інформації щодо рівня фінансових показників фінансової установи. Такий підхід до оцінки ризику трудомісткий через кількість сформованих коефіцієнтів, але простота здійснюваних розрахунків дає можливість користувачам в Україні всебічно оглянути вплив ризику на діяльність учасників РНФП.

4. Класифіковано фінансові установи, що надають фінансові послуги на ринку небанківських фінансових послуг за критеріями: «спрямованість діяльності» та «впливовість на ринку». Підсумовуючи, зауважено, що найбільш впливовими надавачами небанківських фінансових послуг є фінансові компанії, тому що вони мають найбільші ресурси для впливу на галузь через масштаби охоплення ринку їх лідерами, що дозволяє обрати суб'єкти дослідження в межах його предмета – оцінки ризику діяльності учасників РНФП. Крім того, сучасні методики оцінки ризиків учасників ринку небанківських фінансових послуг містять уніфіковані підходи, що неповною мірою враховують індивідуальні особливості діяльності фінансових компаній, тому запропоновано в процесі здійснення безпосередньої оцінки ризику діяльності фінансових компаній враховувати диференціацію фінансових послуг стосовно ліцензій із

залучення фінансових активів із зобов'язанням щодо наступного їх повернення, фінансового лізингу, надання гарантій, факторингу, здійснення валютних операцій тощо. Це обґрунтовано наявною розгалуженістю діяльності фінансових компаній, що в аспекті впливу на розвиток РНФП не можуть ототожнюватись як універсальний учасник.

5. Проведено оцінку ризику діяльності фінансових компаній в Україні з урахуванням державної політики щодо стратегічних напрямів розвитку ринку небанківських фінансових послуг, відповідно до якої визначено невірноваженість запропонованих Регулятором переліку показників та їх вагових коефіцієнтів. Необхідність розширення обсягу коефіцієнтів оцінки ризику діяльності доведено розрахунками профілю ризику за скоринговою моделлю. Отримані розрахунки підтвердили необ'єктивність наявної системи оцінювання ризику за методикою Регулятора щодо визначення рівня суспільної важливості фінансових компаній в Україні.

6. Побудовано ієрархічна модель на основі проаналізованих недоліків системи оцінки ризику діяльності фінансових компаній. Визначено пріоритетні проблеми системи оцінки ризику діяльності фінансових компаній (відсутність ретроспективного аналізу ризику, невірноважений перелік якісних показників його оцінки та відсутність дієвого стрес-тестування). Отримані результати підтверджено запитами штучного інтелекту, що підтверджує необхідність вирішення питань відсутності ретроспективного аналізу ризику, невірноваженості переліку якісних показників його оцінки та відсутності дієвого стрес-тестування як превентивного заходу визначення ступеня ризику або його профілю.

7. Удосконалено методичний підхід до оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг, а саме сформовано систему кількісних показників шляхом: відбору первісного складу показників на основі попередньо розробленої скорингової моделі; зменшення кількості коефіцієнтів за допомогою багатовимірного факторного аналізу – методу головних компонент коефіцієнтів оцінки ризику ліквідності, кредитного ризику,

операційного ризику та ринкового ризику. Як вихідні дані для проведення багатовимірного факторного аналізу сформовано вибірку із 20 спостережень (показників фінансового стану фінансових компаній м. Харкова). На основі таксономічного показника розвитку розраховано інтегральні показники ризику діяльності фінансових компаній та надано їх якісну інтерпретацію відповідно до шкали розробленої за законом Фібоначчі. Запропонований методичний підхід дає змогу здійснювати моніторинг та контроль рівня ризику діяльності на постійній основі, виявляти та прогнозувати ризики та проблеми, а також визначати можливі шляхи їх вирішення.

8. Інтегровано в сучасну методику оцінки ризику діяльності фінансових компаній розроблений перелік показників фінансового стану фінансових компаній. Встановлено, що такий перелік має неврівноважене вагове навантаження за критерієм «показники діяльності». У формуванні профілю ризику не беруть значущої участі критерії оцінки ризику діяльності 1 «Стан управління ризиками / внутрішнього контролю» та 3 «Виконання пруденційних вимог, включаючи пруденційні нормативи», яким відповідно до методики Регулятора відведено 75 % та 20 %. Натомість показники ризику діяльності фінансових компаній, що мають на меті дійсне відображення фінансового стану фінансової компанії за ваговим навантаженням замалі – 5 % від загального показника ступеня ризику. За сценарним моделюванням визначено пріоритетний варіант розподілу вагових коефіцієнтів поміж критеріїв оцінки ризику діяльності фінансових компаній. Розподіл 40 % на показники діяльності фінансової компанії і 60 % на інші критерії оцінювання ризику є найбільш прийнятним, на думку експертів. Узагальнено інформацію щодо отриманих вагових навантажень фінансових показників оцінки ризику діяльності фінансових компаній, що дозволило сформулювати перелік рекомендацій по виявленню ризику, а саме порушення строків подання звітності фінансовою компанією більше 1 разу; зменшення рівня ліквідності активів фінансової компанії на 20 %; зменшення рівня платоспроможності фінансової компанії на 20 %; зменшення чистого прибутку фінансової компанії на 20 %; порушення

вимог Регулятора щодо достатності капіталу або інших нормативів на 10 %; наявність скарг від клієнтів на фінансову компанію та фінансову послугу, що вона надає більше 1 разу в досліджуваний період. Отримані результати дослідження запропоновано реалізовувати в подальших дослідженнях щодо розробки стрес-тестів на основі зазначеного переліку стресових подій для фінансової компанії.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Зведені індикатори змін у діяльності фінансових установ до 2025 року

Стратегічний напрям	№з/п у Стратегії	Стратегічні цілі	Індикатори виконання діяльності	Категорія	Поточне значення індикатора	Цільове значення індикатора	Коментар (розроблено автором)
I. Фінансова стабільність	1	Ефективне регулювання фінансового сектору та удосконалення наглядових підходів	Перехід до інтегрованої моделі регулювання та нагляду	С	Діє секторальна модель	Регулювання та нагляд за фінансовим сектором здійснюються за інтегрованою моделлю	Фактично перехід на інтегровану модель вже відбувся із переданням повноважень по нагляду та регулюванню РФП НБУ
			Створення механізму виведення з ринку неплатоспроможних небанківських фінансових установ	С	Не створено	Створено механізм виведення з ринку неплатоспроможних небанківських фінансових установ	Впровадження такого механізму потребує широкої системи показників для оцінки діяльності фінансових установ в залежності від фінансових послуг, що вони надають
	3	Стійкість фінансового сектору до викликів (шоків)	Рівень прийнятних активів у структурі загальних активів страхових компаній	М	73 % (станом на 30.09.2019)	Не нижче 80 %	Перелік представлених показників оцінює лише активи страхових компаній. Оцінка для інших учасників не визначена, що свідчить про відсутність контрольних показників для них на теперішній час

Продовження додатку А
Продовження таблиці А. 1

Стратегічний напрям	№з/п у Стратегії	Стратегічні цілі	Індикатори виконання діяльності	Категорія	Поточне значення індикатора	Цільове значення індикатора	Коментар (розроблено автором)
I. Фінансова стабільність	4	Підвищення якості корпоративного управління та управління ризиками у фінансовому секторі	Забезпечення прозорості структури власності учасників фінансового сектору	С	100 % прозорості структур власності банків Не забезпечено для інших учасників фінансового сектору	100 % учасників фінансового сектору мають прозору структуру власності	Мета продиктована необхідністю впровадження нових підходів НБУ до регулювання та нагляду за РФП, в т. ч. учасниками НФП, що обумовлює існування ефективної системи оцінки ризиків фінансових установ в перспективі
			Запровадження єдиних стандартів корпоративного управління та системи внутрішнього контролю для учасників фінансового сектору з урахуванням принципу пропорційності	С	Не запроваджено	Запроваджено єдині стандарти (принципи) корпоративного управління та системи внутрішнього контролю для учасників фінансового сектору	Запровадження єдиної системи стандартів є спірним питанням для РФП, так як кожна окрема фінансова установа має відмінні специфічні ознаки діяльності в рамках ліцензій, що передбачає наявність різних підходів до управління та внутрішнього контролю

Продовження додатку А
Продовження таблиці А. 1

Стратегічний напрям	№з/п у Стратегії	Стратегічні цілі	Індикатори виконання діяльності	Категорія	Поточне значення індикатора	Цільове значення індикатора	Коментар (розроблено автором)
II. Макро-економічний розвиток	2	Сприяння кредитуванню економіки	Рівень проникнення послуг лізингу фінансового	М	<0,6 до ВВП	Не менше 2 % до ВВП	Індикатор стосується лише фінансового лізингу, що не враховує діяльність інших учасників РНФП, але обумовлює концентрованість регулятора на цій послугі
	1	Підвищення доступності та рівня користування фінансовими послугами	Представлені показники стосуються лише банківських готівкових рахунків	М	Процентне відображення	Мають на меті збільшення процентного відношення	Таким чином, регулятор, в якості фінансової послуги розглядає послуги, що надаються банками. Діяльність інших фінансових установ не враховується, що підтверджує гіпотезу щодо орієнтованості регулятора не на РНФП.
III. Фінансова інклюзія	2	Посилення захисту прав споживачів фінансових послуг	Індекс розкриття інформації, включаючи наявність низки вимог до розкриття інформації	С	2,0	5,0	Представлені актуальні завдання, що мають вплинути на РФП, в т.ч. на учасників РНФП з огляду на установлення прозорості їх діяльності, тим самим зростанню довіри.
			Рівень довіри населення до фінансової системи	М	Приблизно 10 %	60 %	

Продовження додатку А
Продовження таблиці А. 1

Стратегічний напрям	№з/п у Стратегії	Стратегічні цілі	Індикатори виконання діяльності	Категорія	Поточне значення індикатора	Цільове значення індикатора	Коментар (розроблено автором)
IV. Розвиток фінансових ринків	1	Сприяння розвитку ринків небанківських фінансових послуг	Показники, що оцінюють стан діяльності ІСІ, страхових компаній, накопичувального пенсійного забезпечення, фінансових компаній, що діють на ринку криптовалюти та контрактів	С	Так як більшість показників не запроваджені, то очікуваним результатом є їх запровадження. Ті індикатори, що виражені у відсотковому відношенні є замалими, тому у перспективі Регулятор ставить на меті їх збільшення.		Цей стратегічний напрям виступає основним показником, що безпосередньо, стосується РНФП та відображає реальний стан розвитку цієї галузі. З огляду на індикатори прослідковується орієнтованість Регулятора на урегулювання ринку цінних паперів та криптовалюти.
	2	Ефективна інфраструктура ринків капіталу	8 показників для оцінки стану розвитку ринку цінних паперів в країні	С			
	4	Інтеграція фінансового ринку України у світовий фінансовий простір	Ринок цінних паперів, ОВДП, валютна лібералізація	С			

Продовження додатку А
Продовження таблиці А. 1

Стратегічний напрям	№з/п у Стратегії	Стратегічні цілі	Індикатори виконання діяльності	Категорія [~]	Поточне значення індикатора	Цільове значення індикатора	Коментар (розроблено автором)
V. Інноваційний розвиток	1	Розвиток відкритої архітектури фінансового ринку та оверсайта	Регулювання платіжних послуг, онлайн-банкінгу, впровадження приймання карток НПС «ПРОСТІР»	С	Під розвитком фінансового ринку Регулятор має на увазі розвиток виключно ринку банківських послуг, інших індикаторів не представлено		Прослідковується невідповідність представленого стратегічного напрямку індикаторам, що його оцінюють
	3	Забезпечення розвитку SupTech&RegTech	Впровадження дата-центричної моделі виявлення операцій, пов'язаних з легалізацією (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом	О	Не запроваджено	Модель створена та функціонує	Зміни в підходах до фінансового моніторингу обов'язково застосовуються до кожної фінансової установи, але відсутність подробиць від НБУ свідчить про його невизначеність в цьому питанні на теперішній час
	4	Розвиток цифрової економіки	Забезпечено відкритий доступ Регуляторів та учасників фінансового ринку до публічних баз даних	С	Не забезпечено	Доступ до баз організовано та використовується	Ця стратегічна ціль характеризує наміри Регулятора до впровадження прозорості даних на РФП

[~] Категорія С – досягнення цільового значення індикатора є результатом співпраці Регуляторів з іншими державними органами/асоціаціями/ринком; Категорія М – індикатор залежить від реакції ринку на дії Регуляторів; Категорія О – індикатор виконання цілі більшою мірою залежить від дій одного Регулятора, не потребує дій інших органів для досягнення цільового показника.

Додаток Б

Таблиця Б.1

**Ключ до ранжування ризику діяльності учасників РНФП за
скоринговою моделлю**

№	Parameters	Score				
		Best				Worst
	Ratings	10 to 8	8 to 6	6 to 4	4 to 2	2 to 0
1	Debt Equity Ratio	Below 1.00	1.00 – 1.50	1.50 – 2.00	2.00 – 3.00	Above 3.00
2	Current Ratio	Above 2.50	2.00 – 2.50	1.33 – 2.00	1.00 – 1.33	Below 1.00
3	Liquid Ratio	Above 1.50	1.00 – 1.50	0.80 – 1.00	0.50 – 0.80	Below 0.50
4	Interest Coverage Ratio	Above 4.00	2.50 – 4.00	1.50 – 2.50	1.50 – 1.00	Below 1.00
5	Debt Service Coverage Ratio	Above 2.50	1.50 – 2.50	1.25 – 1.50	1.00 – 1.25	Below 1.00
6	Net Profit – past 2-3 years	Increasing sharply	Increasing	Constant	Inconsistent	Decreasing
7	Cash Profit – past 2-3 years	Increasing sharply	Increasing	Constant	Inconsistent	Decreasing
8	Net Worth to Net	Very high	High	Moderate	Low	Very low
9	Fixed Assets Turnover Ratio	Above 3.50	3.00 – 3.50	2.50 – 3.00	2.00 – 2.50	Below 2.00
10	Total Assets Turnover Ratio	Above 2.00	1.50 – 2.00	1.33 – 1.50	1.00 – 1.33	Below 1.00
11	Return on Investments	Above 12 %	10 % – 12 %	8 % – 10 %	6 % – 8 %	Below 6 %
12	Return on Capital Employed	Very high	High	Moderate	Low	Very low
13	Free Assets to Total Assets	Very high	High	Moderate	Low	Very low
14	Revenue (/km or /hr)	Very high	High	Moderate	Low	Very low
15	Operating cost (/km or /hr)	Very high	High	Moderate	Low	Very low
16	Nature of Business	Manufacturing	Transportation	Contractors	Agency	Cabs
17	Fleet strength	Very high	High	Moderate	Low	Very low
18	Resale value of Asset	Very high	High	Moderate	Low	Very low
19	%ge Funding to Total Cost	Below 70 %	70 % – 80 %	80 % – 85 %	85 % – 90 %	Above 90 %
20	Work Orders on hand	Many & steady	Few & steady	Moderate	Many & unsteady	Few & unsteady
21	Reputation of Promoters	Highly reputed	Moderately	No background	Unreputed business background	

**Ключ до ранжування ризику діяльності
учасників РНФП в індійській моделі**

22	Repayment Track With Others	Very sound	Prompt	Behind schedule	Unpaid	
23	Timely Submission	Always regular	Regular	Occasionally irregular		
24	Value of Collateral Offered	Very high	High	Moderate		
25	Liquidity of Collateral	Very high	High	Moderate		
26	Technology status	Superior	Updated	Comfortable		
27	Effect of Business Cycle	No impact	Very less impact	Less impact		
28	Government Policies	Friendly	Favorable	Comfortable		
29	Bank References	Very good	Good	Moderately good		
30	Financial Statements	Very good	Good	Moderately good		
31	Own Records	Existing customer with excellent track		Existing customers with good track		
32	Interview with the Customer	Highly favorable		Neutral		
33	Credit Investigation	Highly favorable		Neutral		

Додаток В

Таблиця В.1

**Результати ранжування зареєстрованих фінансових компаній за
видом ліцензійної діяльності**

Кількість фінансових установ	Ліцензії з надання фінансових послуг				
	64.19 Інші види грошового посередництва	64.99. Надання інших фінансових послуг (крім страхування та пенсійного забезпечення).	64.92. Інші види кредитування	64.91. Фінансовий лізинг	Інші
Всього					
969	81	585	245	33	25

Додаток Г

Таблиця Г.1

Результати обробки опитування 24 фахівців

Середні оцінки за завдання (за всіма учасниками, що брали участь в анкетуванні)				
<i>1. Чи погоджуєтесь Ви з переліком недоліків оцінки ризику діяльності фінансової компанії? Якщо ні, означте причину та надайте власний перелік.</i>		<i>2. Якщо так, проранжуйте представлений перелік за рівнем значущості.</i>		
А) Замала кількість показників оцінки ризику за критерією дотримання нормативів Регулятора (1К);		1 р. – А)		
Б) Відсутність ретроспективного аналізу (2К);		2 р. – Б)		
В) Неможливість проведення превентивної оцінки визначення ризику (стрес-тестування) (3К);		3 р. – Г)		
Г) Неврівноважений ваговий розподіл серед критеріїв оцінки ризику діяльності фінансових компаній (4К).		4 р. – В)		
<i>3. Виставте оцінки від 1 до 9 за критерієм переваги однієї проблеми над іншою. Якщо залежність протилежна, поставте оцінку зі знаком «мінус».</i>				
Критерії	1К	2К	3К	4К
1К	1	0,33	0,2	0,33
2К	3	1	0,33	0,33
3К	5	3	1	0,33
4К	3	3	3	1

Додаток Д

Таблиця Д.1

**Результати обробки опитування 24 фахівців з питання визначення
доцільності коефіцієнтів в системі оцінки ризику діяльності фінансових
компаній**

E1	E2	E3	E4	E5	E6	E7	E8	E9	E10	E11	E12	E13	E14	E15	E16	E17	E18	E19	E20	E21	E22	E23	E24
1	1	0	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	0	1	0	1
0	1	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	1	0	1	0
1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1
0	0	0	0	0	1	1	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1	0	1	0	1	0	1	0
1	0	0	0	0	1	0	1	1	0	1	0	1	1	0	1	0	1	0	1	0	1	0	1
0	1	1	1	1	1	0	0	1	0	1	0	1	0	1	0	1	0	1	0	1	0	1	0
1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1	0	1	0	1	0	1	1	1	0	1	1	0
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	0	1	0	1	0	1	1	1	1	0	0	1	0

Додаток Е

Таблиця Е. 1

Показники оцінки ризику діяльності фінансових компаній

Фінансова компанія	Поточної ліквідності (№ 2)	Покриття відсотків (№ 4)	Короткострокової ліквідності (№ 3)	Обслуговування боргу (№ 5)	Тенденції чистого прибутку (№ 6)	Обсяг бізнесу клієнтів (№ 13)	Кількість постійних клієнтів (№ 14)	Відношення вільних активів до загальних активів фінансової компанії (№ 10)	Вартість перепродажу фінансових активів (№ 16)	Вартість і ліквідність можливої застави (№ 18)
ФК 1	78,45	65,54	69,54	237,35	-117,8	33,77	45	0,5	5000	5100
ФК 2	66,5	50,5	54,7	138,2	35,1	25,1	36	0,3	0	0
ФК 3	69,4	43,7	41,1	50,5	-45,1	74,1	26	0,7	0	0
ФК 4	35,5	37,8	31,1	112,1	111,1	58,4	42	0,5	1485	2501
ФК 5	57,6	65,7	52,1	114,7	84,1	23,1	12	0,5	2456	6542
ФК 6	57,3	68,9	54,1	25,1	-78,1	14,4	12	0,1	3562	5741
ФК 7	36,7	38,9	34,1	1,7	-47,1	26,1	14	0,3	4253	5489
ФК 8	74,5	65,7	60,7	22,7	74,1	32,1	8	0,4	2456	3412
ФК 9	69,5	45,7	51,7	118,9	78,1	15,7	9	0,6	654	745
ФК 10	57,3	60,7	49,7	127,1	68,1	20,5	10	0,7	234	356
ФК 11	55,8	68,7	50,8	54,4	14,5	31,1	4	0,8	1245	2456
ФК 12	57,1	54,3	52,1	94,7	17,1	17,1	15	0,9	963	1040
ФК 13	66,8	57,3	48,3	45,7	18,1	15	52	0,3	847	954
ФК 14	57,4	54,1	52,1	95,7	14,7	24,7	11	0,5	0	0
ФК 15	35,7	32,1	29,4	111,4	45,7	35,1	13	0,5	0	0
ФК 16	72,8	65,7	55,4	25,4	-15,7	11,1	14	0,7	0	0
ФК 17	65,7	54,7	51,8	47,8	-26,1	10,7	25	0,1	0	0
ФК 18	26,7	15,7	25,1	230,1	15,1	10,2	27	0,5	412	574
ФК 19	54,7	51,7	49,5	180,7	85,1	9,7	4	0,8	3547	3654
ФК 20	48,4	38,1	39,7	115,1	114,1	7,1	7	0,5	247	325

Додаток Ж

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових виданнях України:

1. Шорох В. Д. Визначення критеріїв розподілу учасників ринку небанківських фінансових послуг за умов оцінки їх ризиків. *Ефективна економіка*. 2021. № 4. DOI: 10.32702/2307-2105-2021.4.203.

URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8825>.

2. Шорох В. Д. Удосконалення системи кількісних показників оцінки ризику діяльності фінансових компаній. *Управління розвитком*. 2021. № 1 (19). С. 1–9. DOI: [http://doi.org/10.21511/dm.19\(1\).2021.01](http://doi.org/10.21511/dm.19(1).2021.01).

URL: https://www.hneu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/02/1-9-DM_2021_01_Shorokh.pdf

3. Шорох В. Д. Методи оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2022. Вип. 1(1). С. 29–35. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.1-5>.

URL: <http://dees.iei.od.ua/index.php/journal/article/view/39>

4. Шорох В. Д. Система оцінка ризику діяльності страхового брокера. *Причорноморські економічні студії*. 2023. Вип.79. С. 201–205. DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.79-30>.

URL: http://bses.in.ua/journals/2023/79_2023/32.pdf

5. Шорох В. Д. Формування системи показників для проведення оцінки ризику діяльності фінансових послуг. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2024. Вип. 53. С. 75–81. DOI: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2024-53-12>.

Статті у періодичних наукових виданнях, проіндексованих у базі даних Scopus:

6. Vnukova Nataliya, Hlibko Sergiy, Davydenko Daria, Shorokh Valeria, “Mastering Computer Linguistics for the Designation of Risks in Cooperation Communications”, COLINS’2022, Workshop Lviv, Ukraine, May 12–13, 2022, pp. 376–386. (Scopus)

URL: <https://ceur-ws.org/Vol-3171/paper31.pdf>

Статті у інших виданнях:

7. Внукова Н. М., Давиденко Д. О., Шорох В. Д. Аналіз методів оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг. *Банківська справа*. 2021. № 2. С. 28–36.

URL: http://repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/26991/1/%D0%91%D0%B0%D0%BD%D0%BAi%D0%B2%D1%81_%D0%BA%D0%B0_%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0_BS_2_2021_%D0%92%D0%BD%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0.pdf

Матеріали і тези наукових конференцій:

8. Внукова Н. М., Шорох В. Д. Ризико-орієнтований підхід до управління в системі недержавного пенсійного забезпечення. *Сучасні тенденції розвитку фінансових та інноваційно-інвестиційних процесів в Україні*: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Вінниця, 12 березня 2021 року, Вінниця, 2021. С. 57–59.

9. Давиденко Д. О., Шорох В. Д. Стратегія розвитку ринку фінансових послуг в Україні в умовах інтеграції FINTECH. *Сучасне управління організаціями: концепції, цифрові трансформації, моделі інноваційного розвитку*: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 25 листопада 2021 року, Харків, 2021. С. 193–195.

10. Шорох В. Д. Імплементация міжнародних зобов'язань України щодо розвитку ринку фінансових послуг. *Сучасні аспекти розвитку міжнародних економічних відносин і світового господарства*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 12–13 листопада 2021 року, Ужгород, 2021. С. 168–171.

11. Шорох В. Д. Міжнародний досвід оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг. *Сучасна фінансова політика України: проблеми та перспективи*: матеріали X Всеукраїнської науково-практичної онлайн конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, 1 грудня 2022 р. Київ, 2022. С. 210–214.

URL: https://feu.kubg.edu.ua/images/stories/Departments/FEU/KIE/2022/12/16/%D0%97%D0%91%D0%86%D0%A0%D0%9D%D0%98%D0%9A_%D0%A2%D0%95%D0%97_%D0%94%D0%9E%D0%9F%D0%9E%D0%92%D0%86%D0%94%D0%95%D0%99_121-240.pdf.

12. Шорох В. Д. Порівняльний аналіз систем управління ризиками небанківських фінансових установ в Європі та Україні. *Актуальні проблеми економіки, фінансів, менеджменту і права*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 2 грудня 2022 р. Житомир, 2022. С. 50–51.

URL: <http://www.economics.in.ua/2022/12/12-1.html>.

13. Шорох В. Д. Роль ризико-орієнтованого підходу у фінансовій безпеці учасників ринку небанківських фінансових послуг України. *Актуальні питання фінансової безпеки* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 27 березня 2023 р. Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 91–93.

URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/769c9b28-72c4-4a4e-839e-bc2986f35>

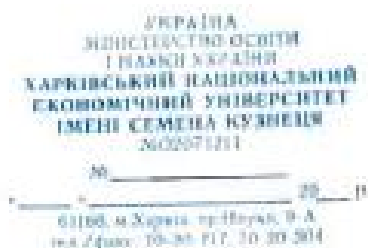
Продовження додатка Ж

14. Давиденко Д. О., Шорох В. Д. Діяльність страхових компаній в умовах воєнного стану. *Наукові дослідження молоді з проблем європейської інтеграції* : матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених та студентів, 06 квітня 2023 р. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. С. 101–103.

URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/17796>.

15. Шорох В. Д. Актуальні питання нагляду на ринку небанківських фінансових послуг. *Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку бізнесу, фінансово-кредитних та облікових систем* : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, 19 травня 2023 р. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. С. 118–119.

16. Шорох В. Д. Актуальність оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг. *Сучасне управління організаціями: концепції, цифрові трансформації, моделі інноваційного розвитку* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 20 листопада 2023 р. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. С. 309–311.

Д О В І Д К А № 58/2024
від 14.10.2024 р.

Дана **ШОРОХ ВАЛЕРІЇ ДМИТРІВНІ**,
яка брала участь у розробці госпдоговірної науково-дослідної роботи
Замовник — **ФОП Дарков В.М.** по темі № 172-46 «Розробка системи
оцінки ризику діяльності страхового брокера» на посаді молодшого
наукового співробітника з 16.11.2022 року по 15.12.2022 року.

Розділ 1. Визначення стратегічних напрямів оцінки ризику діяльності
страхового брокера.

Розділ 2. Методи оцінки ризику діяльності страхового брокера.

Розділ 3. Удосконалення системи оцінки ризику діяльності страхового
брокера.

Державний реєстраційний номер **0122U201596**

Начальник

Ірина ЛИТОВЧЕНКО

УКРАЇНА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ
І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ
№02071211

№ _____ 20__ р.

61166, м. Харків, пр. Наук, 9-А
т. л./факс: 70-20-717, 70-20-304

Д О В І Д К А № 4/2024
від 05.12.2024 р.

Дана **ШОРОХ ВАЛЕРІЇ ДМИТРІВНІ**,

яка брала участь у розробці держбюджетної науково-дослідної роботи (Замовник Міністерство освіти і науки України) по темі № 45/2020-2021 «*Формування ризик-орієнтованої системи накопичувального пенсійного забезпечення*» на посаді молодшого наукового співробітника з 01.10.2021 року по 13.10.2021 року.

Підрозділ 1.2. Визначення критеріїв розподілу учасників ринку небанківських фінансових послуг за умов оцінки їх ризиків.

Підрозділ 1.3. Ідентифікація стратегічних напрямів оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг.

Підрозділ 1.4. Побудова системи кількісних показників оцінки ризику діяльності фінансових компаній.

Державний реєстраційний номер **0120U101508**

Начальник НД

Ірина ЛИТОВЧЕНКО

УКРАЇНА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ
І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ
№02071211

№ _____ 20__ р.
61166, м. Харків, пр. Науки, 9-А
тел./факс: 70-20-717, 70-20-304

Д О В І Д К А № 86/2024
від 05.12.2024 р.

Дана **ШОРОХ ВАЛЕРІЇ ДМИТРІВНИ**,
яка брав участь у розробці бюджетно-кафедральної науково-дослідної роботи
за темою «Стратегія розвитку ринку фінансових послуг в Україні в
умовах інтеграції FinTech та децентралізованої економіки» з
01.09.2020 року по 30.06.2021 року.

Розділ 10. Стратегія розвитку ринку фінансових послуг в Україні в
умовах інтеграції FinTech та децентралізованої економіки.

Державний реєстраційний номер **0121U107868**

Начальник НДК

Ірина ЛИТОВЧЕНКО

УКРАЇНА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ
І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ
№02071211

№ _____

20__ р.

61166, м. Харків, пр. Науки, 9-А
тел. / факс: 70-20-717, 70-20-304

Д О В І Д К А № 85/2024
від 05.12.2024 р.

Дана **ШОРОХ ВАЛЕРІЇ ДМИТРІВНІ**,

яка брала участь у розробці держбюджетної науково-дослідної роботи (Замовник Міністерство освіти і науки України) по темі № 54/2018-2020 *«Ризик-орієнтований підхід у забезпеченні протидії відмиванню коштів, фінансуванню тероризму та розповсюдження зброї масового знищення»* на посаді молодшого наукового співробітника з 01.12.2020 року по 15.12.2020 року.

Підрозділ 1.3. Критерії та визначення рівня ризику операцій фінансових установ для завчасного виявлення загроз ВК/ФТРЗ.

Державний реєстраційний номер **0118U000058**

Начальник НДС

Ірина ЛИТОВЧЕНКО

СПОЖИВЧИЙ ЦЕНТР
ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ
СДРПОУ 37356833, 01032, м. Київ, вул. Саксаганського 133-А, тел. (044) 498 10 20,
info@sgroshi.com

№ _____ від _____

ДОВІДКА
про використання у практичній роботі системи оцінювання
ризиків діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг

Здобувачем вищої освіти ступеня доктора філософії Шорох Валерією Дмитрівною розроблено систему оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг, в тому числі фінансових компаній, що надають фінансові послуги відповідно до ліцензії 64.92. Інші види кредитування.

Розроблена система оцінки ризику діяльності фінансової установи включає стрес-тестування як основний метод визначення існуючих проблем учасника ринку небанківських фінансових послуг. На відміну від існуючих універсальних підходів представлена система розширює методи оцінки ризику та вирішує питання обмеженості фінансових компаній у переліку показників для її здійснення надавачами небанківських фінансових послуг, що не виходять за межі виданих гарантій та дотримання нормативів капіталу.

Довідкою підтверджується використання цієї системи оцінки ризику діяльності фінансових компаній у практичній діяльності ТОВ «Споживчий центр». Ця довідка видана без фінансових зобов'язань перед авторами розробки.

Фахівець ТОВ «Споживчий
центр» м. Кременчук

Олександра МІЛНЧУК

ПОГОДЖЕНО:

Ректор Харківського національного
економічного університету
імені Святослава Кузнеця
д-р економічних наук, професор

Володимир ЦИНОМАРЕНКО
2022 р.

Акт

**впровадження результатів науково-дослідної роботи за темою
«Розробка системи оцінки ризику діяльності страхового брокера»**

Творчим колективом під керівництвом д.е.н., проф. Внукової Н.М. та за участі аспіранта Шорох В.Д. розроблено систему оцінки ризику діяльності страхового брокера.

За результатами науково-дослідної роботи за темою «Розробка системи оцінки ризику діяльності страхового брокера» розроблено систему оцінювання ризиків діяльності страхового брокера, що включає сучасні аспекти корпоративного управління та внутрішнього контролю на ринку небанківських фінансових послуг.

Система оцінки ризику базується на комплексному підході до визначення ризиків учасника ринку небанківських фінансових послуг, що враховує такі компоненти як: показники діяльності страхового брокера, рівень його корпоративного управління, нормативи та ступінь суспільної важливості страхового брокера на ринку. На відміну від існуючих універсальних підходів в представленому дослідженні обґрунтовано необхідність постійної оцінки ризику діяльності страхового брокера орієнтуючись на специфічність ризиків, що притаманні окремому учаснику ринку небанківських фінансових послуг.

Розроблений підхід впроваджений в діяльність ФОП Дарков В. М. при оцінці ризику діяльності страхового брокера. Отримані результати дослідження мають практичну цінність і можуть бути рекомендовані для подальшого використання у діяльності учасників ринку фінансових послуг.

Керівник НДР, д.е.н., проф.

Н. М. Внукова

Автор НДР

В. Д. Шорох

Фізична особа-підприсмець

В. М. Дарков